

А. Ислямов

ӨТКЕН ӨМІР ЕСТЕЛІКТЕРІ

Ғұмырнама

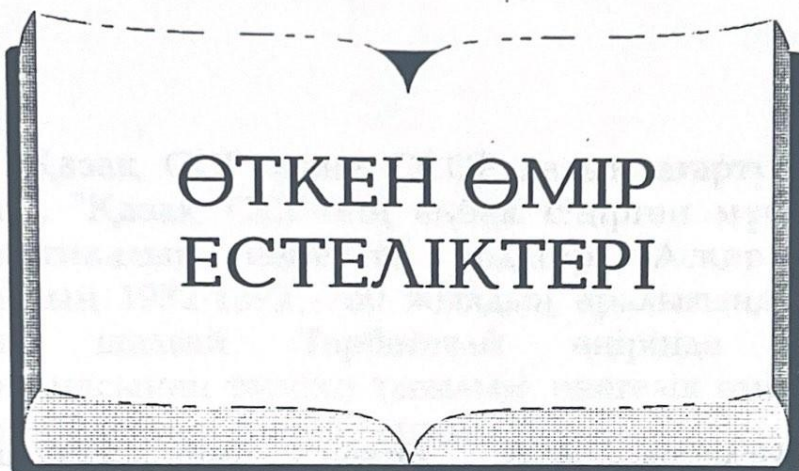
"Өткенді ұмытқан
өшкендік белгісі
Өткенді еске алған
өскендік белгісі"

А. Цедзех

ХДҮ 612

Өткен өмір туралы жазып отырмын.
Түпнұсқасын 40 жасқа
жеткенімнен бергенімді білдіргім.
Ақпарат

А. Ислямов

Ғұмырнама

© А. Ислямов, 1998
© Шығыс Қазақстан
информациялық бөлімі
Ақпарат

Оскемен
1998

УДК 6.15

А. ИСЛЯМОВ

ӨТКЕН ӨМІР
ЕСТЕЛІКТЕРІ

Ислямов А.Ж. Өткен өмір естеліктері.
Ғұмырнама. - Өскемен: ШҚБДИО "XXI ғасыр", 1998.-140
бет.

Ғұмырнама

Республикаға еңбегі сіңген мұғалім осы естелігінде
өзінің өмір, еңбек жолын сипаттау арқылы жас ұрпақты
адамгершілік рухта тәрбиелеуге үлгі болатындай өнегелі
жайларды сөз етеді және адамдар арасындағы қарымқатынас
проблемаларына байланысты ой толғайды.

Кітап көпшілік қауымға ұсынылып отыр.

Өскемен
1998

© А.Ислямов, 1998
© Шығыс Қазақстан
инновациялық білім
дамыту орталығы

Өзіме жете туған, ісімді жалғастырушы
тұңғыш ұлым Аманның 40 жасқа
толуына, өсіп өнген елім Тарбағатай
ауданының 70 жылдығына арнадым.

Автор

"Қазақ ССР және СССР халық ағарту ісінің
үздігі", "Қазақ ССР-інің еңбек сіңірген мұғалімі",
педагогикалық еңбектің ардагері Асқар Сля-
мұлының 1932-1992 - 60 жылдың аралығында алы-
стағы шалғай Тарбағатай өңірінде өткен
өмірнамасынан тарихи тағылым, өнегелік өмір мек-
тебінің елестері бағдарланады.

Өмірнаманың негізгі мақсаты бүгінгі өтпелі -
қыйың кезеңде жас ұрпаққа бақытқа жетудің жо-
лы, еліне, жеріне деген сүйіспеншілік, тәуелсіз Қа-
зақстанның өркениеттілігін, әр азаматтың
еңбекқорлығы, ізденгіш жаңашылдығы қамтамасыз
ететіндігін өзінің іс тәжірибесі, жан жақты жа-
нұялық тағылымы арқылы көрсетеді.

Өмірнама әсіресе халық ағарту, жас ұрпақ
тәрбиесіне жан-жақты өзіндік өнегелі мысал бола-
ры даусыз.

САЙРАҒАН ІЗІМ ЖАТЫР ЖЕР БЕТІНДЕ

Қамшының сабындай қысқа ғұмырда кімнің не істеп, не қойғанын екшейтін де бір кез болады. Әсіресе жас келіп, жақсы нәрсе артта қалғандай болған сәтте өткенге ой жіберіп: "Осы мен не істедім, не қойдым, ұрпа ғым мені атағанда қандай нәрсемді ойға алады, қандай нәрседен бойын аулақ салады?" - дейтін сұрақтардың төңірегінде ой тербегенде қандай адам да өзінің жақсылық жақтарын еске алып, келер ұрпақ осыныма разы болады-ау дегенде, бәрі-бәрі көз алдында жіпке тійлгендей өте беретіні анық.

Расында, менің ғұмырым кімге қажет, тіпті өзім көрген қиыншылықтар, өзіме шүпірлеп төгілген бақытты шақтар келер ұрпаққа әсер ете ме, жоқ, болмаса жасы жетіп алжыған шал күні кешегі бақытты шақтарын ұмытпапты, мұның бізге ешбір қатысы жоқ, тіпті олар өмір сүрген коммунизмнің елесті кезінде алаңында ақ сағындай бұладыраған құр елестің соңында қажетсіз өмір сүріп, соны бізге үлгі етіп ұсынып отыр деп жоғарыдан төменге кекіремей керііп қарай ма, ол жағы маған бимағұлым, айткенмен, өзімнің өмірімді текке өткізбегенімді, ұрпағымның өсіп-өнуіне алғы шарттар жасағанымға ризалық көңілмен осы ғұмырнаманым бастап кеттім.

Әрине, мұның қазіргі Қазақстан бөлек мемлекет болып, көк байрағын әлемге әйгілеп Біріккен Ұлттар Ұйымына ту етіп қадап, өзінің етеменді ел, бірегей халық екенін дәлелдеген кезде мектеп мұғалімінің естелігі ештеңеге тұрмайтын да шығар. Бірақ әр заманның тұсында бір сұрқылтай, оны қоғамның бүтінгі дамуынан алып тастаудың өзі

әбестік болар еді. Өйткені тарих ешқашан тарихи оқиғаларды сызып тастап, жаңадан басталып кетпейді, қайта соларды тіркей отырып, әлемдегі тұраі құбылыстарға толық тамау жасап, бүтінгі өмірге алып келетінін хат танытын әрбір адам жақсы түсінеді. Сондықтан біз қазіргі кезде жоққа шығарып, болашақ өмірімізден шығарып тастаған социалистік қоғам көбіміздің халқымыз, ұрпағымыз, тіпті солардың болашақтағы дамуы өмір сүргенімізді жасыра алмаймыз. Оны ешкім де жоққа шығара алмайды. Сол үшін ат кекіліндей қысқа ғұмырда халқым үшін, елім үшін, былайша айтқанда, болашақ өз ұрпағым үшін не істеп, не қойғанымады айтып бертім келеді. Мұны кей-біреулер қартайған адамның көпсөзділікке салынуы, немесе өзін болашақ тарихтан көртісі келетіндердің көкірек күйтеуінен туған дүние деп қарауы мүмкін, бірақ шынайығы солай ма?!

Мен өмір сүрген кезең болашақ тарихында өз бағасын алатыны сөзсіз, өйткені тарих бұл кезеңге де өз бағасын бермей қоймайды, сөз жоқ береді. Бергенде қоғамның халық өміріне қажетсіз, бір-халықты екіншісінің езгісін жасырып, бетіне перде тұтып келгенін айтады. Бірақ соған сеніп, адамгершіліктің жалпы жолынан таймай еңбек етіп келген жеке адамдардың өміріндегі ізгілікті жоққа шығармайды, қайта елі үшін, сол кездің өзінде сіңірген еңбегін айшықтап айтып отыратынын дау-сыз, бұған күмән келтіруге болмайды.

Оның үстіне мен Тарбағатай ауданымен түйдей құрдаспын, аудан құрылып жатқанда жаңа өмірдің күесіндей дүниеге келіпін.

Тап осы жылды сталиндік коллективтендіру жылы болып, жұрт жаңа өмірге үймесе алмай көпшілігі тарығу жолына түседі. Сонда менің әкем

шекарының сыртына қарай емес, бала-шағасын аштан өлтірмеу үшін Қызылжесіктен Тарбағатай жақтағы Ақжарға қарай ауа көшеді.

Әкемнің қарамағында 3 бала, ауру шешем қалғандаймыз. Оны асырап-жеткізу де 1932 жылғы ашаршылықта оңай болған жоқ. Бұдан соң 12 жасыма әкеден жетім қалып, оның мейірімін көрмей-ақ қалдық. Әйтеуір балалар үйі, интернат, ағайын-туыстарды паналап ер жеттік.

Балалық бал дәуірінде есте қаларлықтай ештеңе көрмей, жарым көңіл, жарты құрсақпен жүрдік. Қоғамдық орын дейтін интернат пен балалар үйінде де ешбір қызықты шаралар ұйымдастырылмайтын, күндемікті тамақ табу, отын-су әкелу, ұжымдық шаруашылықтарға көмектесу, жатақхана мен оқу үйлерін жөндеу сияқты әртүрлі жұмыстармен таңның атып, күннің батқанын білмей жүргенде есейіп қалғанымызды да білмейміз. Ашаршылық жайлаған елдің жағдайы енді-енді түзеле бастаған кезде Ұлы Отан соғысы басталып кетті. Мұнда да сан боздақтар қырғынға ұшырады, бірақ мұнда ашаршалықта өлгендей атау-ақыретсіз қалмай, "Отан үшін ерлікпен қаза тапты" деген бір жапырақ қағаз келіп, соның өзі жаралы көңілге медеу болатын. "Бәрі де майдан үшін" деген жарпақ құлақ жастыққа тимей, еңбектеген баладан еңкейген керіге дейін еңбек етті. Солардың ішінде мен де болдым. Сөйтіп жүріп ат жалын тартып мінуге де жарап қалдық.

Бұлай дейтінім 1945 жылдың күзінде мені де міндетті әскер қатарына шақырып, атты әскер құрамына дайындай бастады.

Шығыс майданындағы соғыс та лезде аяқталып, жеңіске жеткеніміз зор куанышқа бөледі. Бес жылғы соғыс елді есеніретіп тастаған,

өйткені шаруашылықтар толық күйзеліске ұшырап қалған.

Таулық шақырғаннан көзді тырнай ашып шаруа қамында жүрген қай бала болашақта кім болам деп ойланп жатты дейсің, дегенмен соғыс басталған соң, бұл мәселені ойлауға тура келді. Сонда мен Семейге аттынып, үш жылдық педагогикалық училищеде оқыдым. Карточный система кезі аштықтың аз адаында оны 1950 жылы бітіріп, ауылға мұғалім болып орадым. Бір жыл мұғалімдік жұмыс атқарып, одан кейін аздап қаражат жинаған соң 1951 жылы Семейдің мұғалімдер дайындайтын институтына түстім. Оның екі жылын Әскеменнің пединститутында аяқтап, Тарбағатай ауданының орталығы Ақжар селосындағы сол кездегі жалғыз орта мектеп - Абай атындағы орта мектепте еңбек жолымды бастадым. Бұдан соң 1961 жылы Алматының пединститутын сырттай бітірдім.

Өзімнің отбасылық өміріме барлық жағынан сай келеді-ау деп болжаған жұбайым Нағима екеуіміз жарты ғасырға жуық бірге тұрып, он баланы тәрбиелеп өсірдік. Менің жанұям барлық жағынан ауданға, облысқа үлгі тұтылып келеді.

Біздің бүтінгі тіріліміз онша болмағанымен бұған да шүкіршілік етіп тәубеге келеміз. Өйткені өмірге босқа келіп, босқа кетпегенімізді сезінеміз. Он баланың өрісі мен ырысы біздің мерейімізді тасытып, достарымызды қуантса, дұшпандарымызды қызғаныш отымен күйдіреді.

Балаларымның анасы Нағима жетпіске тапп қалды. Ол "Алтын алканың" иегері, КССР оқу-ағарту ісінің үздігі, еңбек ардагері. Жанұялық ан-самблдың 1986 жылғы байқауының лауреаты.

Өзіме келсем: 15 жыл қатарынан аудандық құрмет тақтасында еңбек озаты ретінде марапат-

тадым. "Қазақ ССР халық ағарту ісінің үздігі", 1982 ж. "СССР халық ағарту ісінің үздігі", "Республикаға еңбек сіңірген мұғалім", "СССР Қорғаныс ісінің үздігі" құрметті атақтарына ие болдым. Медалдар да баршылық. Үш Ауркін мұғалімдердің республикалық съезіне, бірнеше рет аудандық, облыстық партия конференцияларына делегат болым. Мұның бәріне марапаттау қағаздары, баспасөз басылымдарында жарияланған материалдардан да көз жеткізуге болады.

Біздің еткен социалистік қоғамға өкіміміз жоқ. Совет мектебінен тәрбиеленгендер дүниені қайта құруға Әрісі жетіп жатыр ғой мысалы: ел басы Н.Назарбаевтан бастап неше-қилы ғалым, іскер мамандар - т.с.с өсті, ғылыми тех. орталықтар өсіп жетті. Өнгені былай қойғанда 30 дан астам жоғ. оқу орыны ашылды, орыстандыару өріс алғаны шынаық, алайда, іс жүзінде ұлы дәржавалық шовинизм үстемдік құрғанын ашып айтарға ауыз бармады ғой. Батылы жеткендердің қайда барғанын көзімізбен көрдік, куә болдық. Сондықтан елім деп еңіреген ерлер заңсыз, сотсыз, айдалып, байланып, атылып кете барды. Әйтеуір қазақ елінің тәуелсіздік алуы ғана жаңа деп әкеліп, өміріміздің көлеңкелі жақтарын да, күнгей жақтарын да ашып айтар халге жеттік.

Егеменді еліміздің демократиялық даму жолындағы өтпелі кезеңде үлкен қиындақтарға душар болып отырғаны ешкімнен жасыратын сыр емес. Осы кезеңде әркім өзінің қабылет мүмкіндігін есеп, қылмыс пен жамандық атаулыға бармай, айналасына ізгілік нұрын сеуіп, ұрпағымыз ұлағатпен өркен жайса деп ойлаймын. Тәуелсіздігіміз баяндай болып, халық басына ауырлаық түспей, тыныштықта ел көктесе деп сыйынамын. Біз

керілктің кемесінде өз аядамамызға жақындаған сайын еліміз өркенниетті елдер қатарына қосылғанын көрмесіңіз, бірақ бүгінгі ұрпақты соған жеткізсе деп жаратқаннан тілейміз. Ел басының халыққа ұсынған 2030 жылға дейінгі бағдарламасы халыққа өздігінен бақыт тепе-теңдігін жасамайды. Әркімнің өзінің жасаппаз іскер еңбегі ғана оған бақытты тұрмыс әкеледі. Тек өзін, тек өзін талпынып ізденуің қажет.

ЖЕТІ АТАСЫН БІЛМЕГЕН - ЖЕТЕСІЗ

Ата тегін білмеген кештерісін білмейді, өткенін мойындамаған ертеңін ойламайды. Сондықтан да "жеті атасын білмеген - жетесіз" деген аталы сөз әріден келе жатқаны мәлім. Оның үстінде біздің қазақ: "Оқуға сенген - ұмытшақ, жазуға сенген - жанылшақ", - деп қандай да нәрсені тіпті қазақтың бүкіл тарихын шежіре арқылы басына сақтамақ болып, ауызша ғана жүргізген. Соның кесірінен күні бүгінге дейін қазақтың көп нәрсесі шың тарихтың безенімімен таразыланбай, долбар, болжау ретінде ғана көрініс беріп келе жатқаны мәлім. Сондықтан артымада қалған ұрпақтарым кімнен, қалай таралғанын білмей жанылысып жүрмес үшін өзіміздің қайдан, қалай шыққандымызға тоқтала кеткенді жөн санадым.

Мұның да аұрыс, бұрыстығын ұрпақтардың өздері, әрине мен тым ерті жағын айтып отырымын да, қазақ тарихымен салыстыра зерттеп біле жатар, әзірге қазақ тарихының өзі бұрмаланып, түзу жолға түспегендіктен сенімсіздіктер де жоқ емес.

Әрине Алла жаратқан Адам атадан кейін Нұх пайғамбардан түрік тегі... одан қазақ. қазақтан Ақарыс-ұлы жүз, Бекарыс орта жүз, Жанарыс кіші жүз. Ал орта жүз Бекарыстан Мейрам сопы, одан Найман, одан Төлегетай, Төлегетайдан Каракерей, одан Байторы, одан Майрам, Майрамнан Байыс туады. Байыстан Тоқабай. Бұдан "Бісең Кегенбаймын, білмесең дегенбаймын" дейтін Кегенбай және қаракерей Қабанбай батыр шыққан деседі.

Ал, біреулер Байыспен бір туысқан Майрам

қыз екен, оны түркістандық Тоқтар қожа алып, екі бала туған. Оның біреуі Жанжігіт, екіншісі Байжігіт. Байжігіт Мақта апайдың қолында қалып, Жанжігіт қожаға еріп кеткен деседі. Байжігіт сегіз болыс ел деседі.

Байысұлы Ерсары да ескен ел екен, ол да сегіз болыс дейді. Ерсарының бәйбішесі Ақбикенің мұрыны үлкен екен, содан бұдан ескен тұқым "мұрын" атанып кеткен дейді. Бұл деректер Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының шежіресінде осылай аталады. Ал Омардың шежіресінде: "Байыстың бәйбішесі Мұрын еді атағы ақылымен тараған, елімінің мықты тұлға құлыбы еді", - дейді.

Қалай дегенмен де бұдан үш жүз жылдай бұрын қалмақтың батыры Босмойын қазақ халқың қанға бөктіріп маза бермейді. Сонда халық көтеріліп, Байжігіттің баласы Тоғас жекпе-жекте Босмойынды өлтіреді де оның үш қызын елге алып келеді. Үлкен қызын Тоғастың өзі алады, одан Қосай батыр, ортаншы қызына Қожағұл батыр үйленіп, одан Қабанбай батыр, кіші қызын Жұмықтың Сатысы алып, одан Дәулетбай туған дейді.

Қабанбайдың азан шакырып қойған аты Ерасыл, жеңгелері "Наржігіт", халықтың қойғаны "Дарабоз" бен Қабанбай екені белгілі. Ол жеті жасқа келгенде әкесін қалмақтар өлтіреді. Одан 15-ке келгенде ағасы Есенбайды да қалмақтар өлтіріп кетеді. Соған кектенген Ерасыл ертерек есейгендей болып, олардан қалайда кек қайтарудың жолын ойлайды. Қалмақтардың зұлымдығынан қорқып қалған қазақтар онымен бірге жауға шабуға бақтыларды жетпейді. Сондықтан Ерасылдың өзі олар қалмақтардың қапысын табуға кіріседі.

Сөйтіп Қабанбай бабамыз 1724 жылы он бес

жасында қалмақтың асқан батыры Әлжежыңға мен Арсыланды өлтіріп, әкесі мен ағасының көпін алады.

Қабанбай бабамыз 1724 жылдан 1769 жылдың соңына дейінгі қазақ жеріне қалмақтардың шапқыншылығында Абылай хан төңірегіне жиналған аруақты батырлардың ішінде Дарабоз атанып, ханның бірінші қолбасшысы, ері қарадан хан атанған қазақ халқының ерекше тұлғасы екенін ұрпақтардың ұмытпағаны жөн.

Ал, көненің көзі мен мезі болып келе жатқан шежіреге сенсек, Қабанбайдан жеті ұл туған. Оның үшеуі Сопак, Төлебай, Мойнақ жаулынан беті қайтпаған қазақ жұртының қорғаны болған десеңді.

"Ел тарихын ерлердің өмірбаяны толықтырады" деп бекер айтылмаса керек. Бейжігіттен шыққан Қабанбай, Боранбай, Адулетбай төңірегіндегі ел арасындағы аңыз-әңгімелер өте көп. Сонымен бұларды ұрпақтарымыз ұмытпай, естеріне, ала жүрер деген үмітпен айтып отырмын. Тіпті Қабанбайдың сүйікті жары Гауһар апамыз ана болып қана қойған жоқ, Мадайсары батырдың қарындасы батырлығын да көрсетіп, ел анасы екендігін мойындаата білген жан екенін де естен шығармаған жөн сияқты.

Ал, Қабанбай бабамыз алып қара күлпінтің, алыссоқ ерліктің ғана иесі емес, соғыс тәсілін өздігімен ойлап табатын, аз жасақпен қалың жауға төтеп беретін әдістердің шебері, көрегендігі мол қолбасшы болумен қатар, кезі келгенде шешендігін де танытқан. Сонымен Абылай хан оған 1758 жылы қытайға жіберіп, Үрімжі қаласында қазақ-қытай дипломатиялық бейбіт сауда қатынасын қамтамасыз етуді тапсыруы тегін емес-ті.

Адамзат тарихында айырықша орынды бар, ерекше із қалдырған даналарымыз бен бабаларымыз баршылық. Солардың ішінде бүкіл імісі қазаққа танымал, найманның белгілі ұлдарының бірі Боранбай биге біздің тұқым Қабабаймен бірге сыйынады. Бүгін ер рудың беті жарық мықтысы өзінің ғана өткенін дәріптеп жатырғой.

Боранбай би жоңғар басқыншылығына қарсы күресте өйтілі қолбасшы, батыр ері тапқыр би болған. Абылайханның ең жақын серіктерінің бірі. Абылай хан жөніндегі "Сабадақ" атты дастанда мынандай шумақ бар:

Жолдасы еді Бейжігіт ер Қабанбай,
Тағы да қанжығалы қарт Бөгенбай,
Үшінші Бесентіні Мадайсары,

Төртінші қаракерей би Боранбай, - деп келеді. Міне, осыған қарағанда Боранбай ел арасындағы жай ғана би емес, үш жүздің мықтылармен қатар тұрған арыстарымыздың бірі. Қабанбайға кубас атты тауып, сыйлайтын да осы Боранбай болса керек. Бұл жыр да зерделі қазақтарға белгілі деп ойлаймын.

Сонымен бірге 1987 жылы Қытайда жарық көрген Б.Садықанның "Қабанбай батыр" атты кітабында Боранбай бидің есімі онымен қатар аталады.

Тіпті мынандай да әңгіме бар. Тарбағатай тауында жасырынлып, тынығып жатқан қалмақтың мың басы Қаралең батырын ұйықтап жатқан жерінде көздестірген Боранбай, өзіме хауіп қылдар де-местен оятып алып, шайқасқа кіріседі. Жекпе-жекте қанжар салып өлтіреді. Сонда жанында еріп жүрген Нарбота батыр Боранбайға:

"Жатқан жерінде тұрғызбай, бауыздай салсаң да болатын еді ғой", - дейді. Сонда Боранбай:

"Жау да болса екі елге аты шыққан батыр ғой, былайша қазақ пен қалмақ біледі, оны бауыздай салған обал емес пе, қапы қалмай, жеңілістен ажал тапсын деп едім", - депті.

Міне сондықтан Бұхар жыраудың өлеңінде де оны есімі халқымыздың бір туар ұлаарымен бірге аталады:

Қаракерей Қабанбай,

Қанжығалы Бегенбай,

Шапырашты Наурызбай,

Ту түбінде тұр еді.

Абылайхан ол күні

Айбаттанған сұр еді.

Мамайдан шыққан Шөкерім,

Мұрыннан шыққан Боранбай

Көрсеткен жауға қарарын, - дейді.

Боранбайдың ерлігін, батырлығын Қабанбай жоғары бағалаған. Қалмақпен болған соңғы ұлы шайқас Аюлаңғара тауында Боранбай қалмақ батырын жайратып, өзі жараланса да Абылай туын қолынан түсірмеген. Бұған қатты риза болған Қабанбай қолға түскен қалмақ жасағының қолбасшысы Аюлан Көрімнің қызы Қарашаш сұлауы Боранбайға қосқан. Бұлардың неке тойын Қызылтас тауының көрікті жерінде өткізген. Бұл бұрынғы Ақсуат ауданы қазіргі Тарбағатай ауданының жерінде, ит басына іркіт төгілгендей той мошылдығынан кейін бұл жер "Майлы шат" атанды.

16 жасында би болған Боранбай 98 жасында дүниесі салған. Оның зираты Семей өңірінің Жарма ауданында. Ол Қабанбайдан мүшел жас кіші екен, одан кейін қайтыс болған деседі.

Кемелтер, көреген әділ би Боранбай 82 жыл ел билегенде ешкім адына түспеген. Ол өлерінде ғана

билікті өзінің немере інісі Нарботаға береді. Би бабамыздың бес ұлынан тараған шаңырақтары 156-ға жетіп, Ақсуаттың би Боранбай ауылын мекендейді.

1748 жылы Әбілхайыр ханды Барақ сұлтанның өлтіруіне байланысты құрылған Көкшетаудағы билер сотына Қабанбаймен бірге еріп барған батырлар ішінен ақ-қарасын анықтап, әділ жазасын беру үшін билік бұйдасын найман Боранбай би ұстаған. Төле би қаз дауысты Қазыбек би қатысып отырған, Міне, осындай бабамыздың өмір тарихын жете зерттеп, ұрпақтар кеңесіне жаратуың маңызды өте зор деп ойлаймын. Өйткені бүгінгі ұрпақ игген туып, іннен шыққан жоқ, солардың ақ жолын жалғастырып келе жатқан мұрагерлер деген жөн.

Бірақ көп жылдар бойы коммунистік мораль өзінің шыққан тегін зерттепей, тұқым қуалаушылықты мүлде жоққа шығарып, "құм жылып тас болады, құл жылып бас болады" деп өтірік дәлелдердің соңында ұрпақтарымызды түк білмейтін мәнгүрттікке баулып келді. Ұсақ ұлыстарды жойып, дінімізді, тілімізді бұзып, ұрпақтардың бір-бірімен байланысып құрттып тынды. Соның кесірінен ертеде өткендерді қойып, күні кешегіні жадымыздан шығарып үлгердік. Өйтпегенде түрме мен айдаудан, атудан құр қалмайтын едік. Ал, құр қалмасақ, халық есебінде жойылып кету хауші төнген еді, сондықтан көпшілік бар тілін жоқ етіп, байлап қоюға, былайша сақау болуға дағдыланып кетті. (Тілде қызгекелер екі тілді арадастырып сөйлейтін қазақтар пайда болды).

Міне, әйтеуір Қазақстан тәуелсіздік туын тігіп, өз адына дәрбес мемлекет болғаннан бері ғана өткендегі ақтандақтардың орнын толтырып, дінімізді, тілімізді сап-дәстүрімізді қайтарып

адам. Әрине олардың орынды бірден тола қалмайды, өйткені ауру біртіндеп емес батпандап кіріп, мысқадап шығатыны сияқты бұла да ол-оңай жазыла қалмайды. Дегенмен қазір ата тарату ескіліктің сарқыншағы дегеннен құтылып, бала-арымызға кімнің қайдан шыққанын айтатын халге жеттік.

Мен Қаракерейге дейін жоғарыда руымызды таратып қойғанмын. Қаракерей ішінде мұрын, оның ішінде мұламан боламыз. Байыстың бес ұлының біреуі Сармырзадан 6 ұла болған. Оның біреуі Жолымбет, оның жеті ұлының бірі Ажығұл, одан Мамай, одан Донағұл, Ауай, ал Ауайдан Бөшік, одан Тілеулі туады. Тілеулінің жеті баласының бірі Батпақбай, Батпақбайдың жетеуінің бірі Жұмағұлдың бес баласы болған. Сілем, Құдайберген, Солтан Құрманбүбі. Сілемнен Дәулет-қазы, Арынғазы, мен Қалиасқар, "Асқар" атанып кеткенмін. Тағдыр мені Сілемнен жалғыз қалдырды. Ал, Құдайбергеннен Тоқанды (Тоқтарбек) жалғыз қалдырды.

Сөйтіп, Жұмағұлдың немересі, Батпақбайдың шөбересі болып екеуі ғана қалды. Екеуіміз де кеңестік дәуірде коммунистік моральда тәрбиелендік. Менің анамның аты - Шәкер де, Тоқанның анасының ата - Кадиша еді. Ашаршылық жылдары екеуі де араларына жыл салып қайтыс болды, сүзектен десеңді.

Бабамыз Батпақбай 15 жасында болыс болған екен, содан қырық жыл билепті десеңді. Ал, атамыз Жұмағұл халқына сыйлы адам болған. Салардың атымен аталып қалған Ақсуат, Қызыл кесік жеріндегі жер аттары соның күәсі деп ойлаймын.

Семейдің тарихи мұражайында 1885 жылы Казан баспасынан шыққан билер ережесін Рес-

публикамыздың тұңғыш Конституциясының шығуы қарсаңда "Жас алаш" газетінің 1992 жылғы 19 мамырағлы санында жарияланған мақалаға қарағанда Батпақбай Ибрагим ұлы Абаймен мәжілістес, үзеңгілес болған. Жұмағұл мәшкері 1916 жылы 63 жасында қайтыс болған. Ал, біздің әкеміз қызылдар келгенде 16-17 жаста болса керек. Әкемінің інісі Құдайберген 1960 жылы 60 жасында дүниеден өтті. Сөйтіп жеті атаны таратсам Сілем, Жұмағұл, Батпақбай, Тілеулі, Бөшік, Ауай, Донағұл деп білген жөн.

Ел билеген Омар Есізбайұлы деген ағамыз ағайындардың жаласымен 1906 жылы Зайсан бекінісінің түрмесінде жатқанда былай деп жырлаған екен:

Байыстың бәйбішесі мұрын еді,
Ақылды, бес Байыстың құлыбы еді,
Көменгер, асыл туған ұлы анамыз
Қайрін бүкіл найман біліп еді.
Сармырза ұлдан жалғыз бұла анадан,
Оның тегін "мұрын" деп атап кеткен.
Атамыз Сары мырза Байыс ұлы,
Аз ғана әңгіме ғып жаздым мұны.
Баласы Жолымбеттің, Ажығұл, Ажы,
Жаратқан мұның бәрін тәңірім қазы
Бабамыз Ажығұл мен Дәулет, Мырзас,
Шежіре боп соңына қалған мирас.
Шынайық осы, өтірік жоқ, бәрі де рас...
Жолымбеттен Ажығұл Мырзас атам,
Ішімде толып жатыр қайғы-қашам.
Қыласың бірде олай, бір күн былай
Сұм дүние ойлап тұрсаң жоқ-ау олаң.
Мырзасқан Қалқаман боп тараламын.
Дұшпанның қадырды алда табаларын.
Ішетін тамақ талғап ғазиз басым

Орыстың бадай қылды-ау қара нанын.

Аруағы жатыр ма екен шын оянбай,

Ұлына тамам найман ұран болған

Жалғанда жаралады кім солардай!

Аруағы би бабамның қолдамай-ақ,

Шынымен кетеміз бе бір оңалмай.

Бір кезде жұрт-ақ едік жатқан шалқып,

Талай жан саалаған қаздай қалғып.

Оң істің бәрідағы түске айналдып,

Халықтан тоқтаған соң бақыт қайтып.

Халқымады қалайша мен ұмытармын

Өздері құрметтеген болыс сайлап.

Зарыққан абықтыда біз бір ғаріп

Ел жұртқа дұғай сәлем ауыл-аймақ.

Басың сауда дұшпаның досыңмен тең

Белісі алыс, жақын осындайда.

Басқарып ақылменен қараңыздар,

Уайым мезгілі жоқ бермес пайда.

Өздерің бүтінделіп қыл тіршілік,

Болмайды қайғы ойлап сасқанменен.

Сәлем айт Ажығұлдың баласына

Ақсақал үлкен, кіші, данасына.

Сәлем айт Жұмағұл, Жакып, Садық санасына

Дұғадан тастамаңыз әр намазда.

Ғарыптік сапардағы Омарыңнан

Қабыл бол тисін қола жазған хатым

Атағың жастай шыққан ағам едің

Бір туар жолымбетте асыл затың, - дей келе

біздің бабаарымыз бірін-бірі небір қиыншылықта

сабырлық, ақыл мен амады үлкен жүректі бірілік

ынтымақта баулып келген. Біз олардың қандас

ұрпағы бола тұрып, заман ағымына қарай шында-

лып, өзгеше өсуіміз қажеттілік. "Ырыс қайда бара-

сын?" дегенде: "Мен ынтымақ пен бірілікке барам"

деген екен. Бірақ біздің заманымыз бірден ынты-

мақ деп айтқанымен, ынтымақсыз аштық, жа-

лаңаштаққа ұшырадық қой. Голощекиннің "асыра

сылтеп алмасын, аша тұяқ қалмасын" деп мән-

шіктерден мал-мүлікті түк қоймай сыпырып алған

кезінде менің баладық шағым балсталған екен.

Бүйірден қысқан аштық пен аяздан туған жерді

тастап, қашып шығуға мәжбүр болдық.

ТАРБАҒАТАЙҒА ҚАЛАЙ КЕЛДІК?

1932 жылдың күзі. Менің төрт жастағы кезім болса керек. Маң-маң басып ырғатылған түйе үстінде қалғып-шұлығы келе жатқан бірдеңелер көз алдыма еміс-еміс елес береді. Әкем жарықтық мен қалғи бастағанда түйенің қомына отырғызды да оянып серпіген соң түйенің мойнына мінізеді. Әйтеуір ілініп-салынып көшіп келе жатқанымыз есімде. Текемет сырмақ көрпе сымақ, екі түйеге артқан ескі-құсқы мен ұлы шешеміз Жабыке марқұм жүруге жарайтын болған соң, түйеге мінім. Ағайым мен қарындасым да жаяу жүріп жарытатын шамада емес. Тек әке мен шешем ғана бірі жетелеп, екіншісі айдап, тұтан жерді тастап кеттік. Ғұмырында өз елінен басқа жаққа кете қоймаған әжем ғана тұтан жерімен қоштасып, сары даланың сары құрайындай ыңылдап-ызылдап сай сүйекті сырқыратардай бірдеңені бастап еді, әкем жарықтық:

- Қой, қайдағыны бастамай, қазір бізді ұстап қалуы да ғажап емес, ешкімінің ешқайда рұхсатсыз көшуге қақысы жоқ, - деген соң ғана әжеміз сап басылды. Бұл кезде жүрттың көпшілігі жан сақтай алмай шекарадан өрі асып кетіп жатқан. Шекарашылар да тыным таппай, кездесіп қалса сатқын ретінде атып тастайтын. Сондықтан әкеміз тым алысқа біздің үйелмелі-сүйелмелі кішкене бала, қарт анамен бара алмайтынымызды түсініп, Тарбағатайға қарай жол тартқан.

Бас көтерер шешемнің де жағдайы күн өткен сайын қиындай берді. Ақыры ол жүре алмай, науқасы дөңдеп кеткен соң әкем оны қолға отыр-

ғызып, өйткені жол азабын өзі ғана көтеріп, төрт тәулік дегенде көкмайсалы Жетіарал жеріне жеттік. Бірінен кейін бірі аққан өзендерден өтіп. Жарылғасын қорасына келіп тоқтадық. Бұл жерде бірер ай тұрып, науқастанған шешем дүниеден қайтып, соны жерлеген соң бұл жерден тағы да көштік. Жарылғасын қорасында отырғанда әкеміз апталап жоғалып кетті. Сондайда шешеміз: "Қайтысын-ай, сендерге қыстамақ, тамақ, киім-кешек іздеп жүр ғой", - дейтін еді бізді жұбатпш. Баладық кезде ашаршылық күйзелістің зардабын білмей, күнделікті ризықтан айрылмасақ, ол әкеміздің пысықтығының арқасы екенін жылдар өтіп, ашаршылықты кезімен көргендердің айтқандарымен бала кездегі кейбір жаңдардың мезгілсіз көз жұмғандарын, тіпті олардың бетін жасыратын кісі табылмай, екі-үш күн жатып қалатындығының себебін ұққандай болдық. Әкеміздің үш-төрт кісіні асырауға тамақ тауып жүргені шындағында ерлікпен пара-пар, өйткені қара басын асырай алмай аптан өлгендер қаншама.

1936 жылы өзі 36 жас шамасында әкем бізді Ақжардың жетім балалар үйіне орналастырды, өйткені біз шешем жарықтық қайтыс болғаннан кейін аудан орталығы деп жүрген Ақжар селосына көлгенбіз. Мұнда орта мектеп, және жетім балалар үйі бар. Содан кейін бір-екі дүкен, аудандық партия және атқару комитеттері, жер өлшеу, тері-жүн қабылдау орталықтары сияқты бірдеңелер бар болатын. Бірақ аудан орталығы деп аталғанымен қазіргідей үйлер жоқ болатын. Аурухана, почта, т.с.с. саманнан салынған 4 үй бар, бірі мектеп те, екіншісі жатақхана. 4 кластық жетім балалар мектебі бар-тын. Партия, және атқару комитеттерінің

үйлері көзге зауім, биік көрінетін. 1928 жылы аудан құрылғанда Зайсаннан өкелінген материал мен салынған деп жүретін. Мұндағы жылыту пештері де домалақ қара темір пештер де сол Зайсанның шеберлерінің қолынан істелген десеңді. Бір төсекте екі баладан, бір бөлмеде 15-20 баладан жататынбыз.

Танертең тәрбиеші бізді сапқа тұрғызып, сағат жеті кезі болса керек, жаттықтыру сияқты бірдеңе жасататын. Бұл кезде жатақхананың үлкен кіреберіс залына қойылған ұзын қара үстелге жағдай екі жүз грамнан нан және темір құлақбасқа ыстық су құйып қояды. Содан кейін әр бөлмеде қамауға отырған біздерге кезекші тәрбиеші рұхсат береді. Сол кезде отыз бала лап қойғанда бірін-бірі қағып-соғып, өз орындарына жеткенше жолдағы біреулердің нанын жылжқырып та үлгіретін. Кім ады, кім аш қады, әйтеуір шу-шұрқанымыз шығып, әрең дегенде басылатынбыз.

Бірде ересек балалар бөлмесінен жуынуға шыққан ұзын бойлы, шидей арық, күс басқан қап-қара баланы көргенде өзім бес жаста болсам да аўниде мұндай арық қара бала болмас деп қатты тандаған едім. Кәдімгі арса-арса сүйектері жұп-жұқа терімен қаптай салған тәрізді, байқаусызда жығылып қалса шашылып қалатындай көрінді. Менен бұрын балалар үйіне келіп, бөрімен таныс болып қалған ересек балалар оны "Жолдыбай аға" деп атайды екен. Сөйтсем оның азан шақырып қойған аты да, ата тегі де бимәлім екен.

Жазда Жетіарал бойындағы маңында жетім балаларға дәмалыс лагері ұйымдастырылған. Соның жайын көріп-біліп қайтуға жетім балалар үйі директорының орынбасары ноғай Менайбайдың Ысқағы келе жатса жолда шалажан-сар жатқан баланы көреді. Шамасы 13-14-тердегі

бала айғылан бауырына алып, жүредеп жатыр екен. Өзі әбден жүдеген, жүруге шамасы жоқ. Соны Ысқақ арбаға көтеріп салып, үйіне алып келіп тамақтандырып, айғынан тік тұрғызыған соң жетім балалар үйіне еткізілті. Одан оның кім екенін де ешкім білмей, "Жолдыбай" деген ат өмірлікке берілді. Ол кейін балалы-шағалы болып, өсіп-өнді. Ақмектеп ауылында, кейіннен Өскемен-Зайсан тас жолындағы құрылыс мекемелерінде жұмыс істеді. Көп баолалы жанға балалары Қарасу өңірінде тұрады. Ол 1981 жылы Жолдыбай есімімен аўниден өтті.

1932-36 жылдар аралығында жетім балалар үйінде болғанымды қазір ойлап отырсам, әйтеуір аштан өлтіріп алмас үшін ғана жанталасқан тәрізді ғой. Өткені монша дегенді білмедік. Біреулерден мынандай әзіл естігенім бар. Екі абысынды әйел кездесе қалып, кішісі: "Жеңеше, осы сен суға түссен бе?" - деп сұрапты. Сонда жеңешесі: "Е, неге түспейін, жайлауға барарда бір рет, жайлаудан түсерде бір рет суға түсемін", - дегенде кіші абысыны: "Жеңеше, өзіңіз балық болып кеткенсіз бе?" - деп танданыпты. Сол айтқандай монша дегенді, сабындап жуыну дегенді білмей өстік. Тек жазда ғана өзен суының дене батарлық иірімдеріне түсіп, өсе келе жүзу үйреніп, су жағасынан шықпайтын едік.

Басқа ұлттың өкілдері қазақта монша болған жоқ, біз үйреттік дегенге сайып жүр. Ал, шындығында қазақтың моншасы өзінің көшпенділігіне лайық, басқаша болды. Тау етегіндегі қолайлы жалпақ тасты жыйып алып, оның үстіне от жағатын. Тас әбден қызған кезде отты ысырып тастап, лезде үстіне киіз үйді орнатып жіберіп, ыстық тасты жанасалай ағыл-тегіл терлеп жататын да

содан кейін жуынатын. Ал, өкімет келген кезде киіз үйді қойып, көшпенділікті тастайсыңдар, тұрақты қоныста отырасыңдар, отырықшылық, деген осы деп, тоқымадық туырағын да тартып алды ғой. Мәлынан, бас панасынан айрылған қазақ қанғып қырылмағанда қайтсын, иіі жақсылары атылып кетті де құрлыққа бас иген бейшаралар тұқымын құртып алмас үшін жанкештілікпен күн кешті.

Сөйтіп біз жазда ғана суға түстік. Ойын-сауық, радио дегендерді білгіміз жоқ. 1939 жылы дейінгі өміріміз зерделеп отырсам, балалар үйінде тәрбие сағаты, ойын-сауық кеші сияқты қазіргі мектептерде балалардың біліктілігін арттыру мақсатында өткізетін мәдени шаралардың ешқайсысы да өткізілмепті ғой. Ондайды өткізетіндей мұғалімдердің де, тәрбиешілердің де білімдері жоқ, өздері шала-шарпы сауатты жандар екенін қазір ғана біліп жүрміз. Ең білімді дегендері Семейден, Павлодардан бірер ай оқып, латынша ғана хат танып төрт амады біліп әйтеуір біздің сауатымызды ашуға ғана шамалары келетін адамдар екен.

1932-35 жылдары жаппай жоқшылық, ашаршылық, жұмыссыздық тірі жүргеннің болжамы да, талғамы да жоқ, ертеңгі күннің қамы ғана екенін қоғамда болған саяси тартыс қалың жұртты күйзеліске ұшыратқанына тарих куә. Бүгінде Африка дейтін кіші деп келген Тарбағатайда коллективтендіру кезеңін мерзімінен бұрын орындау барысында зорлық-зомбылық етек алып, қараңғы қазақты еркіндігінен, байлығынан, қолында барлығынан айырудың жаңа, тұрпайы аласапыраны бастады - нашарлар шейіт болып, мықтылар үстемдік алатын кезең туындады. Оның, үстіне

жазда қуаңшылық шөл, қыста қалаған аяз күйзелген жұртты құрсаулап, көзін аштырмады. Бір уыс бидай мен қатықсыз қара көжеге зар болып қалды. Елімізді жайлаған осындай алапаттың кесірінен Республика бойынша қазақ халқының 49 проценті немесе 1 миллион 750 мың адам ашаршылықтың құрбаны болды ғой. Осындай қысастықтың кесірінен 1 миллион 100 мың адам Қытай, Түркия, Ауғанстан жеріне ауа көшіп, аталар мекендерін тастап кетуге мәжбүр болды емесе. Бұлардың 600 мыңдайы ғана әлемнің әр түкпіріне кетіп, кәсіп тауып қоныс тепкені белгілі болып отыр.

1929-1933 жылдар аралығында ауылдық жердің өзінен 3,5 мың адам сотсыз-ақ атылып, 13 мың адам түрмеге қамалған. Ал, босып жер ауып бара жатқан байларға ерген сорлы кедей, кемпір-шалаардың ешбір саясатпен шаруалары жоқ, қараңғы болса да арнайы құрылған төгенше шекаралық өскерлер құрамасы тау қоршап алып, қанға бөктіреді.

Қазақтың өз қанына өзін тұншықтырғаны мұнымен де біткен жоқ. 1937-38 жылдардағы наубегте жүз мыңдаған қазақстандық қамауға алынса, оның төрттен бірі қазір көзіміз жетіп отырғандай сотсыз, тергеусіз кісінің шешімімен де атылып кете барды. Тек, 1937 жылы қыста атылған 631 адамның ішінде менің әпкемнің күйеуі Ғани Ақшолоаков та бар еді. Бұлардың ешқайсысына да нақты тағылған айып жоқ.

Ғани жездәм Тарбағатай ауданында алғаш құрылған ұжымшардың бірі "Жас еңбек" колхозында партия ұйымының хатшысы болып жүрген. Бір түнде екі солдат пен бір қазақ келіп ертіп әкетті. Қайда, неге, не үшін, ешкім білмейді. Тіпті

мына жаққа екетіп бара жатқан дейтін біреу табылсашы. Мал екеш малын түтендеп отыратын шаруа ол кездерде жанын түтендеуге шамалары келмей қаады. Малды ұры алғанда да із қалушы еді, мұнда тіпті олай емес, зым-зия жоғалды. Бұл "Жас еңбек" колхозында отыз шақты үй болған, өзеннің арғы жағында Мешіт деген жеріне орналасқан. Онда саманнан салынған ұзын мектеп бар болатын. Осы бастауыш мектептің үйіне жал-сарастырыла салынған екі бөлмеі жездейдің үйі еді. Мұнда мен бір жыл тұрып, оқып шыққанмын. Сары шұбар өңді Нұрғазын деген мұғалім сабақ берген еді. Сонда Имамәлік Нұғыманов деген бала екеуіміз партада қатар отырғанбыз. Ол қазір Алматы педагогикалық университетінің профессоры, химия ғылымының докторы, зейнеткер.

Құрманбүбі әпкем күйеуінің қайда кеткенін білмей сұрау саа жүріп, ейтеуір біреулерден үш-төрт ай өткен соң жездемізді Зайсан түрмесінде деген хабар алып, сонда барды. Бірақ оны кім жо-лықтырсын, тіпті анық хабарын да ала алмай қайтып келді. Тек, 1996 жылы республикамыз тәу-елсіздік алғаннан кейін ғана Ақшолоқовтың саяси құрбандыққа шалынғанын ақтама тізбесінен оқып, біліп отырмыз.

Ғанидың білімі жоқ, саужайыда сауатын ашқан. Ұзын бойлы, сұңғақ келген қырық жетілер шама-сындағы ешкімге зияны жоқ, момақан жан еді. Көп ешкіммен араласып сөйлесе де бермейтін. Әйткенмен соның өзі біреулерге жақпады да көрсетіп жіберді, үстінен хат түсті, бітті, ата салу тышқан мұрнын қанатқаннан да оңай болды ғой. Көрсеткен адамы да, сол заманды да қарғыс атсын дегеннен басқа не дәрсің.

1931 жылы әкем Тарбағатайға келгенде өзінің інісі Құдайбергеннің жетім балалар үйіне мұғалім болып келгенін көреді. Інісін Семейдің үш айлық курсына бергенде бұл жаққа келеді деп ойламаса керек, көргенде қуанышы қойнына сыймайды. Өйткені жергілікті жерде байдың тұқымы, болыс болған, соның тұқымы, нағыз ақсүйектер деп қызылдарға көрсетіп, олардан қалса, қызылдарды қолдаушы деп бандыларға көрсетіп, ейтеуір едің ішінде аласапыран басталып кеткен. Қолындағы малын ғана емес, қысқа жинаған күрт, майында тарып алып, мойынсеріктер мен колхоздарға мұрындарынан сүйреп кірігізіп жатқан. Көнбегендердің қайда кетіп жатқанын көрген қазақ, қылша мойным талша деп айтқандарына көніп, айдауларына жүріп жатқан.

Әне, осындай кезде "Қызылкесіктен" әкеміз ешкімге білдірмей бір түнде екі түйені қомдап, інісіне қарай көшіп кеткен. Сонда кішкене бала-ларды жетім балалар үйіне орналастырып, Құдайбергеннің бас-көз болатындағына сенген ғой, өзі тіршілік қамымен ел кезіп кеткен. Ол екі-үш айда ғана бізге бір соғатын. Оның сырын кейін ғана білдік қой, тіршілік қамымен Қытайға дейін барып-қайтып жүреді екен. Сөйтіп ананың азы алақанынан Алла айырса, әке мейірімінен күнкөрістің қамы айырған екен.

1935 жылдары Шығыс Қазақстан облысы қазіргідей емес, Семей облысына қарайтын. Сондықтан Семейден екі жылдық педагогикалық училищені бітіргендер Тарбағатай, Зайсан ауданда-рына келе бастады. Тарбағатай ауданында білмді кадрларды орналастыратын бір ғана оқу орны-аудан орталығындағы біздің мектеп болатын. Жетім балалар үйінің мектебі жеті жылдық мек-

тел, ал балалар үйі интернат болып қайта тел, ал балалар үйі интернат болып қайта құрылды. Осы кезде бұрынғы қысқа курсты бітірген мұғалімдер мен тәрбиешілер қысқара бастады. Бұл жұмыс ең бірінші менің ағайым-әкемінің інісі Құдайбергенге келді, өйткені ол жамбасынан кем болғандықтан екі аяқтан жүре алмайтын. Сондықтан оны жинақ кассасына кассир етіп аулыстарды.

Жинақ кассасының кіре берісіндегі қарсыда бір бөлме бар-туғын, ағамыз төсек-орнын сонда апарып, тұрып жатты. 1936 жылдың күзінде Ақсуаттан келген Бекбосынқызы Қадишаға үйленді. Бұл кезде арқа-жарқа той жасап, ЗАГС-ке отыру, немесе неке киюі жок, өйткені жұрт күнде әйелікті үш уақыт тамақ табудан аса алмай, әркім өз қотырын қасығаннан аса алмайтын.

Бұл кезде Ақжарада бізге аспанмен тілдескендей биік көрінетін 6-ақ үй бар еді. Соның бірі банк пен жинақ кассасының үйі жетім балалар мектебіне жакын. Құдайбергенді мен шын атымен атамай, "Шегесарым" дейтінмін, сол Шегесарымның үйленіп, шанырақ көтеруі біз үшін үлкен бақыт болады. Қазыналық тар бөлме болса да жеңгеміздің көңілі кең, мейірімді жан еді. Ұзын бойлы, тостаған көз, ақсары жеңгеміз кейде жабырқап интернаттан қашып келгенімізде ақ пейілін танытып, мейірім шуағын төккенде ауулы анамыздай көрінуші еді. Құрақ ұшып, бар мәзірін адымызға тартатын. Қайғысыз қара суға да сеіміреді деген рас, жеңгеміздің қолынан қара шай ішсек те интернаттың тамағынан аздақайда тоқ көрінуші еді-ау. Ағайым Дәулетқазымен келсем де, немесе қарындасым Арынғазымен келсем де жеңгеміз жайылып жастық, ийіп төсек болатын еді.

1937 жылдың қара сулық күзі. Мен он жасар шамасында болсам керек, әкем үш айдай жоғалып кеткен, ағайдың үйіне келіпті деп естіген соң үшеуіміз де сонда бардық. Есік ашқанда еттің иісі мұрын жара бұрқырап қоя берді. Шынымен ет жейміз бе деп үшеуіміз бір бірімізге қарадық.

Біз келген соң бір сарағтай уақыт өткен соң әкеміз келіп бізді құшағына алып, сағыныш мауыңын басты. Жатбауыр болып кеткен біз оған онша қуанышымызды білдірмей, әйтеуір бауырына кіре бердік. Бір кезде әкем:

"Қадиша, отыңды қаузап, тамағыңды тездет", - деді асығыстық білдіріп. Жерошақтағы қазан астына үстемелеп от жағып, Қадиша тамақты тездетуіе кірісті. Содан кейін:

"Тамақ дайын, ағай", - деген Қадишаның сөзін естігенде:

"Түсір, мыналар ішіп кетсін, анаған (інісі Құдайбергенді айттып отыр) алып қосың ғой", - деді.

Аузымыздан сілкейіміз шұбырып, етті күтіп отырмыз. Әкеміз "Қол жуыңдар", - деп шеуімі мен дегенді адымызға тосты. Бұдан кейін жайғастырып отырғызып, етті қиялай кескен әкеміз кезектесе қолымызға ұстап бастады. Сынрадың, қойдың сүрісі деп, айттып қояды. Жеңгеміз тостағанмен сорпа берді. Сөйтіп сүріпе тойған менің аузымнан оның дәмі көпке дейін кетпей жүрді. "Аштықта жеген құйқаның дәмі аузыңнан кетпес" дегенді осындайдаң шығарып айтқаның кейін ғана түсіндік қой.

1937 жылдың көктемінде әкемінің еде қалған інісі Солтан мен қарындасы Құрманбүбі екеуі бізге келді. Олар да осы кішкене шағын-шағын бөлмені паналады. Содан кейін сыртқы есікке қыс-

та пана болар кішкене ғана дәлізі бар шағындау үш бөлмелі үйді балшық басып, қалыппен кірпіш құйып, сонымен саман кірпіш дайын болғанда салып алды. Төбесін белағаш салып, сырғауылмен жапқан жатаған үйге кіргенде хан сарайына кіргендей қуанып едік. Бұл кезде Қоңыр күз де болып қалған. Үш бөлменің үш пешіне ши жағып жатқанда аспанға көтерілген үш түтінге қарап, Құрманбүбі әпкеміз:

"Құдайға шүкір, біздің шаңырақтарымыздың түтіні сенбей, аспандай берсін, енді адам болып кететін шығармыз", - деп төңіріне тәубе айтқан еді.

Әкем 1937 жылы күзде Қасқақ кейіннен "Тендік" колхозы атанған жерден Нұрыш Жанпейіс қызына үйленді. Ол бізге туған анамыздан кем болған жоқ. Орта бойлы, қызыл шырайлы, мінезі ашық-жарқын адам еді. "Соралға сойыл бұрын тиеді" дегендей, 1938 жылы қапылыста қазаға ұшырады. Бұдан кейін әкеміз де көп өмір сүрген жоқ, 1940 жылдың көктемінде ауадандық байланыс бөлімінің арнайы байланысында жүргенде аттан жығылып мерт болды. Аттан жығылғанда қолқасы үзілген болуы керек, үш күн ауруханада, үш күн үйде дәрігердің көмегінсіз жатып, мәңгіге көз жұмды. Біз нағыз жетім болып шыға келдік. Бұдан бұрын 1937 жылы қарындасым Арынғазы да қайтыс болған.

Енді біз бір бөлмеде Құрманбүбі әпкемізбен Дәулетқазы екеуіміз тұрып жаттық, екінші бөлмеде Құдайберген ағамыз бен Қадияша жөңгеміз, үшінші бөлмеде Солтан мен Нұрқамал екеуі тұратын. Солтан осы жаққа келгеннен кейін Тұғылдағы балықшының қызына үйленген. Міне, үш бөлмені осылай жайлап, түтін түтете бердік.

1939 жылы аштық, жадаңаштықтан енді сүзек

жайлады. Сол кезде мен де төсек тартып жаттым. Ал, ағайым Дәулетқазы сол нәубетте Ауниеден қыршын кетті. Бұл кезде бір жанұядағы адамдар бір аптаның ішінде түгелдей жантасылып өліп, ел іші ойсырап бара жатты. Осы кезде Алматыдан дәрігерлер келіпті, бірақ дәрілері жоқ, болғандықтан ауруларға ешкімді қатыстырмай, өлік шыққан үйдің Ауние мүлкін өртейді екен. 40 жыл қырғын болса да ажада өледі деген осы болаар.

Әйтеуір енді жайлаған сүзектен де аман қалдым. Аға мен апайымның ығында жүріп, тіршілік етуге құштар көңілмен еңбекқорлық танытып, қандай да тапсырылған істі ықтиятты тындыратын едім. Оның үстіне бұл кезде Сталиндік заманның темір төртбі әбден орнаған кез. Бұл кезде ашаршылықтан құтылып, арпа-бидайдың талқаны көбейе бастаған. Бұдан соң көдімі нан да аузымызға тие бастады. Сөйтіп мен 5-класқа да жетіп қалдым.

Бірақ оқуы жалғастыра беруге шама келмей қалды. Неміс фашистері бағыстан соғысты бастады. "Түтқиыл" деп жай айтамыз ғой, әйтпесе соғыстың басталатындығын Сталин және оның серіктері түгелдей біліп отырған. Тек, біздің оларды қарсы алатындай қару-жарақ, немесе әскери қаралар жоқ болғандықтан, жеңілісімізді фашистердің күтпеген кезде ашқан соғысы деп жеңілдетуге, сөйтіп Қызыл Армияның жеңімпаздығын, оны басқарып отырған бас қолбасшы Сталиннің бет-бөдеміне нұқсан келтірмес үшін ғана осылайша меймекшелеуге қажеттігін енді ғана біліп, түсініп жүрміз.

Соғыс басталғаны жөнінде және "Біздің ісіміз оң, біз жеңеміз!" деп Сталиннің 1941 жылғы 3 шілдеде сөйлеген сөзін Ақжардың ортасындағы

алаңға отнатылған радиоан тыңдадық. Оның сөзіне сеніп, жеңіске деген құштарлықпен көңіліміз өсіп, үйге тарастық. Соғыс екі-үш айдың ішінде бітеді деп сенгендіктен тіпті алаңдаған ешкім болған жоқ. Тек соғысқа кеткен азаматтардан қара қағаз кәліп, талай боздақтар қыршынынан қылып, аудандағы жаңа түзеле бастаған тұрмыс кері кетуге айналғанда ғана үрейіміз ұша бастады. Әсіресе, 19 бен 50-дің арасындағы еркек кіндіктеріміз жіпке тізгендей әкете бастағанда қандай күйге аушар болғанымызды айқын түсіндік. Бірақ ашып айтар дәрмен қайда, әйтеуір жауды біз жеңеміз деп елеуреген жалынды сөзден жаңылғамыз жоқ.

Әкем жарық дүниемен қоштасар сәтінде есіне келіп, Солтанды жанына шақырып: "Солтан, мына Асқарымды жеткізуді құдай адында саған тапсырамын", - деп еді. Қайратты, денесі де баршылық еңгезердей ол тірі болса ағасының сөзін жерге тастайтын еді, амал қанша 1942 жылдың басында оны да майдан адаласына алып кетті. Сондықтан Шетесарым, Құрманбүбі әпкем бір шаңырақтың астына біріктік. Еңбекке жарамды деген жалғыз ағай Құдайбергеннің айына алатын еңбегі сол кездегі ақша құнымен 50-60 теңге, қазіргі ақша құнымен 500-600 теңге болса керек. Шыттың метрі 30 тын, сәтен 45-50 тын, қой 15 теңге, бір қадақ бидай 10-12 теңге болғанда ағайдың табысы сол кездің нарқына қарағанда тым нашар деуге де келмес. Бүгінгі теңгенің құны кетіп нарық қымбатшылығы жайлаған кезден әрине жоғары еді. Жеңгем Нұркамал екеуіміз отын-сушы, малшы ретінде жүрсек, Қадияша үй шаруасымен болады. Сөйтіп бір жеңнен қол, бір жағадан бас шығара жүріп, ел қатарды өмір сүруге талпынадық.

1941 жылы біздің жанұяға тағы бір тіршілік иесі қосылды. Ол Құдайберген ағаның баласы Тоқан дүниеге келді. Бірақ ол төрт айлық себи кезінде асыл жеңгеміз Қадияша науқастанып қайтыс болды. Содан кішкентай себи Тоқанды Нұркамал жеңгеміз емізіп, одан кейін екінші шешесі мен бо-лып жеңді-желпі балалар тамарына үйретіп, ақыры өз бетімен тамақ ішетін жасқа да жеткіздік.

Бергін келе тынымсыз еңбектің нәтижесінде тұрмысымыз да жақсара бастады. Біз үш жанұя болып жазылып, үш бұзаулы сиыр ұстайтын халге жеткенде Нұркамал жеңгем екеуіміздің жұмысымыз қиындай түскені ақиқат, өйткені қысқа отын-су, жемішпей дайындау біздің мойнымызға жүктелетін. Әсіресе қысқы отын қиындау еді, өйткені қызылуы ештеңе манайда жоқ, сондықтан шиді орып, соны жағатынбыз. Аудан орталығындағы базарда шамамен ши сатып тұру олар кезде таң қаларлық нәрсе емес-тің. Бір ши 80-100 кезде таң қойға айырбасталатын. Немесе кейін бау семіз қойға айырбасталатын. Немесе кейін шидің бауы 1 сом еді. Уақыт үстемдігі деген сол ғой, қазір оған ешкім сенсе қоймайды. Бір сомға 2 метр шыт тиенің, дүние арзан, ақша жоқ.

1943 жылы қысқа мерзімде аяқтамады деген соғыс одан әрі ұзара берді. Ақжардың көшесінде халық сирек оқтын-оқтын әйелдер мен балалар, кемпір-шадар ғана жүретін. Оқта-текте соғыстан жараланып келген солдаттары көрсе, қолдарынан немесе аяқтарынан кеміс жанадары көрсе, балалығына үрейлене қарап, фашист дегендердің кім екенін сұрап әлек болатын. Кейбіреулері оларды құбылжық етіп көрсетуге тырысса, кейбіреулері ешбір әсірелемей-ақ: "Қадімі сары орыс, тек киімдері ғана өзгеше", - дейтін. Сондайда қайсысының шын айтқанын білмей, құбылжық етіп

көрсеткенге сенетін, өйткені қол-аяғыңды кесіп, мүгедек етіп тастау тек қана қанышер, жалмауыз қазақты үшін фашистердің істеп жатқанын мойын тұрған сойқан еді ғой. Сондықтан күндемікті беріп тұратын ақпарат хабарын радиодан тыңдауға әбден дағдыландық. Кинолар соғыстан кейін шықты емеспе.

Қыс ортасына таман селолық Совет пен әскери комиссариат өкілдері біздің үйге екі орыстың әйелін қыстатып шығаруға әкелді. Олар соғыс аласынан ауған босқындар екен. Оның бірі еге мейірімді, қарапайым иманжүзді көрінді. Ол украин тілінде сөйлейді екен, орысшасын да сорған бейімдеп жібереді. Аты Маша екен, оны біздің үйге қадамырады да екіншісін көрші үйге әкетті. Алғашқы орысша сөзді осы бір қарапайым мейірбан жаннан үйрендім. Ол кісі бір ауыз қазақша сөз білмейтін, Тарбағатайда орысша білетін кісі емге табылмайтын кез еді.

Орыстар жоқ емес, қазан төңкерісі кезінде әскер қатарында келіп, шекара күзетінде қалған жауынгерлер Покровка деген елді мекенде тұратын. Кобелеков, Савель, Кузнецов, Рудиков сияқты орыстар өз тілдерінде емес, қазақ тілін жетік меңгеріп, қазақша ғана сөйлесетін, тілді меңгеру өмірлік мұқтаждықтан туады. Былайша айтқанда Тарбағатайда ол кезде өзара қатынас құралы - қазақ тілі болды.

Қыс өтіп, жаз шыққан соң біздің бидай мен құртты ас қылған босқындарды қайтадан жинап, қалаға жұмысқа әкеткеді жатыр деп естідік. Оның ішінде бізбен тұратын Маша да бар еді. Ол алаңда бізге жолығып, кететінідігін айтқанда не дерімізді білмей қалдық. Ал, ағайымыз Машаның сұраған

сұрағына жауап қайтармайтын, онымен мүлде сөйлеспейтін, сол ғана: "Добрый путь" деп сәт сапар тілегеніне танданып қалдық. Мен Машаны олардың жиналып жатқан жері әскери комиссариатқа дейін шығарып салдым.

Пәле қайдан келеді деуге болмайды, аяқ астынан шығады екен. Шықпа жаным, шықпа деп әрең түтін шығарып отырған біздің шыркымыз бір түнде бұзылды. Өңі таныс бір милиция жанына екі жігіт ертіп біздің үйге келді де тінту жүргізді. Содан кейін Құдайберген ағаны өздерімен бірге алып кетті. Ол ун-түнсіз кете барды, бір ауыз тілге келген жоқ. Тоқан зар жылады, ол екілер шамасында болатын. Сол кеткеннен бес ай жоғалып кетті. Жалғыз бас көтерер мен 14 жасар шамасында. Ол кезде милицияның маңына баруға қорқатынбыз. Өскемен тұрмесінде жатты, әйтеуір ешқандай кіне таа алмай босатты.

Кейін естүімше көп облигация мен ақша жетпей, сол кездегі маңайындағы арамздар бар пәлені бұған жаба салса керек. Артында сүйеушісі жоқ, мүгедек жанды кім іздеп алады дейсің, бара берсін деген болулары керек. Ол Тоқанды құшақтап тұрып: "Ата-баба аруағы қолдап, сенің көзжасыңа қайтып келдім, құлыным", деп көзіне жас ала Тоқанды бауырына басқан еді. Бұл кезде арызға қарайтын заман емес, милицияның актісімен-ақ бір шелек бидай ұрласаң бес жылға сотсыз, тергеусіз айдап қоя беретін қиын кезең еді, әркім өз көлеңкесінен қорқатын. Аудандық партия, атқару комитеттерінде білімі жоқ, әйтеуір мансап қуалаған біреулердің сүйемелдеуі мен келген адамдар болатын, олардың өзі милициядан қорқатын. Ал, милицияға сот билік жүргізді. Сот ағасы Байшұқан Керейбаев Тарбағатай ауданында ешбір тексерусіз-

ақ екі ауыз үкімін айта салып, заман талабы солай қатыгездігімен белгілі болды.

Соғыс аяқтағандардан бір жыл бұрын ел әбден күйзеліп, жағдай ауырлай түсті. Шаруашылық өнімдері бәрі де "Сталин үшін", "Жеңіс үшін", "Отан үшін" тапсырылып, халықтың хал-ахуалы мүлде төмендеп кетті. Үйдері барлық ауырталдық Нұрқамал жөнге екеуімізге түсті. Шөп шабу, отын ақелу, тезек теру, су ақелу сияқты жұмыстардан қол босатқанды қойды. Оның үстіне қол орақпен егін орып, масақ теру және бар.

Бірде масақтан төрт-бес кесе бидай үтіп алып келе жатқаныма Бірлік ұжымшарының бригадирі ұстап алды. Өзің даладан теріп алғаның есеп емес, ұрық есебінде соттап жібереді деп жоғарыда айттым ғой, енді қолға түскен соң не істерімді білмей сасқалақтадым. Бригадир:

"Шаң тасқа мінесің бе, әлде қырманға баулаған бидай тасисың ба, бір жұма осы екеуінің таңдағаныңды істесең мына бидайыңмен босатымын, егер көнбейтін болсаң басқаша сөйлесемін", - деп ар жағында зіл жатқанын байқатқан соң шаңтастың атына мінуге келдім.

Тауық шақырғаннан тұрып, қырманға жөнелемін де кешке дейін шаңтастың атын айдап, күн бата үйге оралатын болдым. "Бірлік" ұжымшары деп отырғаным кейіннен "Аңдәрей" ұжымшары атанды. Бұл Ақжардан бес шақырымдай ғана жерде егістік бар, оның жота жағында қырман болды. Еңбекке жарамды деген ауыл адамдарының бәрі де осында болатын. Соғыстан жараланып келген мүгедектер бастық болып жүрген шап-шауқандарды қызметтерінен ауыстыра бастаған.

1944 жылдың маусым айы да келіп қалды.

Мұның ерекше есте қалатын да жөні бар, өйткені бізді ескер қатарына алуға дайындық жүргізіле бастады. Аудан орталығындағы орта мектептің екі корпусы ескерге шақырылатындардың жатақханасына айланатындай. 1928 жылы туғандар шақырылып, ескери комиссариат бізге ескери жаттығуларға үйрете бастады. Бір жылғы төлдер бірге жиналып, қазармада жататын болдық. 50 шақты ескерге бөлінген аттарымыз бар. Оны зектесіп жаямыз. Әркімнің өзінің аты бар.

Біз атты ескер болу үшін дайындала бастадық. Алпен шауып келе жатып қылышпен шабу, немесе түйреу, така секіріп мініп, екінші жағына секіріп түсу, жатқыза қойып, мылтық ату, барлау жасау, тағы сол сияқты ескери тәсілдердің техникасын үйрене бастадық. Бірде азамат болып ат жалын тартып мінгенімізге куансақ, соғыс даласына барып, кан кешкендермен бірге опат болып кету жағын ойлағанда көңіліміз жүдеп қалатын еді.

Бірде біздің ескер Берлинге жетіп қалды деген хабарды естігенде қуанышымызда шек болған жоқ. Сөйтіп зарығып, қамығып күткен Жеңіс те елге мерей екемді. Қарын аш болғанымен көңіл тоғайып, бір масайрап қалдық.

Б О Р А Н Д А

1945 жылдың қысы. Сығандардың тон сататын уақыты болып қалған, бірақ қыс қалары енді ғана күшіне кіргендей бірден-бірге қатайып барады. Қыстағы тіршілігіміз күзде дайындаған отын-суымыз қыс аяғына жетпей, таусылып қала-тындаықтан бірде Ұялыға, бірде Алыбайға барып, кейде Шорға жаққа шығып, шн орып әкелеміз. Сол Шорға жаққа Ж.Бейсенбин, Ж.Жүнісов сияқты жодастармен келісіп, отындаық ши әкелуге жолға, әзірлендім. Бір күн бұрын шана, бастырық сияқты қажетті заттарды әзірлеп қойғанмын.

Таң бозынан тұрып, пешке отты жақтым да шейнекке кірпіш шөйдің мұртын кетіп салып жатқанымда ағайым да абың-күбің киініп, өзінің жарымжандығын да ұмытса керек:

"Мен де барамын", - деді.

"Аттың сыры иесіне мәлім" дегендей ағамыздың ши оратындай шамасы жоқ, ең болмаса өз басын арқалап жүретіндей болса не керек, сондықтан:

"Несіне барасың, аға, шамам келгенше өзім бірденесін орып әкелермін", - деп едім, ол айтқанынан қайтпайтын мінез танытты.

"Тарбағатайдың оңынан жел шықса, арты қатты боранға айналады делуші еді", - деп өз бетімен біреу кесе шөйді ол да ішті. "Саған орган шиді баулассам да қайда жатыр", - деп әлден уақытта тағы бір тіл қатты. Содан кейін екеуіміз шанаға отырып, Шорғаны бетке алып тарта бердік. Келіскен жодастармен сол жақта кездесерміз деген ойдамын.

Ақжардан Шорғаға қарай өгіздің мимырт жүрісімен лезде жете қаламыз ба, "ек", "соң" деп ағайынды екеуіміз қосыла қиқуласақ та өгіз жарықтық бұдан да зораяғы құжайды көргенмін дегендей өзінің аяғын санап басқан жүрісінен танбады. Әмбесіне қайтарда жүк тартатын болғандықтан онша қысағанымыз да жоқ.

Сол өгіздің митың-митыңымен мөлшері сиыр түсте жеттік-ау деймін, өгізді бір қалың шидің түбіне доғарып, келген шаруаға кірістік. Ағайым кішкене темір күрекпен қар басып қалған шидің түбірін аршып, мен қиып дегендей уақыттың қалай өтіп кеткенін де білмей қалдық. Күн екінтіге ауған шақта шиді жинап шанаға тией бастадық.

Тап осы кезде манадан ши шапалағымен ойнап тұрған жел біртіндеп бас көтергендей, қатап бастады. Содан апыл-ғұпыл жиналып, жолға түскенде ғана боранның тым қатайып кеткенін сездік, қалың арасында жел қатайғанын байқамаған екенбіз. Келген жолымыздың берін қар үрлеп тығындап тастаған. Өгіздің аяқ алысы бірден бірге қиындай берді. Оппа қарда бір шана шиді сүйреп кете алмай, қайта-қайта тоқтай берді. Әмбесіне қайбір күйі келіп тұрған өгіз, мұның да тірсігіне ійініп, ерең-ерең көзі тірі жүргенін көрмей тұрғанымыз жоқ, боладыра боладығандай ғой.

Күн батты, қас қарайды. Жолды қар басып, мүлде жүрістен қалуға айналдық. Жандармен жасап жолдың қарын аршыған боламын. Ағай өгізді жетелейді. Ақыры ағайдың да жүрістен қалғанын байқадым. Жарымжан жанға мына боранда жүргенді қойып, қаз тұрудың өзі оңай емес. Назаланған ол да қолындағы таяғынан көргендей, сермелеп-сермелеп жібереді.

Осыдан ғана мен оның жай-күйін түсініп, ша-

наның үстіне шығып ауға жетеледім. Ол да менің дауысымды естімесе де шанаға отыр дегенімді ұқты. Бірақ ағайдың оған шығып алатындай да шамасы жоқ еді. Сондықтан шанының артқы бас-тырығына барып, еңкейіп тұрдым. Ондағым маған аяғын салып, әрі қарай бастырықпен шанының үстіне өрмелеп кететіндігіне жағдай жасараным ғой. Ол соны түсінді де әйтеуір шидің үстіне шықты.

Мен өгіздің бас жібінен ұстап, жетелей бердім. Ағай қику салып айқайлаған болады, бірақ таңертең келе жатқандағы ашық күндегі айқай қоқан-лоққымызды тыңдамаған өгіз енді мына боранда тыңдайды деп ойлап келе жатқамын жоқ. Тек, мына боран тым қатайып кетпей тұрғанда тырысқаныммен қарға адым жүру мұң болып, ерең-ерең келеміз. Шыңарығында жүргенімізден тұрғанымыз көп. Алғашында ағыл-тегіл терлеп, шөмдерен соң қасат қарға қолымды тығап жіберіп, ірімшіктей асап едім, енді жүріс баяулап жел үдеп, бойым аспан мен жер түгел тұтасып кеткен шақта қорқыныш жоқ, қалай дегенмен де жаныма қарағандай ағайым бар екеніне сенген көңіл оның дәрменсіз қадін де естен шығарып үлгіргенмін.

Ұйтқыған боран көзді аштырмайды, қиыршық қар бетті талып, лезде жол сорабынан жаңылдырып жібереді. Қайтадан жол іздеймін, содан кейін өгізді жетелеп, солай қарай бұрып, әйтеуір бей-берекетім кетіп, өзімнің де шаршауға айналғанымды сездім. Әйтеуір азда келе жатқанымда қасқыр кездеспесе екен деп тілеймін. Менің өзімнің көзім түк көрмей келе жатқан соң қасқыр да солай ештеңе көрмей, маған соғылып

калса, шошығаннан талап тастайды-ау деп жасқанамын да. Бір кезде өгіз мүлде тұраады. Жүре алмай тұрып қалады. Сәл тұрғанның өзінде шанының астына қар тығыналып, енді сәл болса қар шидің үстінен жүріп кететін сияқты көрінеді де жаншылып бара жатқан бойымды жинап, өзімше қайраттана түсемін. Бейшара өгіз де алаада қалғысы келмей жанғаласып-ақ бағады, бірақ шамасы болмағаннан кейін қайтсін.

Тоңазы бастағанымды Шегесарым да байқады-ау деймін, тұлышты түсіріп, екеуіміз шанының ығында тұлыпқа оранып, қарама қарсы отырдық. Бірақ бұлай отырып ештеңе өндіре алмайтынмызды сезген соң амалсыздан қозғалысқа көштік. Айналаны барлап, жел бағытының ауысқанын аңдадық. Ауылға әлі де жеті-сегіз шақырымадай жер бар деп мәлшерледік. Бірақ жете алмайтынмызды да білген соң, енді өгізді доғарып, паналайтын жер іздедік.

Мұндайда ашыққан дегенді ұмытпады екенсің. Біз үйден алып шыққан жарты қарманы мана шөутімге аздап шай қойып, бой жылытып алғанбыз. Енді жейтін де ештеңеміз жоқ, бар болса да жеуге шама да жоқ еді.

Түн ортасы ауа боран сәл саябыр тапқандай болды. Қараңғылық сейіліп, маңай көрінгендей болған соң жан-жағым көз жүгіртіп едім, сонандадан зират па, қора ма, әйтеуір бірдеңе қарайып көрінді. Соны Шегесарым айттым, ол да қарал, не екенін білу үшін солай қарай аянаады. Өгіз шаныны тастап мен де ердім. Ердім емес-ау, мына опшы қарада ағайым жүре алмайтындықтан ауға түстім, қар тіздеден асады. Ағайым бір қолында таяғы, бір қолында өгіз айдайтын бишілтің сабын тіреп, менің ізме аяғын салып, еріп келеді.

Мөлшері бір шақырымай жер жүргенде бізге ескі қора көрінді. Өлмергенге өлі балық жолығады деген осы екен ғой, өз үйімізге жетіп қалғандай қуандық. Шегесарыма әдеттегідей үн жоқ, ол қорыққанын да, тоңғанын да білдірмейді, бір ауыз сөз жоқ, үнсіз жүре береді. Қораның ықтасынында тоңға оранып отырған екеуіміз сәл ғана қалғып кеткен екенбіз, аздан соң оянып кеттім. Мұның өзі мамық төсекте ұйықтап тұрғандай сергітіп тастаған екен, бойым жеңілігіп қалыпты. Боран басылған, айнала үп еткен жел жоқ болғанымен қатты ызғар бар. Әрдектегі тоңып, келген ізімізбен түнде тастап кеткен өгіз шаңамызға жақындады.

Шаңаға байланған өгіз шидің басын опырып-ақ тастапты, бірақ шаңа орнынан қозғалмайды, қар басып қалған Аршып, оны ерөн-перен дегенде қозғап елге қарай жолға түстік. Түнімен шидің үлбіреуік басына тойған өгіз жол шетіндегі қасат қарға анда-санда ернін типізе жалап қойып, ширақ аяңға басты. Бұл кезде қары жұқа, тақтақ жола түскенбіз, соны пайдаланып біз де шаңаға отырып алдық. Қорқыныш үрейдің бері артта қалып, енді ат шаңамен зулап келе жатқандай көңіліміз орнығып, рахаттана түстік.

Қарының ашса көңілің ашықтасын деген осы-ау, аман-сау үйге де жеттік. Кесе түбіне салынған таққан мен тоңмай салынған шай ішіп, екі үместен бидай жел, екі шәулім шейді төңкеріп тастаған соң бері де ұмытылып, рахаттанып қалдық. Ал, түске бізді ұшып-жығылып келді деп ұншай мен қарма пісірді. Ағамның екі аяғын үсік шалыпты.

Осы жолы тоғыз торқадан тоқтышақтың терісі артық дейтін қазақтың тоны да тоңсаң пана болмайтындайына өбден көзім жетті. Бұдан кейін

Шегесарым да менімен бірге ши орта бармайтын болды. Тек кімдермен баратындайымады сұрал, жолдастарымның сенімді екеніне көзің жеткізіп отыратын. Мен ши артқан шаңамен келгенде шоқиып есік алдында отыратын, түн жарымы болса да сол менің тілеуімді тілеп, аман-есен келгенімді көрген соң ғана орнынан қозғалып, маған көмектеспек болатын. Көмектескені сол бастырықтың жібін шешіп, шашылған шиді жинауға ғана шамасы келетін. Одан артықты мен де күтпей, ағайды шамамен келгенше аялайтын едім. Оның есік алдында қарайып мені тосып алғанының өзі қаншалық!

Осындай күйбең тірлікте мұқтаждыққа ұшырамас үшін жанұялық еңбекпен ақырын жүріп жаттық. Сөйтіп жүргенде соғыс аяқталып, халық шаруашылығын қалпына келтіру жылдары деп аталған 1946 жыл да келіп қалды. Сонда Семей қаласынан біздің ауданға Марзия Ибраева деген татар әйелі келіп, біздің үйге пәтерге тұратын болды. Ол тұтынушылар одағында қойма меңгерушісі болып істеді.

Бірде ол тұтынушылар одағынан қоғам мүлкін талан-таражға салды деп орнынан босап қалған Атантай дегеннің орнына шаруашылық меңгерушісі болып қосымша жұмысқа орналасты. Соғыстан кейінгі жоқшылық кез ғой, үйге кір сабын, шұлық әкеліп, бізге өзінше көмек көрсетті. Түнде ол қандай заттарды алып, кімге босатты оның, құжаттары, сенімқағаздары, тағы сол сияқтыларды тексеріп, олардың кіріс-шығыс құнарын есепшотқа салып, жөндеп отыратын. Мен оның жанында қадағалап қарап, есеп шот қағуады үйрендім. Бұдан кейін ол мені өзінің қолбасасы етіп алды. Мен жазуға шорқақ бол-

ғанымен есепке теуір едім.

Төрт кластық қана білімім бар мен қолыма түскен кітаптарды оқи беретінмін. Көбейту кестесін өз бетімше жаттап алдым. Өзімнің қара жұмысқа онша мықты емес екенімді түсінгендіктен қалайда күрек ұстағаннан төрі қадам ұстағанның жеңілдігін сезініп, қызметкер болуды армандадым. Әкем өлгеннен кейін оқуды тастап кеткеніме өкініп жүрдім. Маған оқы деген де, неге оқуды тастадың деген де ешбір адам, не-месе мұғалім болған жоқ. Ал, әкемінің туыстары ер жетіп, әкенің түтінін өшірмесең болды деп қанағат тұтатын. Сондықтан Мәриия апай мені қойманың көмекшісі етіп алмақ болғанда ешкімнің де қарсылығы болмады. Ол кезде товар аз, бір-екі қоймаға бөрі сиып кететін.

Сөйтіп осы жұмысқа келуіме байланысты мен Зайсаннан, Өскеменнен ат шанамен жүк тасығуға кірістім. Мұнда сабын, темір бөшкеге құйылған арақ, тағы басқалар әкелеміз. Зайсаннан екі күнде келсек, Өскеменнен ондаған күнде әрең жететінбіз. Бұл тірлікпен мен өзімнің оқысам деген арманымға жете алмайтындымы білдім де, басқаша талпыныс жасауға шештім. Өйткені мен бұл бір киер киімімді бүтіндеп, ел қатарына қосылып қалғанмын.

АЛАУЛЫ АСҚАҚ АРМАН ЖОЛЫ

1947 жылы. Құз. Тарбағатай ауданының ауқатты дегендерінің балалары Зайсан, Семей қалаларына оқуға жиналды. 24 балаға мен де қосылдым. Көпшілігі өзім теңдес, Қабаден Ақынов, Нұртай Кизатов, Мұқан Усанов, тағы басқа өзім танытын балаларға ілесіп, ол кезде автобус жоқ, жүк машинасы. Тұғылдан қалаға парохода жүреді. "Роза Люксембург", "Лапков", "Киров" пароходтары Тұғылдан Семейге дейін екі жарым күн жүретін ағыс бойымен Қайтарда 3,5-4 сәтте де келеді.

Тұғылта Усанов Мұқан екеуіміз пароходтың келу кестесін біліп алған соң, бір күн бұрын өліз арбаға отырып келдік. Ергенінде егтеп жүріп "Лапков" пароходына билет алып, жайғастық.

Шалқып жатқан көл бетінде жүзген кеме үстінде тұрып, жағалаудың небір ғажап табиғатын қызықтау қандай жан рақатына бөлейді десейші. Зайсан көлі алғаш теңіздей болып көрінді. Әсіресе алғаш жолға шыққан Мұқан сияқтылардың танда-нысын ауызбен айтып жеткізу қиын. Мен болсам, бұл көріністі бірнеше рет көріп үлгіренмін, сондықтан алғашқыдай емес, таныс сияқты болған соң тамсана бермейсің.

Мен 1946 жылы жарымжан ағайыма жол серік болып, Семейге екі рет келіп-қайтқаным бар. Ол кісі Қырымға курортқа барады, сонда мен оны Семейге дейін шығарып салып, поезға отырғызғаннан кейін, Ақжарға өзім қайтатынымын. Өне, сондықтан бұл жол маған жақсы таныс.

Пароходтың төртінші класы оның кіреберіс дәлізі, оған орналасқан жолаушыларды ешкім

қатты тексеріп жатпайды, әйтеуір тексергеннің ырымын, жасайтын, біз, жастар кейде билет алмай, біресе жоғары палубаға көтеріліп, біресе төмен түсіп, әйтеуір тексерушінің қолына түспей, қашып жүретінбіз. Алтайдың қойнауын қысқартып, қашып Ертістің жағалауы пароходтың мимырт жүргенін елестей, ешқашан жалықтырмайтын. Сұлу табиғатты кинодан көріп келе жатқандай болатынбыз.

Семейге алып-ұшып жеткен жиырмадан астам баланың көпшілігі қалаға саяхатқа келгендей аралап шықты да аман-есендерінде суық күзде соңғы пароходпен елге қарай тайып тұрды. Тек, шын мәнінде оқығысы келген үш-төрт бала ғана қалдық. Олардың өзі де жүрек қалауымен өртүрлі оқу орындарына түсті.

Мен бастауыш мектепті бітірген соң оқи алмаймын да бірақ оқуға кетерде жеті жылдық білімі бар деген куәлік алғанмын. Құсайын деген мектеп мұғаліміне төрт кір сабын, үш шұлық беріп, куәлікті сатып алғанмын. Соның пайдасы тиіп, педагогикалық училищенің бірінші курсына қабылдандым. Оқу да аурыға соқты әсіресе орыс тили қинады өйткені көп нәрсені мен өздігімен оқығаныммен, көбін біле бермейтінмін. Бірақ асқақ арманға қол жеткендей қуанышты күндерде берін де ысырып тастап, барынша жақсы оқуға тырыстық.

Әйткенмен күрмеуге келмейтін қысқа жіп терізі қыр соңынан қалмайтын жоқшылық деген пәлекеттен құтыла алмай әлекке түстік қой. Артыннан келіп жатқан ақша жоқ, көмек көрсететін туыстың жайы өзіме белгілі. Сондықтан айына алатын 140-160 сом стипендияна үнемедеп, сенбі, жексембиде жұмыс істеп, тіпті кейде ұсақ саудамен

де айналысып, әйтеуір қалайда оқудан қол үзбей бітіріп шығу үшін тырысып бақтық қой. Семейдің есілген құмды көшесі, қыста қаған аязы, көлік жоқ жағуірілік есте.

Талаптанған талаптып қалмайды, әйтеуір 1950 жылғы педагогикалық училищені ойдағыдай бітіріп, елге мұғалім болып оралғандағы қуанышты басынан кешкендер ғана жақсы біледі деп ойлаймын. Бізге куәлік берген жоқ, құр анықтама қағаз ғана берді. Өмірбаянымызға қарап, өке-шешеміз жоқ болғандықтан Монғолияға барады деп ойласа керек. Бұл кезде кейбір оқығандарды ол жаққа жіберіп, Кеңестік саясатты түсіндіріп жатқан. Бірақ ол жаққа мен қайдан барайын, өйткені, жарымжан ағайым Құдайберген, жетім-жесір алайым мен Тоқанды қалай қиып кетермін, солардың тағдырына байланысты мен Ақжарға қайта оралдым.

Мұнда орталықтан орын табылғандықтан Жаңғызтал жеті жылдық мектебіне бардым, 2 класс мұғалімі, тарих және денешынықтыру пәндерінен сабақ бердім. Екі ауысымда жұмыс істедім. Соның арқасында жырттық-тесікті бүтіндеп, аздап жол қаражатын да жинап алған соң, бастауыш класс мұғалімі болып қала бертім келмей, оқуды әрі қарай жалғастыру жағын ойластыра бастадым.

Ақыры жазғы еңбек демалысына шыққан кезде жиналып-теріліп көрген жерде ауыл бар дегендей, Семей қайдасын деп тартып отырдым. Алғашқы келгендегідей емес, қазір өзімнің бауыр басып кеткен бір ұяма келгендей ерекше бір қуаныш құшағына бөлендім. Соның негізжесі болуы керек. Семей педагогикалық училищесіне туысымның үйіне кіргендей бір әсерде болдым. Оның ди-

ректоры Оразалин Қолымаға анықтама қағазымды алып, қып-қызыл аттестат берді. Ұздік бітіргендерге осындай өзгеше куәлік беріп, мұның өзі жоғары оқу орындарына емтихансыз қабылданатындығын айтқанда, тіпті төбем көкке жеткендей болғаны шын.

Институттың қабылдау комиссиясы менің аттестатымды алғаннан кейін, бірінші курсқа қабылданғаныма, стипендия мен жатақхана берілетіндігі жөнінде анықтама беріп, мен лезде келген ізіммен кері қайттым. Өйткені мен кетсем мұнда қалатын ағайын-туыстарымның қысқы шөбін, отын суын дайындап беретін ешкім жоқтығын ескеріп, шамамың келгенінше оларға бәрін де әзірлеген боламын.

Содан күз түсе Семейге институтқа аттандым. Онда мені топтың старостасы етіп сайлады. Барлығы 35 адам, оның ішінде соғысқа қатысқан мүгедек семейлік Б.Әлиев, аяқездік Галкеев, зайсандаық Мұхаметжановтардан басқаларының барлығы да онжылдықты бітіргендер, жас жағынан да кіші. Маған өмірлік жар болып, 46 жыл бірге келе жатқан жұбайым Нағима да оқуда бірге болған еді. Содан бері өміраң ыстық-суығын, қызық-шыжығын бірге бөлісіп, бірге көріп келеміз.

Облыс, республикаға атымыз таралып, халық құрметіне бөленсек, оның өзі тегіндікпен келмегенін, соған лайық жұбайым екеуіміздің өмір сүргенімізді айтпасақ болмас. Оның үстіне өмір теңізінде жүзіп келе жатқанда біреуге-біреудің тигізер септігі де аз емес. Қазақ "Жақсыдан - шарапат, жаманнан - кесепат", - деп тегін айтқан жок қой. Соған орай шарапаты тиген жақсы адамдар аудандық партия комитетінің бірінші-хатшысы болған Б.Құсанов; аса парасаттылығымен,

кішіпейіл-ділігімен О.Мадыбаев; қызметтегі шешімділігімен, бойындағы, тұрмыстағы ұлтылігімен, жанжақтылығымен марқұм З.Дәукеев; облыстық партия комитетінің хатшысы болған марқұм Ы.Мырзастанов ұстаз ретінде марқұм екемеңдік Қ.Жаманбаев жұмыс барысында мен еліктеген абзал азаматтар еді. Сонымен қатар кесепаты тиген кесірлі адамдар да кездеспей қалған жоқ. Бәрі де өмірде зерттеуліп, тексеріліп барып, нақылға айналғаны шындық. Бірақ жамандық есімдерін атап қайтейін, тек өмірде мынандай нәрселерді ойға тудайм. Қандай да адам ең адалымен:

1) өзінің өмірлік қолынан келетін ісін тандап алып жақсыға елікте сол жолда тер төге еңбек ету үшін жаныңа сая болар баспананды әзірде,

2) баспананды жылы ұяға айналдырар жаныңды тандап ала білуінде. Өйтпесе қазақта "атың жаман болса сатып құтыласың, қатының жаман болса қайтып құтыласың?" дейтін де сөз бар. Қасиетті пайғамбарымыз мұсылмандық салтында ейелді екінші кезекке қойғанымен ана ретінде оны бірінші кезекке шығаратындығын да ұмытпағанымыз жөн. "Қызды балам деген, менің үмбетім емес", - деп те Мұхаммед пайғамбар ескерткен;

3) содан кейін өзін істеген істі сүйіспеншілікпен атқарсаң бұл басқаларға да ұнайды. Басқаларға ұнаған еңбектен сен өзін шынайы ләззат аласың, өне сол үшін үнемі ізденіс үстінде болып, тоқмәйлісімей еңбек ете білу адамгершілік қадір-қасиетінді жұрт аңдында түсірмей өту деген сөз;

4) бұдан соң өзін әке атанып, жұбайың ана атанып, ұрпақ өсіруден артық бақыт жоқ. Әсіресе балаң өзіңнен аса туып, сенің өмір бойы тірнектеп жиган бет-бедеміңе, ар-абдыройыңа дақ түсірмесе, тең құрбысыңның адаы болып, елін сүйіндірсе, сен

оның қуаныш-қызығына тоймай, қанатсыз ұшып жүрген періштерге айналасың.

Міне, өмірдің көбін артқа тастап, жақсы-жаманды көре қалған өз басымның тәжірибесінен түйген ойларым осындай. Оған да шүкіршілік етіп, құдайдың бала-шаға алдында алғанның күтіп, теубаға келеміз.

Өмір сүре білу деген әр адамның тек өзінің бойына біткен қасиетіне, қай жұмалықтың астында тұғанына байланысты. Алайда, жақсылыққа талап-танып, ізгі жандарға еліктеу, іскерлікке үйрену, алдағыны болжай білу, көрегендік жасау, қиындықтарда табанды болу, сәтсіз қадамға күйзелістікпен жасымау, қажетті нәрсені уақытында шеше білу, өзінің ішкі жан құбылысының басқара білу, біреулерге орынсыз уәде бермей, уәде берсең дер кезінде орындау, сертінде тұру сияқты адамшылық қасиеттер сенің рухани дүниенің тез қартайып, тоғышарлыққа салынып кетуіне жол бермейтіндігін естен шығармаған жөн. Міне, жас ұлғайған сайын ақыл келе береді екен, ал, жастықта кей нәрселерге мән бермей, албырттықпен өте шыққанымызға қазір өкінгендей де болатын шақтарымыз болады. Пендешілік деген кейде азғырындай сайтан сияқты бірдеңе ме деп те ойлаймын, өйткені пендешілік жасап тұрғаныңды сол сәтінде байқамай, көп уақыт өткеннен кейін ғана соның безбен таразысында ғана анықтайтынмыз да бар екен. Соған қарағанда өмір жолыңды сабақ кестесі сияқты күнделікті парақтап жазып қоя алмайсың, өйткені алғы күннің өзі күтпеген қызықтардан, тосын оқиғалардан, жақсы хабарлардан, кейде есіңе алмайтын, естігің келмейтін, ешкімнің басына кірмейтін жат хабарлар арқалы өмірдің қиын да қызық, қайғылы да қуанышты

жейіттері арқалы өмірің таспадай өріліп, артыңа ойша қарасаң шұбалып көз алдында, бірақ оған қайырыла алмайсың, қисығын түзей алмайсың, түйілген түйіншегің қайта ұзымгерен жіпке айналдыра алмайсың.

Жетпіске тапқан шағымда көпті көріп барлаған түйенімнің бәрін түйті, негізгілерін де жазып жеткізу мүмкін емес. Әр адамның өмір тірілігін болашағын шамалап та белгілеп шығу мүмкін емес. Қоршаған орта өмір ағымында өз орынында талғай, таңдай білу қажеттілік. Не болса соған бой ұрып басыңда қатырма, шежіре қуып өзіңді өзің мақтама. Өмірден өкісіп шынадық куа берме, қай заманда қай кезеңде болмасын заман күштілігі болған. Солай болашақ бермек осыны аңғарып түй, өзіңнің, көктейтіңің сеніммен қарап, күрес. Еліміздің өркендейтініне сенем, бірақ, сендер бүтінгі қайта құру, еліміздің жаңа жолға желкен көтеруі жақсы болғанымен, қашан аұрыс жолға келіп, бірі бай, екіншісі кедей болып бөлініп жатқанда сендер, менің ұрпағым, қайсысына қосылар екенсіңдер....

Осы мені қатты толғантады.

Жоғарыдағы менің баянсыз балалық шағымды естеріңе алсаңдар, одан соңғы білімге ұмтылған жастық шақ дегенді ойға да алғызбаған үрейлі сорыс жылдарында өкенің әкелік мейірімін, ананың аналық аялы алақанын, ыстық бауырына бас төсемей, көң-қоқырға аунап өскен кешегі жалаң аяқ біз үшін бүтінгі бақыт, еңбек зейнетін көру, барлық тірлімізді болашақ ұрпақтың бақытына жұмсап, қанаттыға қаттырмай, тұмсықтыға шоқтықтырмай өсірген, біріннен бірінді артық көрмей, бәріңе бірдей өз мейірім шуағымызды төккен, мектепте оқуларыңа жағдай

туғызып, тұрмыс құруларыңа барынша көмелімізді аямаған әкең мен шешен үшін, әсіресе бір кіндіктен жалғыз қалып, жетімдіктің тақсыретін тартып өскен әкелерің-мен үшін ауызбен айттып та, қағазға жазып та жеткізе алмайтын қуаныш екенін түсіне білсеңдер жарар еді. Өйткені күні бүгінге дейін мені сендер өмірден қандай орын табады, қалай өсіп жетілдеді деген сұрақтар жатсам-тұрсам ойымнан кеткен емес.

Бүтін әрқайсысыңды бөлек-бөлек еске алып, көз алдыма елестетсем сендердің өмірлеріңнің бақытқа, шаттыққа толы болуы өмірде кездесе беретін "әттегенайсыз" өтіп келе жатуы тегіннен тегін болмаса керек. Онда ата-ананың қаншама еңбегі жатыр. Асырап сақтаудан тыс. Тек бір ғана мысал келтірейін: Сендердің он баланың дүниеге келуі, әрқайсысының шірдеханаларың мен туған күндерің, мектеп табалдырығын аттағандарың, орта мектепті бітіргендерің, жоғары оқу орындарына түскендерің, оны бітіріп мамандық алғандарың, үйленіп тұрмыс құрғандарың, жеке отау шыққандарың, ұсақ той-ауманды есептеймей, осындай ұлы дүбірлі тойларыңды есептесем, осы жасыма сендер үшін 60 рет той жасаптын. Ал, осы тойларға орта есеппен 100-ден адам келді дегенде, туыс-жұрағаттарды қоспаған қаншама адамның ақ тілеуі баталарын алғаныңдар. Баталы құл арымас, батасыз құл жарымас деп тегін айтпаймаған ғой, сол батаны ақтасаңдар игі еді! Аз дегенде (60x100) 6000 ақ тілеу иесісіңдер.

Өткенімізді зерделеп қарап отырсақ, ел бастаған көсем де, сөз бастаған шешен де, ақылқакын да, ел қорғаған батыр да туыстық желіні үзбеген, бөреке бірікті бұзбаған, үлкені сөз бастап, кішісі қостаған. Сүттей ұйып, татут-тәтті тұмыр

кешкенге не жетсін! Кейінгі ұрпақ ата бабаларын мақтан етіп, еңбегімен, мінезімен тәлім-тәғлым алсын деген. Өнерге, мәдениетке құштарлығымен, жақсылыққа ұқсап бақса игі еді деген.

Қара шаңырақ қазаққа киелі шаңырақ, үлкен үй атанады. Сәлт бойынша оның иесі кенже ұл, бізде - Аманжол. Ол соңғы мұрагерім. Оны ешкім бетінен қақпауға міндетті. Кенже еркекеуге, еркін болуға құқылы. Алайда, ол өз міндетін басқаларға артып, масыл болуға тиісті емес, ол үлкен шаңыраққа лайық болуға міндетті. Ақылымен де, парасатымен де, адамгершілігімен де басқаларынан сынық сүйем адам болуға тырысуы қажет. Тұңғыш ұл бәріне бас аға, екінші әке ролінде, соған лайық болса игі еді.

"Әкеге қарап ұл өседі, шешеге қарап қыз өседі", "әке көрген оқ жонар, шеше көрген тон пішер", Бармақтай бақ, шашетектен дәулет берсін, қадыр дарып бақ қонсын, бабаларымыз Кабанбай, Боранбай аруағы қолдап, батаның құты қонсын, тұқымың қаулап өссін, "арамдық жамандықтан жиірен, адамдық, жақсылықтан үйрен", - дегім келеді ұрпақтарыма.

Қанша көп жасадық десек те кейде менің де түсінбейтін, тіпті неге олай болғанын шамадай алмайтын жайларым да кездесіп қалады.

Дегенмен мен өз тарапымнан кешірімді болып, кек сақтамай ынтымақ бірлікке келуге тартысып бақтым. Құдай алдында арым таза, аруақ алдында адам қалпыма қалады. Ұрпақтарым бірлікте болуы үшін ағымнан жарылып отырмын. Туыстық бірлікке жік салу, қарсы қою жолындағы ерекеттердің сүйектен кетер ұмытылмас өкінішін қайтейін, кешірген де жай бар.

Адам сөзіне аспандағы бұлт айналады, деген-

дей Тоқан інім өмірде жамандыққа қимасым. Менің 60 жылдық мүшел тойыма Қалихан Алтынбаевтың "Бақытты жанұя" деген өлеңін ала келіп, тарту етті. Қалихан мені мүлде білмеуші еді, Тоқан берген мәлімет бойынша менің өмір жолыма шолуы іспеттес арнауы:

Қырық бес жыл ұрпаққа тәлім берген,
Тіпті көп шәкірттері адаын көрген.
Исіләмов Асқар біздің халық ұстазы
Атағы күлмі одаққа мәлімделген.
Деп айтам: "Сен Алтаймен дөңгелдесің!"
Өмірді біреу кешсе сендей кешсін.
Қонағырып ұлды ұяға, қыз қияға,
Жалғанда жалпақ басып, еңдей көшсін.
Мектепте ұлы Ленин атындағы,
Директор жиырма жылға жақындады.
Басқарып бір кісідей коллективті
Жарысса, мықтыны да тақымадады.
Төс керсе Тарбағатай күн астынан,
Асқар боп асқар шықты Ластыдан.
Ұстаздық диплом алып төрт баласы
Өзінің мамандығын мирас қылған,
Бес перзент ұстаздығын мирастанды,
Қабылдап үлкен-кіші кластарды.
"Ата көрген оқ жоңар" дейтін мақал
Мінеки, дәлелденіп растады.
Білім жолын қуып жүр қалғандары,
Олардың әр мамандық армандары,
Ауниеге келтірген ата-анаға,
Ұзын арқау, кең тұсау болған бәрі.
Нағима - Асекеңе адал жұбай,
Бұл-дағы көп жыл ұстаз үздік ұдай,
Құтылып шәкірттердің у-шуынан
Демаласқа шыққан соң көңілі жай.
Ол өзі "Ардақты Ана" онды өсірген,

Хас бәйбіше аяғын кең көсілген.
Жазушысын шақырып сыңғырлайды,
Жалтылдап ордан, медаль кеудесінен.
Исіләмовтер әулеті өнерқұмар,
Күй толғап, ән шырқауға шебер бұлар,
Бұлардың жанұялық ансамблі
Талай мәрте көрсетті теледидар.
Жалт етіп, Алатаудың заңғарынан,
Көңілді бұл жанұя ән дарыған.
Дәстүрсіз кезекемнің жалғастырып
Жаныңның сыр қозғайды ар жағынан.
Бақыт үшін жаралған ерлі-зайып,
Бойлап өскен бәйтерек тамыр жайып.
Алыста жатсадағы жақсы аяйын
Осы өлең тойға шашу сізге лайық.
Алпыс не, коммунистке, ардагерге,
Барса да басы сыйлы қандай жерге
Емендер иілемейді шарт сынады,
Сыртың бер керілікке, маңдай берме! - деп
Қалихан акын біздің жанұяға тегіннен тегін жыр
арнаған жоқ, әмбесіне істеген ісіміздің бар екенін
облысымыздан тысқары жердің білін жатқаны
біздің беделімізді арттыра түсетіндігі даусыз ғой.
Қ.Алтынбаев "Бақытты жанұя" 1988 ж.
Қарғыстың ең жаманы: "Өзің білме, білгеннің
тілін алма", - деген халық даналығы екенін жақсы
түсінемін. Мен өзім: Өмірбақи білгеннің сөзін,
көргендінің көргендік сөзін тіпті өзіме айтыл-
мағанның өзінде, маған айтылды деп қабылдап ке-
лемін. Одан менің еш жерім кеміп қалған жоқ,
қайта айналамағалыраға оның ізгі әсері тиіп,
қашан болмасын менен ақыл-кеңес сұрап жатады.
Мақтан үшін айтып отырғаным жоқ, "төленшеге
мен ақыл үйретіп едім, менің ақылыммен адам
болды" деп даурықпай, қабылдаса ақылымды айта-

мын да жөніне қаладырамын, сол үшін мені халық жағаттайтыны шынадық.

Алайда, өмірдің өзіндік заңы бар, бұлтартпас ағымы бар, тап соны елөп-екшеп, болжап, өз орында, өз жөнінде, қос тізгініді қатар ұстай білу шарт екенін ер кез естен шығармау қажет. Бұл жерде мұны келтіріп отырғаным: "Өзімнен тым болмаса сынық сүйем жоғары тұрсын, жұрдамыз жоғары болсын!" деп тілеп, оны моральдық және материалдық рухани жағынан әрқашан қолдап, рухы төмендемей, біздің тұқымның ел бастаған аталарының рухына сай болып, мақтанышқа айналсын деген тілекпен Тоқанды тәрбиелеген едім, бірақ ол кейін болып, толып, қызыметі өскен кезде өтгеренайларға жолықтырды. Бүгін мені налытып, өмірлік естен кетпес өкінішке айналды....

Өмірдің ең бақытты шыңына шығар кезінде яки ердің жасы елуге келер-келмесе тірнектеп жиган мал-мүліктің, үй-жиһаздың, бала-шағаның қызығын көрмей, өте шығуы өзегімді өртеп кұйдірді. Өйткені Тоқан ініме әрқашан: "Менмен болма, дүниеқоңыздыққа салынба, дүние ешкімге де ола берген емес, мансапқұмарлықтың қажеті жоқ, кек сақтама, қызық құмарлықтан тежел", - деп үнемі ескертіп отырсам да ақыл-кеңесім үнемі аяқасты қалып жатты ғой. Өгіп бара жатқан уақыт ерік бермей, асылыстықпен жетелеп кетті ме, кім білсін, әйтеуір арты орны толмас өкінішке әкейіп соқты.

Келініміз Файнижамал да енді дүниенің қызыған көрермін деген шағында жесір қалады. Тоқан інім бәрімізді қан жалатып, Өскеменнің аруханасында 1995 жылы күзде дүниеден қайтты. Мұраесі Ақжарға қойылды. Адам өмірге келген аз күнгі қонақ, опасыз дүние жалған деген осы екен.

Дүниеде бір құдыретті күш барына сенемін. Сондықтан да оның рухына сыйынып, болашаққа сеніммен, сақтықпен, үмітпен ілгері нық басып келемін. Бар бақытым байлығым-балаларым. Сендердің жамандықтарыңды көрмесем деп тілеймін. Өмірдің мағынасы - оның мәңгілік өмірлігінде, яки оның жолшыбай ұзылп қаламай, ұрпақ жасап жалғасуында, ал оның мәнділігі мен мазмұны ұрпақтың сандық, сапалық көрсеткішінде.

Мен өзімді-өзім тәрбиелеп, өмірдің ағым саясатына бой ұсынып, есесе келе коммунистік моральға, аиделектикалық материализмге бас иіп өстім. 70 жыл бойы осы идея үстемдігінде тәрбиеленгеніме өкінбеймін. Себебі осы идея менің бақытқа жетуіме жол ашты. Әрине коммунистік идеологияның ұлыты жерін танып біліп дәнеме, тұқымыма, ұрпағымға дарытпай-ақ келемін.

Ал, коммунистік партияның соңғы "жөсемдері" жалпы партияның басшылығындағы азғындау, сатқындық, лениншілдікті сөз жүзінде бетке ұстап, іс жүзінде халықты алдап тонап келген опасыздар дүниенің дамуын қайта құрамыз, еркін даму жолына түсеміз деп халықтың әлеуметтік тұрмысын, жастардың болашағын, күнгірт тұманға кіргізген бүтінгі демократияландыру капитализацияландырудың өзі ұзаққа созылдары даусыз құбылыс. Бұл жерде мен өзімнің бұрынғы коммунистік көзқарасымнан айрыла алмай, өзімді бақытқа жеткізген лениндік идеядан шыға алмай, Қазақстан республикасының егемендік алып, бірақ жоқ-жігіттен шыға алмай, капиталистік даму жолында президентіміздің белсенді жұмысына қарамастан, халықтың басы қатқан кезеңінде, әсіресе ауыл шаруашылығындағы қарапайым адамдар қайыр сұрауда жақын қалғанын көріп отырған соң алма

жоқ, бұрынғыны көксеп, бүгінгі мені әрі-сәрі бо-
лып тұрған ұрпақтарымының қалай өсіп-
өрбітіпдігіне көзім жетпегендіктен наздан-
ғандығым болып отыр. Әйтпесе қазақтың жеке
мемлекет болып жартылай отаршылдықтан құтылуы
менің ұрпақтарымының ешкімге құлақ кесті құл
болмай, ата-бабасы білектің күшімен, найзаның
ұшымен қорғаған жерде жасампаздық орнағанын
көргісі келмейді дейсіздер ме, жоқ, көргім келеді.
Қаншама уақыт бойы жоғалтып алған Аллаға
сыйынып, сендердің бас амандықтарыңды тілеу
маған парыз ғой, ата-ана бұл міндетін бұрын іштей
ғана ешкімге естіртпей тілесе, қазір айтуір ер-
кіндіктің арқасында ештеңеден именбейтін болады.
Мұхамед ғ.с. пайғамбарымыздың ақ жолына ақ
тілекпен түсу парыз. Сондықтан да ол: "Кімде
кімнің мінез-құлқы жақсы болса, сол нарғыз
мұсылман", - деген екен. Міне, сондықтан *мінез -
адамның қандай да қасиеттерінен көрініс беретін
қасиет*. Ол тұқымның әріден келе жатқан тек-
тілігіне, яғни жеті атасынан бері жақсылықтың
үлгісінде, жоғары адамгершілік қасиеттерді бойына
сіңіріп, ата жолын берік ұстап, өзін соның нарғыз
мұрагері ретінде басқаларға үлгі-өнеге бола
ізгіліктерді жинай білген жақсы қасиеттерден
жақсы мінез қалыптасатындығын ешқашан естены
шығаруға болмайды.

Ескіде қазақта "құл жиылып бас болмас, құм
жиылып тас болмас" деген мәтел бар. Шыңдығында
бұл сөз қайдан шыққан, құлдарда орындаушылық
құлдық мінез ғана болады да ол басқаларға үлгі
болатындай ақылды сөз айтып, кеменгер пікір
білдіріп, үздік ойның иесі бола алмайды, міне сон-
дықтан да олардың тәрбиелік нашарлығын,
өздіктерінен бірдене істетеу құлшылығын

жоқтығын білдірсе керек.

Адам мінезінің бір көрінісі құлдық, ол адамның
пифылына байланысты. Қазақта дүниеге тойымсыз,
қанағаттанғысыз адамды құлқы жаман, пифылы
бұзылған деп жатады. Құлқы жаманға
тойымсыздық, дүниеқоңыздық, шектен тыс әуе-
скойлық, арақ, нашакорлық, әйелжандылық,
напсіқұмарлық, менсапқорлық, қызғандылық,
күншілдік, тағы басқа құбылыстар адамның жеке
ерекшелігіне қарай ашық, кейде жабық көрініс
беріп отырады. Мінез-құлқына байланысты
адамгершілікке жатпайтын әрекет жасап, өйтіленіп
қалғанда халық ондай адамды әшкередеп: "Өзіне де
сол керек, астамсып кетіп еді, өзінің мінез-
құлқынан тапты, сазайын тартты" деп жатады.

Ашу - оқтаулы мылтық болса, ақыл-парасат -
оның құлпы, беймезгіл, бейберекет, кім болса
сортан атылуына жол бермейді. Өйткені ашуды
ақылға жеңгізіп, ұстамдылық көрсету жоғары
адамгершіліктің көрінісі екенін әркім де мойын-
дайды.

Құнәделікті тіршілікте қандай адам болса да
қуаныш пен өкінішті, жақсылық пен жамандықты,
ізгілік пен зұлымдықты, сүйініш пен күйінішті жа-
рыстыра бастан өткізіп жататынын бұл дүниеге
келген пенделердің саналысының қай-қайсысы да
жақсы біледі, оны бақыт пен бақытсыздыққа толы
өмірдің заңы деп түсінеді. Сондықтан оған жақсы
адамдар ашу-ренішін сырып тастап, ақыл-
парасатын қарсы қояды.

Өмірде қыңқ етіп ауырғанды білмеген, ден-
саулығы мықты, жайдары мінез, сымбатты,
өнерден де құр алақан емес, білімі де жағары
Тоқан інім туралы ойлағанда көп нәрсенің байы-
бына жете алмай қалатын да кезім болады.

Өйткені ол жоғары білімді мал дәрірі, ғалым-зоотехник, одан кеңшардың директоры, агроенерекесіптің бастығы, аудандық комитеттің хатшысы сияқты қызметтерде Көкпекті, шар, Тарбағатай, Зайсан аудандарында болған кездерінде көпшілікпен жұмыс істей біліп еді. Өмірінің соңғы кездерінде Зайсан ауданында әкімнің бірінші орынбасары болды.

Сөйтіп өрлеуден-өрлеуде келе жатқан Тоқан інімінің мінезіндегі өзгерістерді байқаған мен оған отерінен 2-жыл бұрын: "Сен өз басыңның аман-ағын ойла, денсаулығың ең бірінші қажет, мінезіндегі оғаштықты таста, әйтпесе бір күні қисая кетуің қиын емес", - деп ақыл-кеңес берген едім. Менің оған ескерттер жөнім бар, өйткені біздің тұқымыда ұзақ жасаған адамдар кемеде-кем. Мұны мен ұрыс-жаңжалсыз, ағалық ақылмен жәй ғана ой сала айтқан болатынымын. Бұдан үш-төрт жыл бұрын айтқаным қалысыз келгенде, оны ағалық ақылмен тоқтата алмағанымға қатты қапаланамын. Әйтеуір артында қалған бала-шағасының амандығына тілеулес көңілім әліде сол қалпында. Інімінің 50 жасқа толуына орай тарбағатайлық ақын Серік Шөкеновның өңдеуімен Нағима жеңгесі-екеуіміз оған мынандай арнау жолдаған едік:

Мерейлі құтты болсын туған күнің,
Туыстық естісіңіші құлаққа унім.
Жарты ғасыр мерекен құтты болсын
Тынысым деп білетін асыл інім.

Бұл тойдың ортақ Асқар ағана да,
Ұрпақтарым, барлық бала-шағама да.
Қабыл ала шын жүректен тілектерің,
Алтыннан да қымбат деп бағала да.

Еске алам өткен өмір жолдарыңды,
Азаматсың, жарадың мол дарыңды.
Білеміз өмір үшін қаймықпастан
Күресе де білуді қолдадың.

Аұрыс қой ара ақылды сақтағаның,
Емес бұл тек асыра мақтағаным.
Берінен де мен үшін қымбат деймін,
Талпынып өке арманың ақтағаның!

Ол Аұрыс талпынууды жөн көргенің,
Бойыңа бар жақсылық теңгергенің.
Досқа да, туысқа да зор мақтаншы
Екі бірдей мамандық меңгергенің.

Соқпағымен білімнің қия бетің,
Іздендің, армандардың оған жеттің.
Рухани байлықты да ала біліп,
Өнерді өз жаныңа серік еттің.

Қалайша сөз шыңдыққа жанамасың,
Атқарған іс болған соң дара басың.
Сепіз қарлы, бір сырлы азаматқа
Қалайша халқың сені санамасың.

Сол талабың болған жоқ жалған елес,
Бетіңе әлі шіркеу салған емес.
Барсаң да қай салаға еңбектене
Еңбегің ескерусіз қалған емес.

Тарбағатай мекенің, туған жерің,
Кіндік кесіп, кір жуған туған едің.
Мақтан тұтар ағайын оңыңды да
Елеуді еңбегің бар, аққан терің.

Туған ел қамқор дейсің, адам маған,
Тағдырға жүрек бар ма таланбаған.
Өткенді ойсырап бір еске алғанда
Ағамын, жат жүрсенде алаңдаған.

Былбей өтер мынау тірлік деген,
Пәк сезімді көңілді кірлетпеген.
Дос-жаран, туған-туыс арасында
Қызық өмір сүре бер бірікпенен.

Тілейміз тек керілік таямасын,
Жарың да сыйлап мәңгі аяласын.
Немере, шөберенмен барлық баған
Қанатыңның астында саяласын.

Тілегі барша туыс қабыл болсын,
Қалайша бұла тірлікте дамыл болсын.
Алпысқа жетіп еңбек зейнетін көр
Бұла тойың соған қаққан дабыл болсын!

"Байлық байлық емес - бірлік байлық", "Бетін қисық болса айнаға өкпелеме, ниетің қисық болса, ағайынға өкпелеме", "Жақын жауласса - жатқа жем болады", - деп халқымыз бекер айтпаған, бірақ тап осыдан қорытынды шығармайтын-дығымыз үлкен кеселдің басы екенін ескере бермейтіндігіміз екіншке ұрындаырып, өзетінді ит тырнағандай өкініркенде ғана бармағымызды тістелейміз. Өйткені кезінде толықсып толып тұрған шағымызда өмірге келген аз ғана күнті қонақ екенімізді ұмытып, мың жасайтын шөйтанадай болатындығымыздан ба деп ойлаймын.

Қадірлі Тоқан інім есіме түскенде осы бір ой мені еріксіз мазалайды. Ол қарапайым мал

дәрілерінен бүкіл елді басқару ісіне дейін көтеріліп, өсті. Бірақ жай ғана өскен жоқ, айтыс-тартыспен, білек күші болмаса да бірім күшімен қатты айқастарда жеңіп шығу үшін күш-жігерін аямай, шыңдалып өсті. Ал, мұның бәрі де жүйкені жұқартып, адамның көрінген нәрседен күдіктенуіне себепкер болса, кеудені өсіре түсетіндігі де көп жылғы өмір тәжірибеден көрініп дәлелденген шынайы екенін жұрттың көбі біледі. Сондықтан Тоқан інімінің материалдық жағдайы жақсарып, тұрмысы түзелгенімен денсаулығы біртіндеп төмендей бергені ақиқат еді, басына күйікті іс түспей адам елемейтінде рас.

Тоқан інім шет жерлерде жүргенін қойып, елге оралып, Зайсанда өкімінің бірінші орынбасарлығына келісім бергенде біздің қуанышымызда шек болған жоқ, өйткені өкім көп жыл менімен істес болған, арамызда жақсы сыйластық бар Тияс Түсіпов екеуі бірлесіп, Зайсан өңіріне бір жақсылықтың нұрын себеді деп сендім.

ТҮС КӨРҮШІДЕН ЕМЕС, ЖОРУШЫДАН...

Дүниеде құдыретті күштің бар екені шынайы, өйткені сен шыр етіп дүниеге келгенде, бір жерден бұрқ етіп шаң көтеріледі екен. Мұның өзі дүниеге шырылдап келіп, шаққалап кететінін шынайы, деген сөз. Сол сияқты кейде адам өзінің адамы өмірін түсі арқылы да болжап, біліп отырады. Бұл құдыретті күштің адамға жасаған жақсылықтарының бірі екені даусыз.

Әр адамның маңдайына біткен бағы, соры жазмыштан да шығар, ал адамның өзін-өзі ұстау, сабырлылығы, байсалдылығы өзінің өскен ортасына, байланысты өзін-өзі тәрбиелеуінен де оңай нәтиже беретін шығар, бірақ маңдайына не жазылса, соны орындайсың. Мен өзім жас ұрпақты тәрбиелеу жұмысымен айналысқаныма екінбеймін, қайта құдайдың құдыретімен мұғалім болғаныма қуанамын.

Қандай мамандықтың иесі болса да адамның азаматтығын, іскерлігін көрсетіп, беделін көтеретін басты нәрсе ізденімпаз еңбекқорлы халықпен бірлікте, олардың талап-тілегін орындап, істеген ісіңнің оңай нәтижесін көрсете білу. Қызметтен тыс кездерде айналаңа білім жағынан көмек көрсетіп, өзіңнің де біліміңді толықтырып, тынымсыз ізденіс үстінде болғанда ғана адам өмірден кенжелеп қалмай, көпшіліктің алғы сапында болатындығы даусыз. Оның үстіне айналада сенен үйренетіндей шәкірттерің де болуы шарт, сонда оңша қалып, томаға тұйық болмайсың. Ортаңнан оқшау қалу деген ол еңбегің ешқашан жабай, әйтеуір табыс табатын нансоғар болып шығасың.

1953 жыл қыркүйекте Тарбағатайдың сол кез-

Әлгі ең үлкен оқу орны аталған Абай атындағы орта мектепке мұғалім болып келісімен өзіміңіз алыма жоғарыдағы мақсаттары қойдым. педагогикалық ұжым мен басшылар алдында және өзім оқытатын оқушылар алдында бедел алу үшін өзіміңіз біліміңізді, іскерлігіңізді, әдіскерлік шеберлігіңізді көрсетіп, барынша тырысып бақтым. Өйткені е дегеннен тырысып бақпасаң, көпшіліктің таптауырыңмен шаң жұтып, қоңторғай тірілікті қытардағы мұғалімнің бірі болып қаларың даусыз. Сонымен бірге оқушылардан тәртіпті талап етумен бірге мұғалімдер арасында, көшедегі қадырыстарда, жиналыстарда өзіңізді тәртіпті ұстауға тартыстым. Қанша жастықпен, қызбаландуың реті келіп тұрса да сабыр сақтап, ашуаң ақылға жеңгізе білдім. Өне, солардың бәрі менің оқытқан шәкірттеріңнің сабағыңнан да, тәртібіңнен де, мені сыйлауыңнан да көрініп жатты. Күні бүгін 40-60 жастың арасындағы шәкірттерің. Ұстазым келе жатыр. "Асқау мағалейкум" - деп бас иіп жатуың жиі кезіктіріп, төбем көкке жеткендей болам - бұл ғанибет емес пе!

Мектепте негізінен өзіміңіз мамандығың теория мен биология пәндерінен сабақ бердім. Кейде шеберханаларда балаларға еңбек сабағын да жүргіздім. Жоғары кластарға жетекшілік еттім. Жалпы мектептік ата-аналар жиналыстарында бала тәрбиесі жөнінде лекциялар әзірлеп, оқып жүрдім. Педагогикалық кеңестерде өзіміңіз тәжірибеңізді тартып, басқалардыкіңнен үйреніп жүрдік. Ашық сабақтарға келген мұғалімдерді қатыстырып, тәрбие сағаттарын да мазмұнды, тартымды еткізудің жолдарын қарастыратын едім. Сондықтан бұған қатысып, тәжірибе алғысы келетіндер көп еді. Мектеп директоры А.М.Кравцов, тарихшы

А.И.Попова, орыс тілінен И.Қ. Қамажанов-тарихшы, математик марқұм З.Бісеновтар бар, бір-бірімізбен бәсекелес болып жүретін едік.

Мұғалімдік ғылымның өміршеңдігі сонда, адам санасын күнделікті жетілдіру, оның өмірге құштарлығын арттыру, қызықтыру, еліктеу сияқтылар арқылы білім нәрімен сусындату үшін педагог сахнадағы актер, хор бастаған дирижер болуы керек. Былайша айтқанда, мұғалімнің оқушылар үшін үлгі-өнеге көзі бола білу екінін бөрінің қолынан келе бермес қиын жұмыс екені баршаға мәлім.

Ал, осындай тынымсыз еңбектің нәтижесінде мұғалімдер арасында болсын, оқушылар алаңында болсын, бөделімнің артқаны өзім сүйіп атқарған істің оңды нәтиже бергендігі деп ойлаймын. Сондай бір кездерде Тарбағатай аудандық Совет атқару комитеті мені аудандық мәдениет бөлімін басқаруға шақырады.

Бұл кезде мен шамасы отыздан жаңа асқан кезім болса керек. 1956-57 оқу жылында мектеп директоры марқұм А.Е.Кравцов маған оқу ісінің менеджерісі болуды ұсынған. Сонда: "75 мұғалімге мен жетекшілік ете алмаймын, өйткені оған қазірше әзір емеспін, оқу ісінің менеджерісі деген мұғалімнің мұғалімі ғой, қолымнан келе қоймас", - деп қарсылық білдіріп, бармағанмын. Содан қатардағы мұғалім болып жүрген кезім еді.

Аудандық мәдениет бөліміне барып, өнерлі жастардың ортасында ырдау-дырдауға салып, мансап пен машинаға ие болып, жүре беруге де болатын еді. Бірақ мен өз жұмысымады қимадым. Өйткені мұғалімдікті мен сүйіп атқаратынымын. "Жақсы мұғалім маған бөрінен қымбат, өйткені ол - мектептің жүрегі", - деп Ыбырай Алтынсарин бекер

айтпаған ғой. Оның үстіне жұбайым Нағима да менің жын ойнақтың ортасына баруға қарсылық білдірді. Қалай дегенмен жанұяңның да қағажу қалмас жағын ойластырдық. Сөйтіп оған барыға да бас тарттым.

Қазір уақыт өтіп, ұстаздықтан зейнеткерлікке шығып отырған шағыма өзімнің аұрыс шешім қабылдағанымға көз жеткізгендей болдым. Егер мен ұстаздықты тастап, өзім жұмыс жәйін онша білмейтін мәдениет бөліміне кеткен жағдайда қазіргі ұстаздықтан алған атақ-абыройымның ешқайсысы да болмас еді деп ойлаймын. Оның үстіне бүгінге дейін 45 жыл ішінде менен тәлім алғандар "менің ұстазым" деп қош алып тұрса (олардың саны мыңдаған) ранибет емеспе.

Бұдан соң алпысыншы жылдардың басында мені Ақжар мектеп-интернатына оқу ісінің менеджерісіне жұмсады. Бұл жолы бас тартпай, бардым. Мұнда істеп жүргенде мектеп партия ұйымының мүшелері маған үлкен сый көрсетіп, хатшылыққа сайлады. Бұл деген жауапкершілікті одан әрі арттыру деген сөз ғой, оны сол кезде қызмет істегендер жақсы түсінеді. Соған байланысты жұмысымады ширата түстім. Соның нәтижесінде облыстық оқу бөлімінен арнайы тексеру келіп, олар облыс көлеміндегі мектеп-интернаттардың арасында іс-тәжірибесін таратуға лайықты ұжым деп қорытынды шығарды. Бұл 1962/63 оқу жылы болатын. Инспекция құрамында республикаға еңбек сіңірген мұғалім Б.И.Святкин бар еді. Бұл күні зейнеткер, 30 жыл откенде Молодежный кентінде жарасымды көрші болам деп кім ойлаған.

Адамның кішкентай болса да еңбегін елеп, жоғары бағалағанда бұл жұмысты одан әрі дамы-

тып, жандандыруға деген құлшынысы арта түсетініді ақиқат екенін баршамыз түсінеміз ғой. Сонымен мейлінше шабыттана еңбек етуіме тура келді. Міне, сонымен да келесі 1964/65 оқу жылында еңбегім ескеріліп, "Қазақ ССР халық ағарту ісінің үздігі" атағына ұсынылды.

Бұл маған хабарланбай істелгенде ештеңе жоқ еді, біреулер сүйінші сұрағандай, осылай да осылай, сіз жоғары марапаттауға ұсынылдығыз деп хабарлап қойған. Әрі күттім, бері күттім, құмға құйылған судай із-тозсыз кетті. Содан кейін маған хабарлаған адамдардан ұсынылғаным шын ба еді деп сұрауға дейін бардым.

Сөйтсем ұсынылғаным шынадық екен, бірақ төсіне қол қусырып сәлем беріп тұратын кейбір құлардың оның астына жымысқы бірдеңелерін жасырып тұрғандығын кейін білдім ғой. Соғардың аты-жөндерін көрсетпей, домалақ арызды домалатып жібергенінен Оқу министрлігі тексеретпей-ақ теріс қарап кеткенін де естіп үлгірдім.

Битке екпелеп тоңыңды отқа салма дейтін қазақта сөз бар. Ішімнен өкінгенім рас, өйткені адам еңбегінді оп-оңай жоққа шығарғанда кімнің болса да жаны қиналатындығы рас қой, қинамайтын тек ештеңеге жаны ауырмайтын иісастар деп ойлаймын, әйткенмен барынша жұмысымды ширатып, өзімнің жұмысымағы жақсылықтарды елге мойындату үшін барлық күш-жігерімді жұмсауға кірістім.

Қанша дегенмен шынадық өзінің шынадығын көрсетеді. Сол кешітіп келсе де ө дегендегі менің ісімнің аурыстығына куә болып қайта ұсынылып, 1968жылы "Қазақ ССР халық-ағарту ісінің үздігі" атағы беріліп, мұғалімдердің тамыз кеңесінде салтанатты жағдайда менің кеудеме қадады. Әмбе-

сіне бұл жағғыз келген жоқ, соңынан облыстық партия комитетінің "Халықаралық жағдайдың ұзақ лекторы" деген дипломымен бірге тапсырылды. Әне, қуаныш та қосарланып жүретінідігіне сонда көзім жетті.

Бұл кезде мұндай құрмет мұғалімдерге сирек кездесетін марапаттау еді, өйткені аудандағы селіз жүздей мұғалімнің төрт-бесуі ғана мұндай атаққа ие болатындығы белгілі еді. Сонымен өзімнің еңбегім бағаланғанына риза болып, ештеңе де кеш жақсы екендігін түсіндім.

1970 жылы ақпан айында мені аудандық партия комитетінің үгіт-насихат бөліміне шақырды. Өз мамандығымның жемісін енді ғана көре бас-таған мен оған барудан бас тарттым. Бұл кезде үндеметен партия комитеті біреу ай өткен соң қайта шақырды.

Аудандық партия комитетінің бірінші хатшысы Бейсембай Құсановтың адына барғанымда:

- Абай атыңдағы орта мектептің жұмысы қанағаттанғысыз, ауданның ең ірі мектебі, ауыр коллектив, сен сол мектепке барып, директор Ба-зархан Ғалиевке көмектес, іскер партия мүшесі ретінде біз сені сонда жіберуге ұйғарып отырмыз, - деді маған.

Партия қызметкерлерінің де жершілдікті қатты қолдайтындығын білеміз, өйткені олар жүзінде "жершілдікті, жақындықты қою керек" деп байбалам салғанымен, нақты іс жүзінде бірін-бірі қолдап шыға келетін, бірінші хатшы мен директордың осындай қатынаста екенін білсем де қарсылық көлтірмей баруыма тура келді. Әйтпесе істің ақыры менің пайдама шешілмейтінін түсінбейтін мақұлық емеспін ғой, жедің қай жақтан соғып тұрғанын түсіндім.

Сөйтіп өзім алғаш еңбек жолымды бастаған Абай атындағы орта мектепке оқу ісінің меңгерушісі болып орадым. Сол жылы партбиро хатшылығына сайландым. Ұздіксіз ізденіс, қажымай-талмай еңбек етіп, мектепшілік бақылауды күшейтіп ұстаздар еңбегіне дұрыс талау жасап, әділ баға беру, оқушылардың да үлгірімімен тәрбиесіне ден қою, алдағы істерлер жұмыстарға бағыт-бағдар беру - менің беделімді арттыра түсті. Тіпті көп жағдайда Директор шетін мәселелер төңірегінде де хабарлайтынды шығарады. Оқушылар мен ұстаздардың бұлай істеуі мектеп Директорынан менің беделімнің артып кеткенін көрсете бастады.

Бұлай болу қай басшыға жағады дейсің, бірінші хатшымен жақсы байланыстағы Директор алдында ешбір алаңсыз түсінісіп ынтымақта өзімді се де тек өзіме қатыстысын ғана шешіп, Директор немесе мектеп ұйымдастырушысы міндеттерін өздері шешсін деп бойымды аулақ сала бастадым. Қоғамдық ұйымдарға да өз жұмыстарын өздері атқаруына мұрындаық боламын. Тек, олардың ешқайсысы жоқта ғана істі өзім шешетін боламын. Мұның өзі менің тыныш еңбек етуіме жақсы жол ашты.

1971 жылдың тамызының басында аудандық оқу бөлімінің меңгерушісі М.Токтарова шақырды. Оның неге шақырып жатқанын білмей, оның кабинетіне кірдім. Ол да талай жыл оқу бөлімін басқарып, мұғалімдер арасында тіс қатып қалған адам ғой, маған жылы шыраймен:

- Асеке, қашаңғы біреудің қол астында жүре бересің, өзіңнің де басшы болатын уақыттың келді ғой, - деп жайдары ғана жымиып алды, одан кейін

сөзің жалғастырып кетті. - "Ласты" кеңшарында жаңа типті мектеп салынғанын білесің, бұл аудандағы алғашқы жаңа типті үлкен мектеп, сол Ленин атындағы мектепке Директорлыққа сені ұйғарып отырмыз. Аудандық атқару комитеті де бұл ұсынысқа қарсы емес. Осыған келісіміңді сұрап, шақырып отырмын. Тап қазір жауабыңда айту міндетті емес, жанұяңмен келісіп, жуықтағы күндердің бірінде жауабыңды берсең...

- Мектеп Директоры Кәленов Совет қайда барады? - деп сұрадым, өйткені ол менің оқушым болған, білгір маман, бұл мектепте істегеніне екі-үш жыл ғана болған.

- Оның жұмысына қам жеме, сен өзің барасың ба, бармайсың ба, сол жағын айт? - деп Мүқзиза да қадады.

Барғым келмеді, оның да өзіндік себептері бар: үш балам - Ермек, Сара, Аман орыс мектебінде оқиды. Ластыда біріңғай қазақша оқиды. Оның үстінде ауданда өз қолыммен салған алты бөлмелі жекөменшік үйім бар, оны кімге тастаймын, көрінгеннің қолында тозып кетеді. Абай орта мектебінде жұмысым жүріп, беделім артып тұр, оны қалай қияйын, сондықтан жалтара жауап беруге тура келді.

- Ойлан, жауабыңды жылдамдатып бер, - деп оқу бөлімінің меңгерушісі шығарып салды.

Екі күннен кейін мені қайта оқу бөліміне шақырды да ойланып барып не шешкенімді сұрады:

- Мен ұжымды екіге бөлінген жердің бөріне барамын ба, өз ұжымым да жақсы сыйлайды. Директор сонда барсын, мен оның орнына қалайын, - деп буынсыз жерге пышақ ұрғандай боламын. - Фа-диев бұрын сол мектепте істеген, жағдайды жақсы

біледі, - дегенді қосып қойдым.

- Ой, Асеке, ол кездегі ұжым онша мықты емес еді ғой. Ғалиевтің сол кездегі беделін түсірмей ұстап тұрған аудандық партия комитетінің бірінші хатшысы Қасымбаев болатын. Ол кеткен соң Ғалиевтің де халі мүшкілге айналып, сол үшін осы жаққа ауысты ғой, оны өзін де біліп тұрсын, - деп оқу бөлімінің меңгерушісі Мұғзиза Тоқтарова өз дәделін айтты.

- Сонда мені бір-бірінің үстінен арыз жазғыш, ұжымды әбден жікке бөлініп алған жерге әдейі жіберіп отырсындар ғой. Егер менің Абай мектебіндегі орынным керек болса, дау-дамайсыз өтініш жазып берейін, қатардағы мұғалім болуға қарсы емеспін, - деп Мұқзизаға ренжіңкіреп шығып кеттім. Ол мені жол ортадан қайта шақырып алды.

- Асеке, сіз ойлағандай емес, біздің басқа есебіміз бар, сізде басқаларда жоқ қасиеттер бар. Сізде дандайсынушылық жоқ, аса сақсыз. Жеке қызмет адамдардың психологиясын жақсы білесіз. Жікке бөлінуге жол бермейсіз, әмбесіне жанаулықты батыл енгізесіз, білгірліңізге ешкімнің таласы жоқ, әдісіз. Өзіңізбен көп жыл бірге істегенде сіздің бойыңыздағы жақсы қасиеттері біздің де білетін уақытымыз болған сияқты. Өзіңіз мұны байқай бермейтін шығарсыз, - деп өзіме салмақ салып сөйлеген аудандық оқу бөлімінің меңгерушісі сөзінің соңында. - Аудан басшыларының талғамына сай, олардың назарына іліну де мұғалім үшін үлкен нәрсе, - деп аяқтады.

Мен оның сенім көрсетіп мақтағанына рақыметімді айтып, нақты жауабымады бермей, жұмысыма кетіп қалдым. Ондағы ойым жұбайым Нағимамен де ақылдасуым керек қой. Бұрынғылар "қатынның шашы ұзын ақылды қысқа" деп кем-

сіткенімен өмірлік жарымның орны бөлек, ақылды ешкімнен кем соқпайтындығын білемін. Бір бастың ақылданан екі бастың ақылды дұрысырақ болатындығын өмір тәжірибесі дәлелдеп берген ғой.

Мектепке келгенімде Нағима сабағын беріп болып, үйге қайтқалы тұр екен, оны кабинетіме шақырып, аудандық оқу бөліміндегі М.Тоқтаровамен болған әңгімені бастан аяқ айтып бердім де үйге барып ойлана беруді сұрадым. Сонан ол үйге қайтып кетті.

Сабаққа кіруге қондырау соғылып, мектеп шуы басылды, сол тыныстағандай ойланып-толғанып отырып қалған екенмін, бір кездері қабырғада өзім жазғызып ілгізген: "Адамдар үшін шын мәніндегі қазына - еңбек ете білу" деген Эзоптың сөзіне көзім түсті. Бұл сөздің шын мәніне жаңа ғана көзім жеткендей тәубеме келіп, аудандық оқу бөлімінің ұсынысына келісетіндігіме шек келтірмедім. Сөйтіп бел шештім.

Біраз күннен кейін мектепке М.Тоқтарова келіп:

- Аудандық партия комитетінің бірінші хатшысы Бейсембай Құсановқа барамыз, - деді ол маған.

Жазған құлда жазық барма, келістім. Мектеп директорының кабинетіндегі сәл-пәл қалжың сөздерден менің кетуіме марқұм Базарханнның қарсы екенін сезіп қалдым, өйткені ол оқу бөлімінің меңгерушісіне:

- Қараларды тұрақтандыру қайда, сендер дой-бының тасындай бір-біріне салпырдыстырып, айырбастай бересіндер, - деп өз өкінішін білдіріп қалды, өйткені өзінің жұмысын біреу талпылтпай істеп, атақ-абыройын өзі арқалай берсе, кімге жанан дейсің, сол үшін өкінетін шығар, кім білсін...

Сөйтіп, бірінші хатшы Бейсенбай Құсановтың аламына барып жайғастық, өңгіме ұзақ болаар деп шаламағанмын. Ол амандық-саулықтан кейін-ақ оқу бөлімінің меңгерушісіне сөз бермей, өзі бастап жөнелді.

- Иә? Асқар Сілемулы, біздің жас коммунист, өрмеп-өседі деп жүрсек, кережең кері тартып, басыларың пікір-ұсынысына мән бермейді екенсің-ау, бұл қалай? - деп бірден маған дүрсе қоя берді.

- Кімнің қандай ұсынысы? - дедім таңданып.

- Мүқзиза, солай емес пе? - деп маған жауап бермей, оқу бөлімінің меңгерушісіне қарады. Ол басын изеді. Сонда ғана менің аламында келіспегенімді аудандық партия комитетіне хабарлап қойғанын сездім. Содан кейін жалғара алмай, өзімнің бағыты балаларымның орысша оқытылдығын, үйімнің барлығын сылтау етіп айта бастадым. Абай мектебіне жібергенде еш қарсылық көрсетпей келгенімді де көздеңең тартқан боламын.

- Ленин атындағы орта мектеп жаңа типті жобамен салынды. Аудан орталығына тиіп тұр. Он бес шақырымға жаяу барып келуге болады. Оны аудандағы ең үлгі тірек мектебіне айнадырмақ ойымыз бар. Соған сені басшы етіп жібертіміз келсе, бұл өзіңе көрсетілген үлкен құрмет, баға деп білу қажет.

Аудандағы мың мұғалімнің ішінен бір мұғалім таппай отырғамыз жоқ. Біреудің баратындығы сөзсіз, бірақ біз сені қалап отырмыз. Қолынан іс келеді деп сенеміз... Балаларыңды интернатқа орналастыр, күндемікті келіп-кетіп бақылап жүрерсің. Ал, үйіңді комхозға сатқызып алызамын. Барған жерінде саған шаруашылық үй береді. Кеңшардың директоры өзіңнің оқушың

Ыламов Кенесбек. Ол да сенің келгеніңді жөн санайды. Мен келісім беріп отырмын, - деп барлығын айтып болып бір-ақ тоқтады.

Бұған қандай қарсы дау айтуға болады, ештеңе дей алмай, келісім беріп шықтым. Сонымен аудандық партия комитетінің шешімі бойынша оқу бөлімі мені Ленин атындағы орта мектепке директор етіп тағайындады.

1971 жылғы 15 қазаннан Асты кеңшарында мектеп директоры болып барып, жарты жыл пәтерде тұрадым. Келесі жазда үй салғызып, жаңа нұямен көшіп бардым.

Әрине, алғаш барғанда жақтырмаған көзқарастар, "мынау қайдан келген пәле", - деп, ит көрген ешкідей ежірейген жандарға сыр бермей, өзімнің әдеттегі жұмысыма кірісіп кеттім. Ешбір жалтақтайтын реті жоқ, өйткені ісім ақ, аққа құдай жак, несіне абыржып, сасайын, уақыт әмірінің дегенін көрерміз. Дегенмен осы піркін уақыт жетпей қор қылды-ау адамды, өйткені мектепті уақытында бітіреміз деп құрылысшылар шала-шарпы біраңғалай айтақатқан, оның бәрі енді көрініп жатыр. Бір жерде сыланбаған, бір жерде сыранбаған, қазандықтың құрылысы шала біткен, бөлмелер класқа лайықты жабадықталмаған, әйтеуір жаңа оқу жылы қарсаңында бітірдік деп рапорт беру үшін ғана көзбояушылыққа салынған, мұны мектептегі басшылар да, көрмей-білмей отырған жоқ, бірақ ол кезде солай еді ғой, бітірді деп қабылдап алады да құрылыс жұмысын артынан екі-үш жылдай жөндеу жұмыстары деген сылтаумен аяқтап жататын. Бұл мектеп те соның кейіні киген.

Сонымен бірге сыртқарағанда мектепте онша мұнша жұмыс жоқ болып көрінгенімен

мектепшілік жұмыс та аз емес, сан салды оқу ісін жетілдіру, жоспарлау, бақылау, қорытынды, нәтиже тағы сол сияқты тынымсыз ізденуді, жұмыстары қол босата бермейді. Соның нәтижесінде мектептегі екі жыл ішінде Қашама жұмыстар тындырылғанын аудандық оқу бөлімі де көріп біліп отырды. Сондықтан аудандық оқу бөлімінің кеңесінде, аудандық мұғалімдер кеңесінде басқаларға үлгі ретінде іс-тәжірибеміз көрсетілді.

Шынын айтқанда осы 1972 жылдан кейін құрметті еңбек демалысына шыққанға дейін мұғалімдер жиналысының құрметті төрағасынан түспей жүргеніме кейінгі кездері өзім де ұялып, бетімнен басқанымен басқалар болмай төре шығарып қоятын еді. Мұның өзі де менің ең белгімнің бағаланғандығының бір түрі.

1973/74 оқу жылында мектебіміз аудан бойынша тұңғыш кабинеттік оқу жүйесіне көшірілді. Аудан бойынша тұңғыш үлгі-тірек мектебіне айналып, семинар, кеңестер үнемі біздің мектепте өткізілетін болды. Мектептегі әкержемөнерпаздар үйірмелері жандандырылып, үнемі аудандық байқауларда жүлделі орындардан көрініп жүрді. Сол сияқты біздің мектептің спортшылары да жоғары табыстар тұғырына көтерілді. Мектепті кабинеттік оқу жүйесіне көшіріп, оның әдіс-тәсілдерін жетік меңгеру нәтижесінде бапозат тәжірибені тарату, мектептің материалдық базасын нығайту, социалистік жарысқа белсене ұқатысып, озып шығу нәтижесінде облыстық оқу бөлімінің, облыстық кәсіподақтар кеңесінің ауыспалы Қызыл туларын әлденеше қайтара жеңіп алды. Осы жеңістерімізге орай маған мектеп директорының облыстық кеңесінде "Москвич 412"

Өткен өмір естеліктері	Сыйға тартты.	Оқу
жеңіл автомашинін	сыйға	Оқу
министрлігінің Құрмет грамотасын бірге тапсырды.	сыйға	Оқу
Қазақта "алмақтың да салмағы бар" дейді,	сыйға	Оқу

Сондықтан бұл көрсетіліп жатқан құрметке оған алым-толым демеі, қол жеткен табыстарды одан әрі баяндай етіп, өмір талабына сай үздіксіз шығармашылық еңбекке жұмылған біздің мектептің педагогикалық ұжымы, қоғамдық ұйымдар, оқушылар өнегелі істерімен аудан ғана емес, облыс көлемінде де үлгі-тірек мектебі дәрежесіне көтерілді. Жыл сайын мектеп басшыларының, жеке пән мұғалімдерінің семинарлары, аудандық әртүрлі жарыстар, кеңестер өткізілетін базалық үлгі-тірек орнына айнады. Сол үшін аудандық партия және аудандық атқару комитеттері үш бесжылдық бойында менің суретімді Құрмет тақтасынан түсірген емес.

Осы жылдар ішінде қаржысыңыз-ақ мектеп жанынан мұғалімдер мен оқушылар күшімен еңбек сабағын оқытатын шеберхана, кітапхана, интернат жатақханасы салынды. Олардың іші қажетінше жабдықталды. Мектептің кабинет жетпей, аздақ еткендерінің бәрі де жыл өткен сайын толықтырылып, мәселе оңды шешімін тауып отырды.

Сондай-ақ үш лингфон, екі бағдарламалық оқу кабинеті, ТСО кешенді кәсіптік бағдар кабинеті жабдықталды. Ленин бөлмесі, мектебіміз сол кісінің атымен аталғандықтан ерекше жабықталды, құдай да емес, құдайдан былай да емес болып тұрған кезі ғой. Еңбек ардагерлеріне арналып "Даңк" залы жабдықталды. Бұл жерде әртүрлі салтанатты жиындар өткізілетін еді. Сөйтіп тәрбие жұмысын жандандыратын орындар барынша кеңейтілді. Ауданда бірінші болып жер асты

мылтық ату аштық. Бұл жерде балалар мергендік мектебінен өтетін еді.

Ал, облыста жоқ диораманың бізде ашылғаны тіпті қызық еді... Кейде бір көмекші кішкентай нәрселер үлкен істің бастамасы болып кететіні бар. Бірақ оқу бөлімінен маған телефон шалып:

- Асеке, сізді аудандық партия комитетінің екінші хатшысы Әбдірасылов іздеп жатыр, тезірек жетіңіз, өзі тым ашулы сияқты ма, сіре, бірдеңеге ренішті болуы керек, - деді.

- Оған мен неменеге керек болыппын? - дедім таңданғанымады жасыра алмай.

Баяхметпен көп жылдан бері бірге істесіп келемін. Бірге дегенде ол да алғашында мұғалім болған, кейіннен өзінің іскерлігі, пысықтығы, білімділігі жағынан көрініп, ақыр соңында аудандық партия комитетінің идеология жөніндегі хатшысы болып сайланған. Жалпы мұғалімдер де идеология майданының жауынгері, оның үстіне мен талай жылдан бері лекторлықты атқарып келемін. Сөйтіп Баяхметпен жас айырмашылықтарымызда бір мүшеге тағу болғанымен, өзінің жарасса атаңмен ойна дегендей, сыпайы өзін-қалжыңымыз да, өзара сыйласты әңгімеміз де жарасып жататын. Енді оның неменеге маған ашуданғанын түсінбей таңдана сұрап жатқанымның мені сонда ғой.

Телефон шалған адам оны маған түсіндіріп айтып жатқан жоқ, білмеймін деген сон мен де қоя салып, ертеңінде аудан қайдасың деп тартып отырдым.

Кешегі ашулы дегені жай екен, Бөкең баяғысындай жайдары жымылп жылы шыраймен қарсы алды. Ол бірден мені шақыртқан шаруасына көшіп, өзінің республикалық идеологиялық, семи-

нарада болғанын, сонда әскери-патриоттық тәрбиеге ерекше маңыз беріліп жатқанын айтты.

- Асеке, сіз жақсы істердің ұйқысы болып келе жатқаныңызды білемін. Жер асты мылтық ату орынын бірінші болып өзіңіз аштыңыз. Мұның өзі патриоттық тәрбиеге ерекше үлес қосатындығына сенемін. Сол патриоттыққа тәрбиелейтін тағы бірдеңе керек, - деп Бөкең маған сүзіле қарады, қалай дер екен деп барлап отырғанын түсінемін.

- Ол не нәрсе? - дедім қолдан келетін нәрсе болса, істейтіндімізді аңғартып.

- Комплекстік спорт алаңын және диорама жасасақ... - Ол менен көзін алмай тесіліп қалды, менің ойымды түсінді ме деп бақылағаны ғой. Ымға түсінбеген аймаға түсінбейді демеуші, оның ерініндегісін мен емеуірінінен-ақ сезіп үлгіренмін, өйткені қалай дегенмен де мен қызмет саласында біраз тәжірибе жинақтап, тақыстанып қалғаным рас қой. Бірақ оның сөзінің ақырын тосып ұнамай отыра бердім... - Отан соғысының отты күндерінің бірін көрсететін диорама болса, патриоттық тәрбиеге елеулі көмектің типізер еді, - деп Бөкең сөзін аяқтады.

- Оған шығындайтын қаржыны қайдан табамын, - деп ең алдымен ақша жағына ойыстым.

- Жасаймын десеңіз, ақша жағынан да, басқа да материалдық жағынан да көмек көрсететін боламыз, - деп бұл жағын жауып тастады. Енді мен бұлталақтап:

- Мектепте кең орын да жоқ, жұмысы да көп, оған шебер адамдар да керек, - деп қиналыс білдірдім.

Баяхмет бұл жағын қатты ойластырып, істеуге әбден бел бұлып келсе керек:

- Асеме, сіздің мектептің қолынан келеді. Мен Тадықорған қаласынан көріп келдім. Соған қолынан іс келеді деген адамдардыңызды алып, өзіңіз іс сапарға барып қайтыңыз, - деп ендігі мәселенің аяғы өзімде қалғанын сездім.

Бұдан кейін маған ешқандай бұғалтақтаудың қажеті болмай, мектепке келдім де қолынан іс келеді деген екі мұғалімді, бірі ағаштан түйін түйетін шебер, екіншісі жақсы суретші осылардың қолынан келер-ау деген шамамен Тадықорғанға аттандырамын. Онда барып, Аиораманы жақсылап көріп, суретке түсіріп, барлық қажеттерін сызып, әйтеуір осында сондай бірдеңе жасауға мүмкіндік туғызатын жайларды толық жинақтап келулеріне тапсырма бердім.

Біраз күн өткеннен кейін аудандық оқу бөлімінің меңгерушісі М. Токтарова телефон шалып:

- Әбдірасылов сізге ренжіп отыр. Тадықорғанға өзі неге бармаған дейді, не айтасыз? - дейді күліп.

- Маған Тадықорғанның Аиорамасы таңсық емес. Мен көрмеген не құқай бар дейсің. Қырымға демалысқа барғаныма талай рет Севастопольдің Сапун тауындағы орыстардың қорғанысын талай рет көргенмін. Одақтық маңызды бар Аиорама Тадықорғандікінен тәуірлеу шығар, сондықтан оған несіне баруым керек. Тек Тарбағатайдан қажетті материал табыла ма мені сол жағы қинайды, - дейдім.

- Бұл жөніндегі мұқтаждыңызды Бөкеймен шешесіз, - деп қалды Мұқзиза.

Бірақ мен ешкімге де міндет артпай, мазамай тапсырма берген жігіттерім Б.Қиялбаев пен К.Латыповтардың әкелген мағлұмат материалдары

бойынша жұмысқа кірістік.

Облыста жоқ Аиораманы жасау оңай болсын ба, бір жарым ай дегенде жобаға келтірдік. Одан кейін оның ашылу салтанатын ұйымдастыратын болдық.

Аудандағы мектептің Аиорамасына сол кездері партия ұйымдары зор тәрбиелік маңызы бар екеніне мән беріп, ашылу салтанатына облыстық партия комитетінің идеологиялық хатшысы Г.А.Бердугин және Б.Әбдірасылов бастаған ауданның қалың активі түтедәй қатысты десек артық болмас.

Кейін бұл Аиорама оқушылардың қызықты тәрбие орны ғана емес, аудандық семинарға, спорт жарыстарына, турулы жиналыстарға қатысуға келгендердің, сонымен бірге ауылдағы ата-аналардың тамашалайтын орнына айналды.

Патриоттық даңқ залында жасалған Аиорамаға карма-қарсы тұрған мәрмәр тасқа ұлы Отан соғысына қатысқан ауыл азаматтарының аты-жөндері түтеп жазылған. Оның жанында автотың қыса ұстаған қазақ жауынгерінің ескерткіші тұр. Ол құрыш қорадан жасалғандай өсем сырмен боялған. Бұл ескерткіштердің ортасында түнде, немесе тәрбие жұмыстары өткізілген кезде арнайы жағып қоятын мәңгілік алау оты да айналасына орналастырылған қазақтың қаһарман батырлары мен бірге сол кездегі Кеңес өкіметінің айтыл ба-тырларының суреттеріне жарық беріп, кең залды ерекше нұрандырып жібереді. Өне сонда арнайы өткізілген патриоттық, тәрбие сағаттарында жасөспірімдер халқымыздың қаһармандығына шынымен көз жеткізіп, аға ұрпақтың өнегесіне лайық болуға талпынатын.

Аиорама жұмыс істей бастағанда мектеп бас-

шыларының облыстық семинары біздің мектепте ашылды. Оған Қазақстан оқу министрлігінің сол кездегі министрінің орынбасары Қанапин, облыстық оқу бөлімінің сол кездегі меңгерушісі марқұм Б.Қайырбеков, СССР Халық мұғалімі Бо-ран мектебінің директоры Отан соғысының шығысқазақстандық Маресьеві аталып жүрген марқұм Қ.Нұрғалиев, оқу министрлігінің әдіскері С.Әмірханов, тағы басқа да Зайсан, Тарбағатай, Катонқарағай, Марқакөл, Күршім - 160 мектеп директорлары келді. Семинар үш күнге созылды. Сонда мектептің қол жеткен табыстары, көрнекті үгіт құрамаары, мұғалімдердің әдіскерлік шеберліктеріне жиналғандар түгелдей көз жеткізді десе м артық айттып мақтанғандық болмас.

Семинардың сонда аудандық партия комитетінің бірінші хатшысы марқұм З.Б.Аукеев мектеп ұжымының үлгілі істеріне жан-жақты талдау жасап, мұғалімдердің тәрбие және оқыту саласындағы жұмыстарына шынайы ризалық сезімін білдірді. Көптеген мұғалімдер арнайы сыйлықтардың иесі болды. Қорытындының тоқ етерін айтар болсақ, екі мұғалім Қазақ ССР оқу-ағарту ісінің үздігі, ал, мені СССР халық ағарту ісінің үздігі құрметті атақтарына ұсынуға шешім қабылданды.

Өскекен өмір талабы еңбекке деген өз құлшынысым ұжымымады небір жаңалық атауды- ны игеруге жас ұрпақты өзінің өлкесіне, мектебіне деген сүйіспеншілік рухында тәрбиелеуге алуан түрлі тәсілдерді меңгеруге баулуға жоғарыдағы жетістіктер бізді қанағаттандыра қойған жоқ. Соңғы 1984/85 оқу жылдары мектеп ағарту ісіне өндірістік оқу шеңберін жетілдірудің жаңа тәсілдерін ұсынады. Малшы механизатор үй шарушылығымен қоса автомешін кабинеттері жаб-

дықталып, мектепке бір ГАЗ-53мешін, бір "Беларусь" тракторы алынды. Жиырма жыл ішінде мектеп қазандығы бір рет ауыстырылып, үш апат- ты жағдайдағы насостар орнатылды.

Мектепте оқушы саны жылдан-жылға өсіп отырады мысалы, он жылдың ішінде жүз балаға көбейгенін атап айтқым келеді. Мұғалім саны 47-ден 62-ге өсті. Жиырма жыл ішінде 2100 бала ат-тестатпен бірге малшы-механизатор мамандығын қоса меңгерді. 122 бала жүргізуші кәсіптің ие болды. 18 бала медальмен бітірсе, 24 бала пән үздігі болды. 274 бала өз қалауларымен жатары оқу арындарына түсіп, арнаулы мамандық алып шыққанын да мақтаныш тұтамыз.

Токсаныншы жылдардың басында біздің мек-тепті бітірген 21 адам аудандық, облыстық Совет депутаттығына сайланды. 167 мектепті бітірген жас аудан шаруашылықтарының мәдени өміріне ара-ласып, жоғары мамандыққа ие бола отырып, еңбектің озат үлгісін көрсетіп жүрді. Олардың ішінде дәрiгерлер Дүйсенбаев, Сахатаев, Г.Бостанова, шет тлі маманы С. Ахметов, М.Мұхамеджанов, Е.Нұршайхин тағы басқаларды жалғастыра беруге болады.

Мен мектепке басшылық еткен 23 жыл ішінде 8 мұғалім Қазақ ССР халық ағарту ісінің үздігі, үш мұғалім Қазақ ССР Оқу министрлігінің Құрмет грамотасын, 14 мұғалім социалистік жарыстың жеңімпазы, екі мұғалім аға әдіскер, екі мұғалім аға оқытушы құрметті атақтарына ие болды.

Мектебіміздің оқу-тәрбие жұмысын зерттеген республика оқу министрлігінің әдіскерлері әскери-патриоттық тәрбиені кешенді жүргізуімізге байла-нысты республиканың басқа мектептеріне үлгі ре-тінде тәуелділер арқылы таратты. Осы жылдар

ішінде облыстық, аудандық партия комитеттерінің, кәсіподақ комитеттерінің әртүрлі марапаттауларына ие болдым.

Осы тұрғыдан алғанда менің істеген жұмысым туралы газет журналдарда да көп жазылды. "Қазақстан мұғалімі" газеті маған еңбек тәрбиесі жөнінде талпырма берген еді. Соған байланысты мен "Еңбек тәрбиесі" деген мақала жазып бердім. Бұл 1984 жылғы 29 маусымдағы "Қазақстан мұғалімі" газетінде жарық көрді. Мақаланы келтірейін:

"Оқушыларға кәсіптік бағдар, еңбек тәрбиесін берудің жолдары көп. Соның бірі - еңбек сабағы, екіншісі - сабақтан тыс қоғамдық еңбек.

Бізге қол еңбек кабинеті ұйымдастырылды. Ол қажетті құрал-жабдықтармен қамтамасыз етілген. Ал, IV-VIII класс оқушылары үшін үй шаруасы еңбек кабинеті және шеберхана жұмыс істейді. Бұл кабинеттер де мүмкіндігінше жабдықталған.

IX класс оқушыларына "Мал шаруашылығының негіздері" оқытылатын болса, X класс оқушылары "Қой шаруашылығы фермаларын механикаландыру" курсына аяқтап, аттестатпен бірге "малшы-механизатор" мамандығына ие болады.

Біліммен тәрбиенің сапасын арттыруда оқушыларға кәсіптік бағдар беруге арналған кабинет 1978 жылдан бері жұмыс істеді. Кабинетті жабдықтауда тақырыптық стендлер, альбомдар маңызды орын алады. Мамандық туралы кітапшалар, кәсіптік-техникалық училищелер мәліметтер, жоғары және орта арнаулы оқу орындарына қабылдау шарттары, VIII және X кластар оқушыларының "Кім боламын?" атты сұрақтарға ан-

кеталық жауаптары, әртүрлі стендлер, тәрбие сағаттары, сабақтан тыс жұмыстардың материалдары, Ақжар орта кәсіптік-техникалық училищесі өмірін бейнелейтін фотостена пен альбомдар, буклеттер, тағы басқа материалдар жинақталған.

Кабинет техникалық құралдармен жабдықталған: кинопроектор, диапроектор, телевизор, магнитофон бар.

Өткен оқу жылында мектеп бітірген оқушылар ішінен қырық шақты бала өз ауылында еңбек етуге қалды. Кеңшарда "тау гүлі" атты комсомол-жастар шопандар бригадасы жылма-жыл мектеп бітірушілермен толықтырылып отырылады. Бригада 1983/84 жылғы мал қыстату науқанында бекітіліп берілген мал басын аман сақтап, аудандағы комсомол-жастар бригадасы арасында алға шықты.

Өткен жылы төл науқаны кезінде әр жүз саулықтан 102 қозы алуға қол жеткізсе, биыл 105-тен қозы аады. Бұл ретте XI бесжылдықтың озаты, комсомол мүшесі, Селолық Советтің депутаты, мектептің 1973 жылғы тұлалы М.Садуақасов көзге түсіп келеді.

Екінші шопандар бригадасының аты - "Бәйтерек". Оның мүшелері әке талғын ұстаушылар - ағайынды Қажыновтар - Төкен, Асан, Үсен, Айгүл. Бригаданың тәлімгері "Құрмет Белгісі" орденінің иегері коммунист озат шопан Қажынов Қанағат.

Оқушылардың өндірістік бригадасы - балалар үшін шынығу мектебі, еңбексүйгіштікке, ұжымшылыққа, ұқыптылық пен тиынақтылыққа тәрбиелейтін орта. Жазғы каникула кездері мектеп оқушылары ауыл шаруашылық, мектеп пен ауылды көлеңдендіру құрылыс жұмыстарына белсенді

қатыстырылады.

Жазғы каникул кезінде құрамында 25 оқушы бар "Бауаус" атты өндірістік бригада 20 тектар картоп, көкөніс күтіп баптады. Әдетте өндірістік бригадаға IV-VIII класс оқушылары қамтылып, кеңшар өкімшілігімен жасалған шарт бойынша жұмыс істейді. Өткен жылы осындай 24 оқушы мал азығын дайындайтын звеноларға бөлініп, 471 тонна шөп жинап тасыды.

31 тамыз - алғашқы қонырау мерекесі күні кеңшар директоры, бригада жетекшілері Г.Мыкнинова мен А.Мәлғажаровқа алғыстарын айтып, жақсы еңбек еткен оқушыларға баралы сыйлықтар тапсарды. VI-IX класс оқушыларының отыз бесі шопан, малшыларға көмектесті. Оқушылардың көпшілігі төлдеме кезінде өздерінің әке-шешелеріне қолқабыс көрсетеді.

Биыл әр қайсысы 90-100-ден төл қабылдап, күтіп-бағуда ерекше көзге түскен оқушылар марапаттады. Оқушылар өздеріне-өздері қызмет көрсетуге байланысты түрлі қоғамдық пайдалы істермен айналысады. Мектептің айналасына сендік және алма ағаштары отырғызылған, гүлзарлар, тәжірибе учаскелері бар.

Жоғарғы класс оқушыларынан құрылған бригада мектептің құрылыс-жөндеу жұмыстарына көмектеседі. Мысалы, олар 1975 жылы жүз шаршыметр шеберхана, 1978 жылы мектеп кітапханасының құрылысын тегін салып берді. 1980 жылы денешынықтырып, жаттығу алаңын салып, оны қажетті жабдықтармен қамтамасыз етті.

1982 жылы ұзындығы 25 метр жер асты атлыс тирі салынып, пайдалануға берілді. Диорама жасалды. Мұндай қажетті құрылыстар қосымша қаржысыз, оқушылардың күшімен іске қосылғаны,

олардың қоғамдық пайдалы еңбегінің арқасы деп қарауға болады.

Еңбек ардагерлері және озаттарымен кездесулер ұйымдастырылады. Атап айтқанда класс жетекшісі А.Баяхметованың өткізген "Мамандықтың бері жақсы" атты тәрбие сағатына түрлі мамандық иелері қатысады. Ақжар кәсіптік-техникалық училищесінің алғашқы түлектерінің бірі Е.Кешубаев қатысып, оқушыларға өз мамандығының қыры мен сырын түсіндірді.

Б.Қиялбаев "Еңбек адамын қадірлей біл" атты еңбек жөніндегі тәрбие сағатына еңбек ардагері С.Қуанышбаев, озат механизатор М.Дәкеновтар қатысса, Р.Елеусізованың "Нанды қадірлейік" тәрбие сағатының қонағы бұрынғы ұжымшарлардың бірінде бастық болған, қарт коммунист Н.Ысмағұлова қатысып, оқушыларға сол кездегі жағдайды айта келіп, қазіргі бейбітшіліктің молшылыққа ұқыптылықпен қарап, еңбек адамдарын қадірлей білуге шақырды.

Ленин атындағы орта мектеп ұжымы партия мен үкіметіміздің камқорлығына іспеп жауап беріп келеді. Аудағы уақытта да жұмыс сапасын жақсартпа бермекпіз", - деп жазыптын сол кездері.

Әрине, мұның көпшілігі қазір көнеріп қалған сияқты көрінгенмен, біздің қазақ елі үшін атқарған жұмысымыздың шын мәніндегі көрінісі ғой. Қазір тәрбиенің мұндай түрлері жоғалып, қара басыңның қамы үшін оқысаң оқисың да, оқымасаң өзің біл, сауатсыздық жайлап кетер ме екен деп те жүйкеміңнің жұқаратыны бар. Бірақ біз өз қолымыздан келгенін жас ұрпаққа үйрете білдік, оған дау жоқ.

Міне, республикалық газетте осылай деп мектептің директоры ретінде өзім мақала жазсам,

біздің істеген жұмысымыз жайлы облыстық "Рудный Алтай" газетінде мұғалімдер білімін жетілдірудің облыстық институтының әдіскері, кабинет меңгерушісі В.Садовникова 1983 жылғы 1 қазанда "Мектеп Директоры" деген мақаласында былай деп жазыпты: "Өзіңнің балаларыңа ғана емес, өзін оқытып, тәрбиелеп жүрген балаларға да өз өміріңе деген сүйіспеншілігіңді жеткізіп, білдіру үшін оған деген шексіз махаббатың болуы керек. Бұған тамаша мысал: Тарбағатай ауданының В.И.Ленин атындағы орта мектебіндегі педагогикалық ұжымның жартысынан астамы осы мектептің түлектері. Мектеп Директоры А.Исламовпен кездескенде сұрадым:

- Кешегі осы мектептің түлектері мұғалімдік жағары білім алған соң неіктен осы жаққа қайтып оралды, бұл бір "жұмаққа" татитындай жер емес, жартылай құрғақшылықтағы аймақ қой кіші Африка деседе болмақ, - деп.

- Қысқаша түсіндіре алмайсың, - дейді Асқар Исламов. - Мектептің бүгінгі күні - бұл кабинет-кешені, тұрарлар, әдемі тұрардың өзі неге тұрады. Шыңдап келгенде бұдан сәл ғана бұрын мұнда еш-теңе де жоқ болатын. Мұндағы қазіргі жақсы нәрселердің барлығы да мұғалімдердің және оқушылардың қолымен жасалған. Сондықтан да оларға мұндағы заттардың бәрі қымбат көрінеді. Содан олар өздері бастаған істі жалғастырып, алыстағы ауылда еңбек еткендердің балаларына білім беріп тәрбиелеуге асығатын болар.

Асқар Исламовтың айтқандарымен келіспеске болмайды. Комсомола селосындағы типтік жобамен салынған мектепті А.Исламов 13 жыл бұрын қабылдаған. Қазір оның айналасы өте жақсы бе-

здендірілген. Бірақ кезінде құрылысшылардың түгелдей істеп бітірмей апыл-ұпыл тапсыра салынған ол қаншама зардап шекті. Бұған мұғалімдер, ата-аналар, оқушылар қаншама еңбек сіңірмеді. Тағай қиындықтарды бастан кешірді ғой, бірақ Асқар Исламов қиындыққа мойымайтын, оны жеңе білуге үйрететін, төзімді іскер жан. Оған мұны өмірдің өзі үйреткен. Сондықтан да ол:

- Біз, селолық мұғалімдер, - дейді Директор. - оқытып жүрген балаларға ғана емес, бүкіл село адамдарына ықпал етіп, оларға үлгі-өнеге болатын абығмызды естен шығаруға болмайды. Сондықтан мектепте емес, мектеп қабырғасынан сытқары жерде де оқытушылық міндетімізді ұмытпай, өзімізге барынша талапты төмендетпейміз керек, - деп жазған үлкен мақаласынан қысқа ғана үзінді келтірдім. Менің айтатын дегенім, қазір де мұғалімдер, дәрігер ауыл-селолада мәдениетті тарапатын болғандықтан менің бұл сөзімнің көкейкестілігі жоғалған жоқ. Өне, сондықтан да оның еңбегіні жоғары бағалап, облыстық партия конференцияларына әлденеше рет делегат етіп сайлады. IV-VI Қазақстан мұғалімдерінің съезіне делегат болып қатысуының өзі ол үшін неге тұрады. ("Рудный Алтай", 1983 ж.)

Республика тарихында тұңғыш рет Алматыда өткізілген ұстаздар әулетінің кездесуіне арналған салтанатқа Шығыс Қазақстан облысынан тек біздің әулет делегат болып қатысуы біздің жанұя үшін құрметтің үлкені екені ақиқат. Бұл жөнінде "Қазақстан мұғаліміне" А.Дусанова "Ұстаздар әулетімен кездесу" деген хабар жазды. Бұдан қысқаша үзінді келтіре кетейін: "Өткен аптаның бейсенбі күні Қазақстан АКСМ Орталық комитеті мен Қазақстан оқу министрлігінің арнайы

ұйымдастыруымен Мұғалімдер күні қарсаңында республиканың тұжыр-түжкірінде еңбек етіп жүрген он бір ұстаздар жанұясының әулеттері Адамат қаласында бас қосты. Олар республикалық Пионерлер сарайының жас бұлақтарының жарақын жұмыстарымен, әсем астананың көрікті жерлерімен танысты. "Арман" кафеһінде қала мұғалімдерінің бір топ өкілдерімен кездесіп, бүтінгі таңда педагогика саласындағы жұртшылықты алаңдатып отырған өзекті мәселелер жөнінде өзара пікір алысты.

2 қазан күні Қазақстан БАҚ Орталық комитетінің конференциясында ұстаздарды қабылдау болды. Онда Қазақстан АКСМ Орталық комитетінің бірінші хатшысы С.Қонайбаев сөз сөйлеп, ұстаздар әулетіне прамотаар табыс етті.

Қарапайым еңбектерін бағалап, өздеріне зор сенім көрсеткендері үшін Шығыс Қазақстан облысы Тарабатай ауданындағы Ленин атындағы орта мектептің директоры, Қазақ ССР-інің еңбек сіңірген мұғалімі А.Исімамов... рақмет айтып, бада тәрбиесіндегі қол жеткен табыстар мен орын алған кемшіліктерге, мектеп реформасын жүзеге асырудағы шешімін таппаған кейбір мәселелерге тоқтанды.

Ал, өз кезегінде, Қазақ ССР Оқу министрлігі Қ.Бадахметов жан-жақты талдау жасап, кемшіліктерден шығарылған қорытындыларға және адамға атқарылмаған жұмыстарға тереңнен тоқталып, ұстаздар әулеттеріне зор табыс тіледі.

Қабылдауға Қазақстан Компартиясы Орталық комитетінің Ғылым және оқу бөлімінің меңгерушісінің орынбасары З.Керімқұлова қатысты.

Бұл күні Шығыс Қазақстан облысы Тара

бағалай адалынан келген Исламовтар әулеті "Қазақстан мұғалімі" газетінің редакциясында журналистермен кездесіп, білім орадарының алабында тұрған құрады мәселелер жайында сөз қозғал, келері ой өрбітті - деп жазды "Қазақстан мұғалімі", 1987 ж. Сонымен бірге біздің әулеттің суреті осы газетте басылды. Олардың ішінде тұңғышым Аман ғана суретке түскен жоқ, ол өз шаруасымен бір жерге кеткенді.

Жиналыс салтанатынан шығысымен біздің әулетке жетекшілік етіп, сый-құрмет көрсетіп жүрген Орталық комитеттің нұсқаушысы сұңғақтау, мұртты жігіт комсомол комитетінің алпараты мен қазақ ақынды Оңғарсынованы ортамызға алып, суретке түстік. Бізді осы астанаға шығарып салғанда газет қызметкерлері, оқу бөлімінен, мәдениет басқармасынан арнайы қошаменпен аэропорттан шығарып салғанда кеңілім бір тоқып еді, мына құрметке де қатты риза болдым.

Аэропорттан бізді Қазақстан АКСМ Орталық комитетінің, Қазақстан Оқу министрлігінің адамдары қарсы алып, менің әулетімнен жиналған онымыздай құшақ аша қарсы алып, қонақ үйге жайғастырып, күнаелікті жұмыс жоспарымен таныстырып, әйтеуір төрт күнде сөт назардан тыс қалдырған жоқ. Содан кейін тағы да қалай қарсы алса, солай шығарып салды. Ұшақтың үстінде арқалы орындаықта шіреніп отырғанда ойыма жаныма ерген тоғыз адамның ойында не бар екенін білім кеады. Олардың барлығы да көрсетілген сый-құрметті ой елегінен өткізіп отырған болар. Жолда, көрсетілген қызмет те бәрі-бәрі тегін болып, біздің еңбегімізге қаншама сый-сияпат көрсетті.

Қырық жылдық педагогикалық еңбегіңнің жемісін

ұйымдастыруымен Мұғалмаер күні қарсаңында республиканың түкпір-түкпірінде еңбек етіп жүрген он бір ұстаздар жанұясының әулеттері А.маты қаласында бас қосты. Олар республикалық Пионерлер сарайының жас бұлдіршіндерінің жарқын жұмыстарымен, әсем астананың көрікті жерлерімен танысты. "Арман" кафеcінде қала мұғалімдерінің бір топ өкілдерімен кездесіп, бүгінгі таңда педагогика саласындағы жұртшылықты алаңдатып отырған өзекті мәселелер жөнінде өзара пікір алды.

2 қазан күні Қазақстан ВЛКС Орталық комитетінің конференциясында ұстаздарды қабылдау болды. Онда Қазақстан ЛКСМ Орталық комитетінің бірінші хатшысы С.Қонайбаев сөз сөйлеп, ұстаздар әулетіне ғрамоталар табыс етті.

Қарапайым еңбектерін бағалап, өздеріне зор сенім көрсеткендері үшін Шығыс Қазақстан облысы Тарбағатай ауданындағы Ленин атындағы орта мектептің директоры, Қазақ ССР-інің еңбек сіңірген мұғалімі А.Исламов... рақмет айтып, бала тәрбиесіндегі қол жеткен табыстар мен орын алған кемшіліктерге, мектеп реформасын жүзеге асырудағы шешімін таппаған кейбір мәселелерге тоқтады.

Ал, өз кезегінде, Қазақ ССР Оқу министрі Қ.Бадахметов жан-жақты талдау жасап, кем-адағы атқарылатын жұмыстарға тереңінен тоқтап, ұстаздар әулеттеріне зор табыс тіледі.

Қабылдауға Қазақстан Компартиясы Орталық комитетінің Ғылым және оқу бөлімінің меңгерушісінің орынбасары З.Керімқұлова қатысты.

Бұл күні Шығыс Қазақстан облысы Тар-

бағатай ауданынан келген Исламовтер әулеті "Қазақстан мұғалімі" гезетінің редакциясында "Журналистермен кездесіп, білім ордасының алдында тұрған күрделі мәселелер жайында сөз қозғал, келері ой өрбітті - деп жазды "Қазақстан мұғалімі", 1987 ж. Сонымен бірге біздің әулеттің суреті осы газетте басылды. Олардың ішінде тұңғышым Аман ғана суретке түскен жоқ, ол өз шаруасымен бір жерге кеткен-ді.

Жиналыс салтанатынан шығысымен біздің әулетке жетекшілік етіп, сый-құрмет көрсетіп жүрген Орталық комитеттің нұсқаушысы сұңғақтау, мұртты жігіт комсомол комитетінің ап-параты мен қазақ ақыны Ойғарсынованы ортамызға алып, суретке түстік. Бізді осы астанана шығарып салғанда газет қызметкерлері, оқу бөлімінен, мәдениет басқармасынан арнайы қосаметпен аэропорттан шығарып салғанда көңілді бір толқып еді, мына құрметке де қатты риза болдым.

Аэропорттан бізді Қазақстан ЛКСМ Орталық комитетінің, Қазақстан Оқу министрлігінің адамдары қарсы алып, менің әулетімнен жиналған оннымызды құшақ аша қарсы алып, қонақ үйге жайғастырып, күндемікті жұмыс жоспарымен таныстырып, әйтеуір төрт күнде сөт назардан тыс қалдырған жоқ. Содан кейін тағы да қалай қарсы алса, солай шығарып салды. Ұшақтың үстінде арқалы орындаықта шіреніп отырғанда ойыма жаныма ерген тоғыз адамның ойында не бар екенін білгім келді. Олардың барлығы да көрсетілген сый-құрметті ой елегінен өткізіп отырған болар. Жолада, көрсетілген қызмет те бәрі-бәрі тегін болып, біздің еңбегімізге қаншама сый-сипат көрсетті. Қырық жылдық педагогикалық еңбегінің жемісін

көре білу де екінің бірінің қолынан келе бермейді. "Еңбектегі ерлігі үшін" медалін, "Еңбек Қызыл Ту" орденіне ұсынылдым. "Қазақ ССР-іне еңбегі сіңген мұғалім" атағын алдым.

Әрине, ұстаздық еткен ұзақ жолда мен табыстан-табысқа тоқтаусыз жете бердім деп айта алмаймын. Маңайында қаншама адамдар көп болса, біреудің ұшқанын емес, құлағанын ғана көртісі келетін қызғаншақ, іші тар адамдар да жоқ емес. Олар біреуге қол ұшын бергеннен төрі, жағанынан тұрма деп аяғыңнан шалып, әрі қарай құзға құлатып жіберуге әзір тұратындайын қайтерсің. Бірақ олар ешқашан сыр бермейді, жауың ашық бетпе-бет келетін болса, бедесе кетіп, не жеңіп, не жеңіліп жер жастанар едің ғой, мұндайда ондай болмайды. Кімнің кім екенін өзін іштей ғана барап, бағалайсың, бірақ оны сен көпшілік алдында дәлелдеп бере алмайсың, өйткені ол көзбен көріп, қолмен қоятындай істемейді, бәрін жымсысқы жасырын істейді. Кейде бұлардың аты-жөндері де болмайды, сондықтан оларды домалақ арыз иесі дейді. Домаланған дүние кімдікі екенін дәлелдеп көр.

Бірақ қандай жағдай болса да адам өзін ұстай біліп, байыпты жұмыс істеуі керек. Оңсыз ешқашан жақсылыққа, шынайыққа жете алмайсың. Өйткені былай қарап тұрсам өзім мектеп басқарған 25 жыл ішінде 10 рет үстімнен домалақ арыз түсітті. Бұл жай ғана аудан басшыларына болса бір сәрі, облыс, республика көлеміндегі тадай білікті орындарға жазылған, міне соған арнайы комиссия құралып, қаншама рет тексеру жүргізілді. сол тексеруде аққа құдай жақ болып қаншама рет аман-есен құтылдым. Ең болмаса бір рет ескерту жасайтындай кемшілік тапса, оның өзі маған үлкен

кіне таққандай болар еді, бірақ ондай болып көрген жоқ.

Жұмысында жақсы істеп, көбірек мадақталу да жақсы емес, Аосыңнан дұшпаныңды көбейтіп жібереді. Сондайда жүйкең жұқарып, реніш туғызып, әлде бір жерден кемшілік жіберіп алдым ба деп күдіктене берсең, өз-өзіңнен күйзеліске ұшырап жылдам мерт боласың. Соны білетін кейбіреулер менің көзімше болмаса да сыртай: "Недәген мықты жүйке, мұндайда кейбіреулер шыдай алмай, арақ ішіп, маскүнемдікке салынып кетуші еді, бұл мыңк етпейді", - деп те сөз қылатын көрінеді. Мұндай танданысты Аостық көңілден шықты деп кім айта алар?

Мен өмірімің негізгі мақсаты мен мәнін шексіз байлыққа ие болу деп қойғамын жоқ. Менің өмірімің мен-мағынасы негізінен өз құрбыларымынан қалмай, жұрт қатарлы өмір сүріп, ұрпақ өсіріп, солардың қызығын көру болады. Ал, ұрпақтың мықты болуы алған біліміне, тәрбиесіне тікелей байланысты екенін барша халық біледі. Сондықтан да мен өзімнің балашағымды шамам келгенше оқытып, тәрбиелеуге көп көңіл бөлдім. Өмірлік қосағым да мұғалімдік мамандығынан тандадым. Өміріңді адам тәрбиесіне арнауаң арттық құдыретті де парасатты іс жоқ. Бәрі де оқу, білім, тәрбиеден туатындайғына кәміл сендім.

Міне, сондықтан өзімнің ұрпақтарымады ұстаздыққа бағыттағанымның нәтижесінде оқу министрілігінің арнайы шақыруымен үрім-бұтағымзбен бәріміз бірге Алматыны аралат, қаншама сый-құрметке ие болдық. Әйтеуір балаларым өзімнің көңілімдегідей болды, ал немерелерім мен шөберелерімнің қандай болатын кім білсін...

Біз еңбек еткен қырық жылда өзімізден білім,

тәрбие алған саналы азаматтарды көріп. "Менің ұстазым" деп пір тұтқанда марқайып, еңбегімден ләззат алып, жасаңғырап отырдық. Шындайынан біз Еңбек жолын бастаған 1953/65 жылдар аралында мектеп түлектерінің жоғары білімге ұмтылыстары күшті, аса күштар еді. Кейіннен тоқшылық басталып, адамдардың өмір сүруінің жақсарып, бақытты ахуалдары көтеріле бастаған 1964/80 жылдар аралығы жанұялардың өз балаларына неміс ұрпағын қарап, бәрі де коммунизмге жеткендей арақ-шараптан, бір асым еткен аса алмай, бұдан артық бақ-дәулеттің қажеті жоқ деп күресінде тұрып, күшігіміз, ұрпақ тәрбиесін сөйтіп босаңсытып алғанымызға әкейіп соқты.

Енді міне елбасымыз Н.Назарбаев елімізді өркендетудің 2030 жылдық бағдарлама жоспарында жас ұрпақты оқыту, тәрбиелеуге де ерекше назар аударып жатуы кеңіге медеу болғандай іс жүзіндегісін уақыт көрсетер, алайда құмырап кеткен мектептің мұғалімінің беделін көтермей жанғыз компьютерлендірумен оңалып кетпес. Тарихтың қай кезінде болмасын, істің қай саласында болмасын істің тетігін шешетін қадр болып келген солай болып та қала береді. Сондықтанда мұғалім мектептегі басты тұлға. Оны мемлекеттік деңгейден қомқорлыққа алу демократиялық тұлғаның мемлекеттің борышы.

"Мұғалім - зор тұлға", ол күннің құдыреті, сәулесі сияқты", - деп К.А.Ушинский айтқандай, өзін тірлігімде осы атаққа сай еңбек етіп, ұстаздық жолдан өттім. Қос тілді меңгердім. Өмір таалайына сай балаларымды да қос тілге тәрбиеледім.

Пенденің көзі тірікте, нәзік дәрмен сай
Ауниеге өмірі тоймайды.

Моласына бірақ та
Алтыннан белгі қоймайды.
Бағында өскен бәйтерек
Күтімін тапса солмайды.

Күтімін биік асыл ер
Арманы биік асыл ойлайды, - дегендей, барлық ұрпақтың қамын ойлады. Сөйтіп ақырын-тірлігімді ұрпаққа арнадым. Сөйтіп ақырында ақырын болса да мен әкелік парызымнан құтылып келе жатқандаймын. Сендер балалық, парыздарыңнан қалай құтылар екенсіңдер, өмір жаманшы-да көрсем деймін, тек әйтеуір жаманшылықтарыңды көрмей өтсем, сендер жүрек сыздаатар пирьдан аулақ болсаңдар игі еді. мен түс көрдім. 1970/71 жылдардың бірінде биіктеп таубасы-Түсімде құс болып самғап ұшып, бірігіп таубасына қиырға қонып жүрдім. Оны жұбайым Нағимаға айтып, жақсылыққа жорыдық. Қазақта "Түс көрүшіден емес, жорықшадан", - деген сөз бар. Жақсылыққа жорыса жақсы болады, жаманшылыққа жорыса жаман болады деп есептейді. Сондықтан қазақ жамандыққа түсті жорымай, тіпті қиналған жағдайда "түс түлкінің боғы емес пе", - деп жақаулата салады.

Жақсылыққа жорыған түсіміз дұрыс келіп, айлар мен жылдар қуанышпен, той-думанмен өтіп жатты. Ұа-қыздарым жоғары оқу орындарына түсіп, қуанышқа кенелуіміз, 50 жылдық, 60 жылдық мүшел тойлар, балалардың оқу бітіріп, ұлдың ұяға, қыздың қияға қонуы деген сияқты сен-салтанаттар сол алғаш көрген түсімінен кейін басталды деп, құдыреттің күшіне сеніп келемін. Тіпті бір баланың атын Салтанат қойғанында тегін емес. Еңбек жолындағы марапатталу республика, тіпті Бүкілодақтық дәрежеге көтерілуді былай қойғанда.

Ал, ешбір ойда болмаған "Бадырған" атты жанұялық ансамбль құрамыз, онымен облыс республика сахнасына дейін өнер көрсетіп бірінші орындай жеңіп алмағыз деген кімнің ойында бар? Тіпті шынын айтсақ, түске де кірмейтін нәрсе деп осындайды айтатын болса керек.

Бұл туралы "Мәдениет және тұрмыс" журналында Жұмағазы Игісінов пен Сыраж Әмірхановтың "Асқар үйінің ансамблі" деген тақырыпта мақала жарияланды. Мұны да тұтастай келтіре кетейін: "Село хаақы бүгін бір серпілісі таптықандай, ауылдың әр тұсынан ағылып кел, жаңадан бой көтерген қос қабатты Мәдениет үйінің кең залын көрмей кіріп жатыр. Абыр-сабыр басылған соң шымылдық сахнаның қос қанатына қарай сырғи жөнелді де басқарушы мерекелік концерт басталғанын хабарлады.

Бұл - Исіләмовтер жанұялық ансамблінің село жұртшылығы алдына алғаш шығуы еді. Асқар Ісіләмов басқарған "Бадырған" ансамблінің бағдарламасын тамашалауға көрермен қауым мол жиналған. Олар сол жолы мандалин мен гармонь-да, домбыра мен сырнайда, гитара мен дауыппазада ойнап, ән салған, бұрада билеп, күйқұылжыты күй тартқан жанұя мүшелерінің - жетекшісі Асқардан бастап, оның бес жасар кенжесі Аманжолға дейінгі он алты адамның өнерін қызықтап, қол соққан.

Асқардың бастамасымен құрылған бұл ансамбль ең алдымен Тарбағатай ауданының біраз жерінде және облыстық теледидарда өнер көрсетті. Ансамбльдің ең жас мүшелері Шынар, Жанар және Салатанаттың қосылып айтқан, "Шаттық жырымен" Аманжол орындағын трузин бй көрермендерге үлкен әсер қалдырды.

Ансамбльдің құрылғанына үш-төрт жыл бол-

ды. Үлкен жанұядағы өнерпаз топ күн өткен сайын шеберліктерін шыңдай берді. Байырғы ұстаз, Қазақ ССР-інің еңбек сіңірген мұғалімі Асқар Ісіләмов құнарлы топтығында қауыз ашып, бой көтерген балауса бастаманың заңды түрде жалғасын табуы керек екендігін үнемі жадында ұстады. Оның өзі эстетикалық таным, тәрбиенің талағам-тағдымының айшықты кірінісі болса керек. Әйтпесе мектеп қабырғасында күні бойы бел шешіп, дамыл таптырмайтын директорылық жұмысынан қолы қалт еткенде мандалин мен балайқа, домбыра мен дауыппаз ұстап, балашаға немерелерінің басын қосу, олардың ерқайсына жөн сілтеп, бағыт беру, қойылмақ, концерттің тәрбиелік мәніне, орындау нақысына орай репертуар сараптау, ансамбль мүшелерінің киім киісі, жүріс-тұрысына дейін қалт жібермей қадағалап отыру, сайып келгенде жанұя ішінде музыкалық, үндестік табуға жету оңай емес. Оған да төзімділік, ұйымдастырушылық қабылет, уақытты ұтымды пайдалана білетін қасиет қажет. Себебі Асекеңнің өзі айтқандай, "Бұл - көңіл көтеру ғана емес, тәрбиенің бір тармағы, тәрбиелеудің бір түрі". Оның түп тереңінде жан сұлулығы мен рухани байлық, талағам мен талап бар.

Асқар Ісіләмовтың мұғалім болып табыл-дырығын аттағанына қырық жылға тауу уақыт өтіпті. Бұл кезең тек жылжыған жылдар тізбегі ғана емес, ол жылдардың астында ұрпаққа берген ұлағат пен төгілген тер, тәрбие ісіне жұмсалған мұқалмас қажыр-қайрат жатыр.

Өзі он бес жылдай директор болып келе жатқан Бұл күндегі "Ұласты" кеңшарының 880-ге жуық баласы дәріс алатын көсем есіміндегі алтын ұя аудан асып, облыс, республикаға әйгілі болып

отыр. Оның оқу-тәрбие жұмыстарының ұйымдастырылуын былай қойғанда, өнерпаздардың өзі он-он бес жылдың көлемінде жүздегі қолдан беріп көрген жоқ. Асқардың басшылығымен мектеп мұғалімдері де сабақтан бос уақыттарында концерт пьеса дайындап, ауыл-селоарда өнер көрсетіп тұрады. Осының бәрі мектеп басшысының өнерге құлштар көңілінен туындап жататын жарқын ойларының жарасымды көрінісі.

Асқар мен жұбайы Нағима он бала тәрбиелеп өсірген бақытты шаңырақтың қос босағасы іспетті. Исімовтың әулетінен шыққан сегіз педагогтың бесеуі В.И.Ленин атындағы орта мектепте еңбек етеді. Ал, оларға балбөбек немерелерін қоссаңыз тамырын тереңге тартқан бәйтерек дерліктей. Отыз жыл отасқан өмірік серігі Нағима бұл күнде *Арақты ана*, отыз жылдай шөкірт тәрбиелеген *аулы ұстаз*. Қазақ ССР халық атарту ісінің үздігі, советтік өмір салтына сай ғұмыр кешіп, сауатты да саналы адамгершілікті азаматтар өсіріп, шығарған тағлымыды тарландардың өнердегі жолы бір басқа. Балаарына, одан немерелеріне тараған сезім сергектігі, өнерге деген құтарлықтың мәдір тұмбасы ата-анасының шалқар шабытынан бастау алған. Соғардың жетекшілік етуімен ағындағы арнаға түсіп, толысып, шыңдалып келеді.

Ансамбль репертуарын құрғанда Отанды сүю, бейбітшілік тоқырыбын қамтуға, жас ұрпақ бойында интернационализм, патриотизм рухани қалыптастыруға тырысамыз, - дейді Асқар. - Сондай-ақ асыл қазынамыз саналатын халық шығармашылығы да үнемі бағдарламалық бөл ортасынан орын алады.

Педагогтар әулетінен тұратын жанұялық ансамбль облыстық көркемөнерпаздар байқауында

бірінші орында жеңіп алып, Құрмет грамотасымен нағардтады. Көркемөнерпаздық шығармашылықты дамытуғағы белсенді еңбегі үшін Асқарға облыстық партия комитеті мен атқару комитетінің грамотасы тапсырылды, - деп жазды журналистер. "Мәдениет және тұрмыс", 1984 ж. Менің бұған алып-қосарым жоқ.

1985 жылы 15 шілдеде біздің ансамбльді республикалық теледидар шақырды. Онда біз бір сағаттық концерт бердік. Жанұялық ансамбльдің құрамында он алты адам бар-тын. Осыдан соң республикамыздың түкпір-түкпірінен біздің жанұяға ризашылық білдірген хаттар түсіп жатты. Мұнда да барлық жол шығынын телестудия көтерді. Сол жолы "Қазақстан әйелдері" журналы ансамбльдің толық суретін басып, "Бүкіл облыс көлеміне танымал Исімовтер ансамблінің құрамында сегіз педагог, бір инженер, екі студент, үш оқу озаты бар екен. Өнердегі жанұя облыс, аудан еңбеккерлері арасында жиі концерт көрсетіп тұрады", - деп жазған еді.

Бұл кезде біз жалғыз болғанмен кейіннен біздің жанұялық ансамбльге едіктеушілер көбейді. Шынайығында байқап отырсам, маған дейін бала-шағасын шұбыртып, сахнаға шығып жүрген қазақтың кісілері кездеспетті ғой. Ал, балалардың өзі салып, би билеуінің өзі өңші балапан байқауының бастамасы болған да шынайы. Кейін немерем Алтынай облыстық өңші балапан байқауының жүлделері атағын жеңіп алды.

КҮМІС ТОЙ

Жақсылықта бәрі той-аудан ғой. Сондай есімде қалған бір салтанатты рәсім-жұбайым Нағима екеуіміздің қосылғанымызға ширек ғасыр толып, күміс той тойлау менің елу жасқа келуіммен тұспа-тұс келді.

Шабыттан шаттық билеп алған бойын, Айттырмай аңғаратын шәкірт ойын.

Тойдасын артқа салып ширек ғасыр

Қос ұстаз қол ұстасып алтын тойын. - деп тілеу айтылған мектептің кең залында көңіл қошаметтерін білдіртісі келіп жиналған дық толы жан ау қол шапалақтап бізді қарсы алған еді.

Бұл күміс той жас жұбайлардың неке кино рәсімімен бірге істелді. Мұнда біз оларға тілек айтып, біздің сәтті өмір жолымызды оларға тиедік. Сөйтіп өмір жолын бастаған екі жасқа да, жол ортасына келіп қалған бізге де құттықтау сөздер айтып, тілек білдірушілер көп болды.

Бір кезде өзімнің оқушым, кезінде аудан орталығындағы Абай атындағы орта мектепте оқыған, кейіннен аудандық саулеткер болып істегенімен, саулеткерлігінен төрі ақындығымен көбірек таныма болған Ақжардан ат тердетіп әдейі келген оқушым Әрінбек Масалов сахнаға көтерілді. Ол бізге арнап өзінің шәкірттік сөзін айтқан соң арнау өлеңін оқыды.

*Сезім болып төрбеген ақын жанын
Ақ сұт берген анамдай жақын жанын.
Санамызға нұр болып құйылмады
Ұстаздарым асқақ ой ақылдарың!
Қуанасың шырқасаң, шыңға шықсаң,
Құп адасың, зерек боп сөзіңді ұқса.*

*Күндей күліп қараймыз болашаққа
Ізгіліктен жаралған өзіңе ұқсап.
Ұстаздарым биіктің заңғарысың,
Ауылымның ақ шуақ таңдарысың.*

Саркылмайтын бұлмың бастауысың
Сусындайтын сусанған жандар үшін, - деп акын шәкіртім сахнадан түскенде мың сан көгершін ұшып жатқандай болды ғой, бірақ олардың ішінде қызғаныш отын жаққанда да бар екен. Аудандық радио хабарының журналісі Беріков бұл тойға қатысып, магнитофонға барлығын жазып алыпты. Содан біер күнен кейін аудандық радио репортаж берді. Осы кезде шыдай алмаған іші тар кейбір жандар аудандық партия комитетінің сол кездегі бірінші хатшысы З.Б.Дәукеевке телефон шалып, бір адамды осығұрша мақтай беруге болмайтындығын айтқан көрінеді. Күліп кіріп күңірене шығатындар кейін мандалмады.

Соңынан облыстық партия комитетіне тағы да домалақ арыз түсті. Онда тойға көрсетілген сый-құрметке қоса былай деп жазылыпты "Оқу бөлімі, ұжымы, дос-жарандары көрсеткен сый-сияпат пен тойға қосқан үлесті былай қойғанда, Исламовтың портреті Лениннің портретімен қатар тұрды, Ленин мен мұғалімді салыстыруға бола ма" - деп жазыпты. Мұны облыстық оқу бөлімінің бақылаушысы М.Р.Рақымова келіп, тексеріп кетті. Бұл жөнінде аудандық партия комитетінің хатшылығындағы межілесте қазақтың іштаралығынан, қызғаншақтығынан туған, әсірелеп, аққа қара жаққан деп аяқсыз қадаырған. Бұдан кейінгі өрлеу, өсу қайта тұраудың он жылы өтіп 60-қа да жетіп қалғаным бйінбедей.

60-жас - арман жас, кемелге келіп өткен

өмірді елөп, алдағыны болжар жасыма келіп, бұған да тәубе еттім. Елімнің елеулісі болып, өмірде жолым тұзу түсіп тұрған шақта өзімше арнаулы жоспар жасап, дайындықпен өткізуімді аудан басшылығы, халық ағарту жүйесінің белгілі іскерлерінің қолдап-қолдапшауымен жоғары идеялық, үлгі өнерлік, моральдық биікте өткенін талай жылдарды артқа тастағанда ғана сарапқа салып, көз жеткізгендей боламын. Бұл өзі мектеп пен кеңшарда қатар аталып, оған Тарбағатай ауданындағы барлық мектеп директорлары, ауданның атқамінерлері түгелдей қатысып, маған өздерінің сыңсиыпаттарын көрсеткені қалған ғұмырыма азық етерлік қуаныш мәртебесі. Облыстық партия комитетінен, облыстық оқу бөлімінен арнайы кісілер келіп, маған құттықтау грамоталарын адрестік ма-рапаттау хаттар қаншама тапсырды.

Бұл салтанатта Чкалов атындағы мектеп ұжымы арнайы концерт қойды. Әсіресе тұңғышымыз Аманның домбырамен орындаған әкеме, қызым Мәншүктің әке туралы назды әні, Сарашымның жеке биірі, күйесу балам Төлеш, келінім Зауренің жүрек тебірентер әндері күні бүтін ойыма түссе қайта туып жасарғандай боламын. Бұл жөнінде жергілікті баспасөзде де жақсы-жақсы материалдар берілді.

Әсіресе ауданымыздың белгілі ақыны, аудандық ақындардың бапкері болып жүрген Хамит Балшабековтың "Аға, алпысқа келдің бе?" деген өлеңі жұртшылықтың көңілінен шықты. Соны тұтастай келтіре кетсем артығы болмас:

Құрметіне ие болар едің де,
Кемел шақтың құдыретіне сендің бе?
Кетіпті әкім маңдайдағы терендеп,
Аға, рас, алпыс жасқа келдің бе?

Қадырмақсың жалыныңды сен кімге
Туған елсіз бақыты жоқ ераң де.
Қимылдарың жас жігітке берісіз
Аға, шын-ақ алпыс жасқа келдің бе?

Алпыс келсең асқар шыңға шығыпсың,
Тағай сырды, тағай жырады ұғыпсың,
Ылайдарға ықылассыз болыпсың
Тұнықтарға ниеті ақ тұнықсың.

Өзегіңе өрт қойды сан күйік сын,
Күйік сыннан аосты, жауды түйіпсің.
Жетпістерден аласаң ерине
Елдерден еңселейсің, биіксің.

Сан атқардың салихалы мың істі,
Жолатпадың жаныңа жат тісті.
Елуінде етегіңнен тартқанда
Алпысыңда ағалауға тиісті.

Өмірдегі сенбейтұғын нұр жалын,
Қуанышпен өтіп жатқан жылдарың.
Алты қызың алты тірлік ошағы,
Төрт құбылаң секілді төрт ұлдарың.

Азаматтық баста тұрса ізгі ұғым,
Ұлағатты ұстаз дәмес сізді кім?
Алға асыққан арманыңның керуенін
Қайсы ұлдың ұстар екен тізігінін.

Ұрпақ десе отырмаған жайланып,
Артатұғын жылға жеміс, айға жүк.
Әкеліктің махаббатын ұқтырған
Жүрегіңнен кетпейміз бе айналып!

Көңіл әлі ұмтылар от-жалынға,
Тұлған толы туа біткен дарынға.
Еркелеуге хақыңыз бар масайрап
Нағимадай асыл жөңгем барында.

Алпысын да қолын соғып қостаған.
Адамдардың ниетінен хош табам.
Құшағана сиып жатыр өзіңнің
Алыс-жақын, құда-жекжат, дос-жаран.

Қиыл құсың аспаныңда самғайды,
Қыран қанат самғаудан бір талмайды.
Шәкірттерің сапқа тұрса, Асеке,
Ақжар менен Алматыны жалғайды.

Болады қақ қошеметтеу, сый-мақтау,
Мүмкін емес талантқа да илантпау.
Жүрегіңді жарып шаққан сыйым бұла
Барлық сыйдан менің сыйым қымбаттау.

Толқып кетсем тебіреніп мен етер,
Сенімменен айтам, аға, сене бер.
Тағдырыңа ақиықтай тік қарап
Тарықтастан жүз жасқа да келе бер.
Ақын сөзі ақиқаттың айнасы ғой, мені ғана
емес, отырғандардың баршасын да демедеп
жібергені шындам.

Өткен өміріңді ой елегінен өткізіп, бүтінгі ке-
мел шығыңда Тарбағатай ауданыңда талай азамат-
тармен істес болдым. Соның ішінде бүтінгі күн
Иісбайқызы, оның есімін ерекше атауымның Қлара
себебі бар. Қаншама жылдар аудандық Совет
атқару комитетінде мінсіз қызмет атқарды. Ком-
сомола жұмысында да ол талай сындардан сүрінбей

өтті. Шыңдап келгенде көптеген азаматтар қолына
сәл биік тісе, алуниені өзі арқадап жүргендей бо-
лады. Қазақта мынандай бір мысал бар. Қазақ
көшпей жүрген бе, көшіп келе жатады. Сонда мы-
сық арбаның үстінде отырады да, арбаның
көлеңкесінде тілі салақтап, ит еріп келе жатады.

Соны көрген мысық жайымен ғана:

- Әй, соғұрша тінің салақтап саған не болды? -
дейді итке жақтырмай қарап. Сонда ит өзінше
бәлсініп:

- Күн ыстық, жүк ауыр, - деген екен. Сол ар-
баны өзім көтеріп келе жатырмын деп ойлаған ит
сияқты кейбіреулер барлық жұмысты өзі ғана
тынадырып жүргендей болады. Ондайлар маңдайы
құрысып-тырысып жауап беруге де ернеді. Ал,
біздің Қлара кашан болмасын ақ пейлімен
сөйлесіп, әсіресе мектепке байланысты нәрселерді
оңай шешіп, өзінің қамқор көмегін аямайды. Сон-
дықтан да оны ешкім де әйел деп қараған емес,
азамат деп қарайды. Сол үшін оның іс-әрекетін,
мінез-құлқын қыздарыма өнеге етіп айтып отыр-
мын.

Жылдар тізбегінде талай жастарды да өз
жұмысыма тәрбиелегенімді қазір мақтан тұтамын.
Оң қолынан өнер тамған, өзіммен қызметтес бо-
лған Бекен Қылыбайұлын ең адымен жақсы
мұғалім болуға тәрбиеледім. Бұдан кейін шебер-
лігін шыңдап, мектеп басқару ісіне үйреттім. Ол
өзі өмірде қос тізгінді тең ұстайтын білгір, ады, өз
ісінің қыры-сырын жақсы білетіндіктен өзім зей-
неткерлікке кетерде менің орнымнан дәмелі болып
жүргендер көп болды ғой, бірақ олардың есек
дәмесіне мән бермей, Директорлықты сол Бекенте
тапсырғаныма қазір де өкінбеймін. Менің
ұсынуыммен. "Қазақ ССР халық ағарту ісінің

үздігі" құрметті атағын лайықты алған ол бүгін Жетіарал ауылының әкімі болып тағайындалуы менің көңілімді өсіре түседі. "Алмас пышақ қын түбінде көп жатпас" деп осы Бекен сияқты іскер адамдарға байланысты айтылса керек деп ойлаймын.

Қасиетті пайғамбарымыз Мұхамедтің хади-стерінде ең алдымен жақсылықты өзіңе, одан кейін жақын-туыстарыңа, одан артылып бара жатса ағайын-туғандарыңа жаса, тіпті артылған жағдайда барша адамға жаса деген сөзі бар. Соған орай, шынайығында мен мақты педагог болсам, оны ең алдымен өзімнің балаларыма беруім керек қой, егер олар нашар мұғалім болып, бойында талантты бар басқаларға мен ықпал еттім десем, оған маңайымдағылар күлаер еді, құдай болса өзінен туғандарды неге жарыққамады деп қазақтардың сөз қылуды әбден орындай ғой. Ойткені біздің халқымыз құлдыққа болған көп жылдар ішінде бірін-бірі көре алмауға, бірінен-бірі асып бара жатса көрсетіп жіберуге, тіпті қылмысы жоқ болғанның өзінде жада жауып жіберуді өз адамгершілігінің төмендігі демеі, қоғамдық құрылыстың ыңғайына жығылып, кімнің тарысы піссе соның тауығы бо-лып кетуге дағдыланған құлдық пиғылынан туған деп ойлаймын, әне солар "өзін Аиуанасың, кімің пір боласың" дегенді білмей, өздерін ғана жақсылық-тың жанашыры ретінде көрсетуге тырысатындар бар екенін жасыруға болмайды. Міне, сондықтан олар пәлен мұғалімді, түлен тәрбиешіні тәрбиелеп, нағыз педагог еткенімін дегеніме сене қоймас сол үшін өзімнің ұлым Аманға берген тәрбиенің оңды-болғанын жұрт мойындайтын шығар деп ойлай-мын. Ол олма педагог қыздарының ішінен уні-верситетте ұстаз ғылыми еңбек қорлап шықса не-

дер едіңіз. Былай қарасак, менің ұлым Аман мен Директорлық қызмет атқарып жүргенде аудандық комсомол комитетіндегі хатшылықтан кейін өзінің білімі, іскерлігі, тәжірибесі арқасында ең ірі көрнекті Чкалов атындағы мектептің Директорына дейін өсті, мұны менің аудан басшыларына ықпалымның күштілігінен, немесе пара беруімнің арқасы деуге болмайды. Былай қарасак, қазір менің қолымнан тұрмақ бұрынғы партиялық бас-шылыққа болғандардың қолынан да биік кетті ғой, тап қазір шынайықтарын айтар еді. Оның үстіне менің ұлым сол мен өткен баспадақтардан өтіп, қазір аудандық оқу бөлімінің меңгерушісі бо-луы тегіннен-тегін емес қой.

Сонымен бірге мен мектеп Директоры болған кезде кіп-кішкене қыз болған Қабдырахманова Қараның мектеп Директоры, ешкімге белгісіз қатардағы мұғалім Канипа Бітібаеваның оқу ісінің меңгерушілігіне дейін көтеріліп, одан соң Қазақ ССР халық ағарту ісінің үздігі болды. Бұл күнде Жамбыл атындағы гимназияда Республикаға атағы әйгілі мұғалім болуды т.б.с.с. мысалдар тізе беруге болады. Оларға аздаған болса да менің мұғалімдік қызметте ұстаздардың ұстазы болғанымының жемісі емес деп кім айта алаар. Ал, мен солардың бәріне тіпті іненің жасуындай қызмет көрсетсем, соның өзін қазір үлкен бақытқа санап отырамын. Өн-діріс, шаруашылық, мәдениет саласында бас иіп-иіліп ұстазым менің дейтіндер қаншама!

"Іне керек жіпке,

Ікім керек іске,

Иық керек жүкке" - дегендей, әр адамның өзіне берілген бір ғана жағары қабылеті болады, соны дер кезінде аңғарып, дамыта білгенде, оның жұдаызы жарқырайды. Ал, өзінің бойындағы да-

рының қайда бағытталғанын білмей өткендер қаншама, мен сол дәріснің дамытқандарға сәл де болса мұрындаық болғаныма мақтан тұтып, өмірімнің босқа өтпегеніне шүкіршілік етемін, әйтпесе ол істегенді мен неге істей алмаймын", деп басын тауға да, дауға да соғып, бірақ артынан ештеңе өндіре алмай күйінішпен кетіп жатқандар қаншама?!...

Мен мұны әсіресе алпысқа толып, бірақ мектеп ұжымының, аудан басшыларының талап-тілегін ескеріп, олардың сылтауратуымен жасымының А.еңбек етіп келгеніме дейін мектептен қол үзбей болғаны, ұстаздық өмірде тәжірибе жиғандығымның айғағы деп білемін.

Ал, менің алпыс жасқа толуыма байланысты өткізілген семинар мектеп басшысына көрсетілген құрмет деп білемін. Бұл туралы облыстық "Коммунизм туы" газетінде Б.Рақымжанованың "Пайдалы семинар" деген хабары шықты. Мұнда те аудандағы сегіз жылдық және орта мектеп-ректорлары мен резервтегі мектеп басшыларының семинары болып өтті. Оған қатысушылар мектептегі пән кабинеттерінің жабадықталуы, еңбек және жалаңгерлік даңқ залы, 28 панфиловшыларға арналған диорама, еңбек шеберханасы, Ленин бөлмесі жұмысымен танысты. Семинарда аталған мектептің директоры А.Исімамов "Мектеп Директорына қойылатын талаптар, мектеп жұмысын ғылыми тұрғыда ұйымдастыру туралы" баяндама жасады. Сондай-ақ М.Горький атындағы орта мектептің Директорының орынбасары Б.Етекбаева мектептің ішкі жұмыстарын ұйымдастыру, Чкалов атындағы орта мектептің директоры Аман Ісімамовтың педа-

гогикалық кеңесті дайындау және өткізу жөніндегі тәжірибелері жөнінде өзара пікір алмасты. Бұдан соң қатысушыларға осы мектептің өмірінен түсірілген кинофильм көрсетілді", - деп жазылыпты.

Сондай-ақ алпысқа толу құрметіме лайықтап, бұрынғы оқушыларым арнайы жеделхат жолдаса, мұның өзі де кеңілге нұр себеді ғой. Өскемендегі қалалық аурухананың дәрігерлері Гүлшат Омарова, Рах Қалымбекова сияқты адамгершілігі биікте тұрған тағы басқа азаматтардың құттықтауы менің қалған өмірімде, жадымнан кетпес деп ойлаймын. Әрине, мен бұл жерде бір-екеуінің ғана атын ата-сам, қалғандары солармен бірге разы болады деген ұғымдамын. Олардың баршасының мен көрген құрметке лайық болуына тілектестігімді ешқашан жасырған емеспін, өйткені мен сондай жақсы шекірттерім арқалы, сондай ізгі тілек бірдірушілер арқалы көсегем көтеріп, ұзақ ғұмырыма жан рақатын көріп келе жатырмын деп ойлайтындамында шек жоқ.

Ал, былайша қарап отырсақ, ұстаздық ұлағат деген болады. Мұның өзі кейбіреулерге оғаш та көрінетін шығар, бірақ шын менін түсінген соң олай болмайды деп есептеймін. Көзім тірі отырғанда арттағы ұрпаққа арнайтын менде сөз болмауы мүмкін емес қой. Қазақта мынандай сөз бар:

"Бір жылдық өмірің болса етін ек, бес жылдық өмірің болса мал өсір, ағаш ек, ал, көп жылдық өміріңді ойласаң - бала тәрбиелеп, өсір" деген даналыққа кім бас иіп, құптамайды. Бір кездері халқымыздың белгілі ақыны Ғафу Қайырбеков өзінің бір сөзінде былай дегені ғой:

Ұстаз болу сезімнің ақындығы,
Ұстаз болу жүректің батшалығы.

Ұстаз болу - мінездің күншуағы,
 Ұстаз болу - адамның батырлығы", - депті.
 Өзімнің ойымша соған лайық болдым деп ойлаймын.

Бірақ менің ісімде кейбір кемшіліктердің де болғаны рас, сондықтан өмірімнің бәрі де өзім ойлағандай, тіпті жарқын жағынан кездесіп отырды деп те айламаймын. Оның мынадай себептері де бар, оны бүтінгі оқушыға айттып кетпесем, тым артық болғанын да түсінемін.

Былай қарағанда мен Батпақбай ұрпағы ата бабамның аруағымен өте шыққандаймын, шығардымда сол ұрпақтың маған қалдырған бірдеңесі жоқ болса, менде мұндай ештеңе болмаған болар еді деп шамалаймын. Шынайығына тоқталайықшы, содан кейін менің айтқандарымның қалай екеніне көз жеткізесіңдер.

Міне, сондықтан ұрпақтарға айтар ұлағатым есебіне мына бір өлеңді айтып кеткенді жөн көрдім. Мұның көркемдік дәрежесі, қиыннан қиыстыруы жоқ шығар, бірақ көкірегімді жарып шыққаны ақиқат:

Нені ексең соны орып тастадым,
 Жастық өтті, керілікті бастадым.
 Бәрін таптым, тек кісілік таппадым,
 Қызғанбаймын бақ-дәулетін басқаның.
 Атты бар да кісіліктің өзі жоқ
 Қайда кеткен іздегенге ізі жоқ.
 Ойланамын, толғанамын тебіреніп
 Өмірімнің соңғы сәті күзі кеп.
 Қайтейін мен өз жүректі жаралап,
 Айта алмаймын қатыгезді дараалап.
 Қоң етін де кесіп берер туысым
 Күйе жағып шыға келеді қараалап.
 Кімді сүйеу, кімді жақын санайын,

Кімге сеніп, кімді досқа балайын.
 Өзіңе сен, ешкім бермес еншісің
 Соны білдім ағарғанда самайым.

Көңіл қалды туыстан да, достан да
 Бауырың жат құлқы жаман қастан да.

Бұл қазақтан сөз қалмаған тегінде
 Бір тосқаны болады ғой асқанға!

Ел ішінде мал атанған адам мол.

Білім алып, білікті бол адам бол.

Бадам үшін жанымады да тосыпшың,

Ал, жауымды түсінде де шошпыттым

Іс білетін, жөн білетін ерқашан

Ұрпағыма шын жүректен ғашықпың, - деп бір

сөзімді аяқтасам, екіншісі ойға оралып жатады.

Бұл өлеңдері екіншісі сарын кейде мынадай жағдайдан туып жатқанын ешкім білмейді. Қайта осының төрт құбыласы түтел, талай жылдан мақты қызмет істеп, аудан, облыс көлемін аузына қаратып келеді, мұның не арманы бер екен деп ойлайтындар менің жоғарыдағы өлеңімді оқыса, тіпті таңтамаша келетіні сөзсіз.

Бірақ пендешілік тұрғысынан алғанда біздің еңбекте болсын, жұмыста болсын, тіпті жанұялық қатынасымызда болсын, талай жерді аралап, талай адамдармен істес, табақтас, тіпті жей ғана сыпайы қарым-қатынасымыздың өзін көре алмайтын қызғаншақ, іші тар адамдардың тарапынан өзгеше өрнек тауып, жоғары орындағы қылмысты істің бірі болып жетіп жатқаны маған аян, өйткені соның бәріне мен барып, жауап беріп, дәлелдеп, түсінік беріп, әйтеуір өз ісіміздің ақтығын айғақтап жүргендіктен, мұны менен басқа ешкім де білмейтіндіктен, өйткені олар сырт қана көз ғой, темір жүйкенің өзін тоздыратындай жағдайлардың болып жатқанын білмейді.

Бағғыда бір батыр өзімнің ең көремет ерлігім бүкіл дөнем қышыма қотыр болып жауып кеткен. Ае үш ай бойына мен оған бір қол тигізіп қасынбадым депті ғой. Менікі де одан кем емес, қаншама үстімнен арыз түсіп, қиналып жүрсем де өзімнің жанұяма білдірмей, тіпті сыртағаларға да сыр бермей, бері арығын білдірместің кейбімен жүргенімді өзіммен бірге жасасып, бірге отасып келе жатқан балаларымның анасы Нағимадан басқа білдіріп көрген емеспін.

Ал, осындай қайғы-қасыретінді, көңіл күйінішінді басатын не? Оны қазіргі жастардан сұрасам, көпшілігі арақ дәр еді. Бірақ арақ ешқашан жақсылықтың бастамасы, немесе күйінішінді шығ мөнінде басатындай дәрежеде болған жоқ, қайта қайғына қайғы қосып, күн өткен сайын тереңдетеді де, содан өзінді де шөлмектің түбіне түсіріп, ақыры адам сиқынан бір жола айрылғанда ғана арақтың тым қатыгез, қаскөй екінін мойындайсың.

Ал, мен мұны жақсы түсінгендіктен бұл жағына, көпшілігінде жоламауға тырыстым.

Бұл жағына жолатпаған тағы бір нерсе, жағарыда айтып өттім ғой, біздің жанұялық ансамбль болды деп. Адам, өнерге, әсіресе ән мен күйге құмар болса, басқасының бәрі де қосымша сияқты болып қалатындағы, өйткені мен қаншама жаным қиналған кезде қандай да бір музыкалық аспапты алып, содан өзімнің көңіл күйіме байанысты ән-күйлерді шерте бастасам, бәрі де қалың туман ішінде қалып, алдыман жарқырап күн шыққандай болады. Ал, шуақты күн шұғыласын мольнан шашып тұрғанда ешкім де өз-өзінен қабарып, жасып, тіпті ашу-іренішін ұмытып кететіндігіне өз басым бас тіге алмамын.

Біздің кезімізде өнерге талпынтар да, үйретер де ештеңе болған жоқ, өйткені сұрапыл соғыс жылдарындағы балалықта қайдағы ән мен күй болсын. Дегенмен соғыстан кейінгі домбыра ұстал, өнер көрсеткен адамға шығ көңілмен тәтті болғанымыз рас. Содан бастап өнерге деген меңде құлашыныс пайда болды.

Соғыстан кейінгі жылдарда музыкалық аспап, тіпті қара домбыраның өзі әркімнің үйінде бола бермейтін. Мен өзім Мұхаммет Усанов деген бірге өскен жолаасым болды, соның үйінде ғана қара домбыра сақталып қалған еді. Сонда ең алғаш "Ейм-ай", "Қаралығаш", кейіннен жар-жар сияқты әндерді үйреніп, артынан домбыраға қосылып, бірекі ауыз ау дәуге үйрендім. Бұдан соң Семей педагогикалық училищесінде жүргенде мандолина шертуді үйреніп, арнайы көркемөнерпаздар үйірмесіне қатыса бастадым. Бұдан соң сырнайда бірнеше әндерді қосып, әсіресе татар әндерін айта бастадым. Бұл менің өзімше серілік құрған кезім болса керек, оның үстіне арақ ішпей, денсаулықты түзеуге байланысты, ау деп өлең айтатындай шығардым. Мұның мынандай мәні бар.

Кезінде арып-ашып әбден жүдеген кезде студенттер жиналып етпен арақ ішетінбіз. "Кім өзі бұл арақты жаман деген, артын қысып жүрмей ме адам деген" деп араққа шаң жуытпай, біздің ұрпақтың ау деп арақ іше бастаған кезінде, өзімнің денсаулығымда онша жақтаған соң осы музыкалық аспаптарға үйір болып, өлең айта бастадым. Бұл кезде кім арақ ішпесе, жүз грамның орнына бір ауыз өлең айтатын. Ал, мен соны ішпегендіктен еріксіз талай рет өлең айтуыма тура келетін. Ішкендердің көңілін көтеріп, той-думанда ән бастау менің құзырыма тигені анық.

Міне, осыдан барып, өзімнің жанұяма арақ ішпей, тек ән мен жырыға кезек беріп, кез-келген халық аспаптарында ойнап, жанұяма да соған баулыдым. Сөйтіп, менің жанұям республика көлемінде өзінше ансамбль құрып, тіпті басқаларға үлгі-өнеге болғаны осындайdan басталған еді.

Шындағында бізден бұрын жанұялық ансамбль болғанына өзім аудармалым. Өйткені кезінде қазақ хор, былайша айтқанда көп дауыспен өлең айту дегенді онша мойында қоймайтын. Кейін өкімет келген кезде хор, оркестр деген шықты ғой. Оана барлығы да әртүрлі білгір, талантты адамдардан іріктеліп шығып жататын. Ая, біз бес жастағы баладан еңкейген керімізге дейін әртүрлі аспаптарда ойнап, қай-қайсысы өзінің қолынан келген өнерін көрсетіп, ізгілікті бастаманы бастап кеттік дегуге болады. Бұл мен үшін семья тарихында есте қалар іс болды. Өнер жолында талай қиындықтарға да кездестік.

Қазір соның барлығы өз жөніне қалып, тіпті біздің жанұялық ансамблімізді қойып, жалпы қоғамға белгілі бір туар талант иелерінің концертін шектеп тастап, рухани дүниеміздің азғындап, тозуына келе жатқан сияқтымыз, бірақ оған көңіл бөліп жатқан ешкім жоқ, әйтеуір сөз жүзінде даурықпаланып айтқандармен іс жүзінде тіпті көшсеңында елеусіз қалғаны көңіл құлазытпайды. "Өнерден қуат алмасаң тірліктің шырағы сөнбеді" деп Мұхтар Әуезов тегін айтпаған ғой, сондықтан бұл біздің ұрпақтың жадынан шықпағаны жөн деп ойлар едім де осы жолдан тайма деп айтар едім.

ӨКІНІШСІЗ ӨМІР БОЛА МА?

1976 жылы шірдеде Тадықорған облысының Қапал санаториянда демалып жатқанмын. Мұнда келгеніме жарты айдай болып қалған-ды. Күтпеген кезде үйден жеделхат алдым. Онда қызым Мәңшүктің мергіліп қалғанын хабарлапты.

Мұндайда кім демалысымның еді талай күні бар деп жата алсын, бірден Моламы бекетіне жүретін шағын автобуска отырып кете бардым. Бір көліктен бір көлікке ұтылап мініп жүріп, әншейінде кездесе бермейтін жолыболғыштықпен үйге қалай тез жетіп қалғанымды да білмеймін. Әйтеуір бір тәулікке жетер-жетпесте үйге келіп кірдім.

Жұбайым да қатты қорқып жүр екен. Ол бірден маған жағдайды баяндады. Бала неме, қорғанның қашасынан секіріп жүріп қолын сын-дырып алыпты. Шынтаң 4-ке бөлінген. Цементке шынтақпен түскен.

Жол бойы не ойламады дейсің, өйткені біз де кері құлақ болып қадамық қой, кейде адамдарға шындақты айтпай, келген соң, одан жайланып отырған соң ғана ақырындап жеткізетін қазақтың салты бар ғой. Сондай бірдеңе болып, мынау әншейін алдарқатып отыр ма деп ойлап едім, әйтеуір басқаларының көңіл-күйлері жақсы, тіпті ештеңе болмағандай өз жөндерімен жүрген соң көңілім көншігендей болды. Өйткенмен де дег-бірсіздік ерте тұрғызып, жеңіл мәшһімі жолға дайындап Зайсанға мамасы екеуміз жолға шықтық. Зайсанға деп отырғаным, қызымды сол жақтағы ауруханаға алып кеткен екен.

Зайсанның жолы бұзылып жөндеу үстінде

болғандықтан

Зайсанға жетсем

қабатынан:

- Папа, папа! - деп тарат

Қызымның дауысын естігенде бәрі де ұмыт болып

жөнелдім ғой...

Баламмен қауышқан соң оның дәрігеріне жо-

нықты. Зайсан сынықшылары біздің Ақжардыкі-

нен төрі тәжірибемі, іскер болғаныммен, біздің ау-

данның оташылары қызымның қолын аурыс типс-

темеген, оның үстіне сыныған шынтақ оп-отай

түзеде қоймайды, сондықтан қолдың қисық біті-

мүмкін деген соң қалаға телефон шадым.

Облыстық денсаулық сақтау бөлімінің

менгерушісі Семен Шерияданов таныс, біздің

тарбағатайлық жігіт еді. Ол қалаға алып келсең

көмектесемін деп уәде берген соң, Мәншүкпен со-

лай қарай жол шектік.

Мұнда да дәрігерлер қолдарынан келгенді

істеп бақты. Әйтеуір сынықтан жазылғанымен

менің жүрегімде қаншама ауыр жайлар қалды.

"Оқыс болайын десе быламықтан тіс сынады" деп

бұрынғылар төгін айтпаған Мәншүтім бейнетті көп

тартты, екі операция жасады. Менде облыстық

аурухана төңірегінде толғаттым. Шашымның жар-

тысы сонда ағарды.

Ал, екінші өкінішім-інім Тоқанның өсіп же-

тілгенде менің айтқанымға жүріп, қолы өз аузына

те кетуі қамықтырмай қоймайды, төңірдің жауы-

на шара бар ма деген осы болаар...

Өткен өмір естеліктері

Өткен өмір естеліктері

САЛТ-ДӘСТҮР, ӘАЕТ-ҒҰРЫП ЖӨНІНДЕ ОЙ ТОЛҒАУ

Жас жеткіншектегі жанұяда тәрбиелеудің қыры мен сыры, әдіс-тәсілі сан қилы шексіз екені бар-шаға мәлім. Кез-келген жанұя өмір сүрген ортасына, шама шарқына қарай бала өсіреді.

Кез-келген дайын рецепт, нұсқаулармен тәрбиелеуге болмайды. Қанша дегенмен ата-ананың көпшілігінде педагогикалық, психологиялық білімі тұрмақ, жай ғана өмір тәжірибесінің өзін аурыстап пайдалануға мүмкіндігі, немесе білім өрісі жете бермейді. Соның салдарынан тәрбие жұмысында елеулі кемшіліктерге жол беріліп, баланың аурыс еспей, мінез-құлқында, іс-әрекетінде оқшаулықтар орын алып, оның өзі көптеген өкініштерге әкеліп соғуы мүмкін. Сондықтан болашақ ұрпағыңның дені сау, азаматтық биіктен көрінетін жоғары адамгершілікті бала тәрбиелеу үшін ең алдымен өзің басқалардың өнегесі ісінен үйреніп, жамандықтан жиреніп, мінез-құлқыңды бақылау жанұяға үлгі болатындай жағдайда ғана тәрбиенің жемісті болатындығын естен шығармаған жөн.

Бүгінгі өтпелі кезеңде жас ұрпақты бұрынғы қазақи салт дәстүрде, әдет-ғұрыпта тәрбиелеу керек деп көпшілік өткенді көксеп, ата-бабамыздың ескі жолын нұсқап жүр. Әрине, бұрынғы қазақ халқының ізгі дәстүрінде жақсылықтар көп екенін біз жақсы білеміз. Бірақ дәстүрдің озығы бар, тозағы бар дегендей, зиянды жақтары да жоқ емес, оны да ескерген жөн болаар. Мысалы, жанұяда әкенің ең бйік тұла тұтылуы қазақи салттың бір көрінісі, ал, шешені екінші қатарға

кою - адамшылықтың таяздығынан ба? Меніңше бұл біздің мұсылмандық жолдан шыққаны ақиқат, алтын басты әйелден бақыр басты еркек артық деген қоғамның кредосынан шыққан болу керек деп ойлаймын. Оның үстіне әке қалай болған да жаңуыны асырап-сақтап келді. Ал, "Қызды балам бар" деп есептемейтін қазақ үшін оның оқуы, білім алуы ескерілмей, көпшілігі күйкі тіріліктің арқасында, тоқаддықтың ноктасынан шыға алмай қалғаны ақиқат.

Ал, қазіргі жағдайда ата мен ана жанұядағы бала тәрбиесінде бірдей болып, балалар мынау әкем, мынау шешем деп бөлмейтіндей жағдайда тәрбиеленуі қажет. Бала алдында сүйікті болу әрбір ата-ананың іс-әрекетіне тікелей байланысты. Байыпты, ұстамды, сабырлы болу шарт, бұлай болмағанда бала жүрегі сезімтал, аңғарымпаз, ол әке мен шеше арасындағы нашар байланысты бірден байқап, сіздің әрекеттеріңізге ашық немесе жасырын қарсылық білдіреді де оның мінезқұқы аурыс қалыптаспайды. Ата-ана беделінің тептендігі бұзылады. Баланың көзіңше ананың оғаштығын әке, әкенің оғаштығын шеше көрсетпеуі тиіс. Бұл бүкіл тәрбие жұмысына нұқсан келтіреді. Балаға талап қойған ата-ана жеке-жеке емес, бірінгі бай болғандары жөн. Әйтпесе, әкесі басқадай, шешесі тағы басқадай нұсқау беріп, әркім өзінің аурыстығын дәлелдеп, соны талап ететін болса, ондайдан ештеңе шықпайды. Сонымен бірге баланың шынайы мүмкіндігін, қабылетін, жас мөлшерін, білімін бәрін де ескеріп отырып, балаға қажетінде талап қойғанда істің жемісті болатындығы даусыз. Бала тым ерке де, тым еріншек те болмай, қолынан келетін іспен айналысқанда өз қабылетін жетілдіре түсері сөзсіз.

"Өз үйінде бақытқа жеткен дүниедегі ең бақытты адам" деп орыстың ұлы жазушысы Л.Толстой бекер айтпаған. О баста біз балаларымызды бақытты болуы үшін жақсылыққа үйретеміз. Соңынан оларды ғана емес, олардың өзінен үйренетіндей дәрежеге жеткізіміз керек. Олай болмағанда өмір ағымнан кенже қаларымыз анық.

Сол сияқты біздің ата салтымызда өзінің тұңғышын ата-анасына беру, немесе баласы жоқ туыстарының бірінің қолына беру сияқты жаман әдет бар. "Жаман" дейтінім, мұндай жанұяда өскен бала ерке, адал, бозер, өз айтқанды ғана болсын дейтін сыңаржақты болады. Ұрыншақ, өтірікші келеді. Өйткені баланың жүрегі өзінің әке-шешесі бар екенін сезбей қоймайды, біледі, сондықтан ол ә дегеннен "мен атамның немесе апамның баласымын" деп өтірік айтуға дағдыланады. Кейде әкешесін жақсы көріп тұрса да, атасы мен апасын ренжітпес үшін өтірік оларды жамандайды. Бұған кемпір-шамдың разы болып қалатындығын ол білмей тұрған жоқ, солардың көңілінен шығу үшін істеп отыр.

Мұндағы мысалды өмірден де көп келтіруге болады ғой, бірақ өз басымнан өткен мына бір жайды айтпасақ болмас. Өз қолында өсіп, жоғары оқу орнын бітірген Тоқан үйленіп, қызмет бабымен "Маңырақ" кеңшарына көшпекші болды. Бұрын бір шаңырақтың астында, бір жанұя болып кеткен біздер үшін бөліну оңай болған жоқ. Ол шешеміздің орнына шеше болып кеткен әпкемізді де қолына алатын болды да оның қолында келе жатқан төрт жастағы ұлым Төкенді өздерімен бірге алмақ болды. Әпкемдікі белгілі, жас ұлғайып, жүріс ауырлаған сайын оларға қолқанат болатын

біреу керек-ақ. Менің бергім келмеді. Әйтсе де Тоқан қосыла сұраған соң көңілін қинай, рұқсат еттім.

Қолымда үш бала-екі қыз, бір ұл қалғанымен Төкенімің орны бөлек екен, іш тастаған сиырай қалтырап, өзімді қоярға жер таппай, жүрегім сыздап маза бермеген соң демеалыс күндері 25 шықырым жердегі Манғырыққа барып, ұлымның бет-жүзін көріп, бір ііскеп қайтсам, мауқым басығандай бола-тын еді. Бірақ кейін келе ойлана бастадым, өйткені, қашан, қай уақытта барсам да ол көшеде балаармен ойнап жүреді.

Тоқанның жұмыс бастылығында сөз жоқ, оның жұбайы да жас өз-шыруасы өзіне жетіп жатыр, ал әпкеміз от басынан шыға алмайды. Содан барып Төкенім таңның атысы, күннің батысы толық еркіндікте жүреді екен. Тіпті тамақ ішуге де уақтылы келмейді, қарыны ашқанда ғана өзі келіп бір уақ тамақ ішкен болып, тайып тұратын көрінеді. Осы жайды аңғарғаннан кейін қайта жүрегім ауыра бастады.

Төкен мені көргенде бассалып, үйге қайтамын деп қыр соңымнан калмайтындай шығарады. Алып кетердің ретін таппай, әйтеуір адамқатып тастап кететін болдым. Сондай бір барып қайтқаннан кейін:

- Төкеннің ауылға қайтқысы келіп жүр, не істерді білмедім, - деп жұбайыма ақыл қоса сұрадым.

- Қалай алып қайтасың, Тоқан мен апай ренжиді ғой, туыстардың өкпелеп жүргені де жақсы емес, - деп ол да қинады.

Содан амалсыз оны қайтарып ауылға асықтадық. Дегенмен оның не істеп, не қойып жүргенін сырттай бақыладым. Сөйтіп ол бірінші

класқа барып, мектеп табалдырығын аттады. Бірақ оның оқу құрадаарына, киіміне, жүріс-тұрысына көңілім толмай ақыры тағы да анасы Наимаға:

- Манғыраққа бар, ана баланың оқуын тексер, егер шын сенің көңіліңе толмаса, ешбір өкпесіңені қойып, алып қайт, - деп өз тұрғымынан тапсырманы бердім.

Айтқандай, біздің баламыздың оқуға құлақы жоқ, әншейін мектепке барды деген аты ғана, өз алдына саланадап бос жүр екен, ауылға алып келіп, өзімнің мектебіме бірінші класқа отырғыздым. Мұғалімдеріне де тапсырма бердім.

Сөйтіп ол қарашадан бастап қана қайтадан өтілген материалдарын оқи бастады.

Әсе келе Төкен біртіндеп оқу озаты болды, спортпен де айналысты. Мінезіңдегі кейбір кемшіліктер біртіндеп жойыла бастады, әйтеуір біздің ауқатты тұрмысымыз оның алдасыз оқып, жетілуіне жоларғы оқу орынын бітіріп білім алудына емәулі ықпал етті.

Міне, сондықтан да қанша туыс, жолдас, немесе ағайын болса да екінші адамның теңіңнің жазуына қарсы біреудің пендесі болғанына шын мәнінде қарсымын.

Содан кейін қазақ қонақжай, қашан болмасын біреулерді шақырып, той-томалақ, немесе жай ғана бата алу үшін де үлкендердің басын қосып, үйге кісілер шақыратыны ақиқат. Бірақ осы қонақжайлылықты біздің тым еркінсіп кететініміз бар. Мәселен, біреу қонаққа шақырса үйіндегі қонағын, өзінің бала-шағасын қалдырмай бірте ертіп баратыны артықтау сияқты. Қонақжай адамдардың сыпайылықпен: "Оларды неге ертіп келмедіңіз", - дейтіні бар. Бірақ шындап келгенде ол қонақтарды өзінің ыңғайына қарай, әзірлеген

тамағына шақтап, үйіндегі отыратын орындардың сыйымдылығына қарай шақыратынын баршаға мәлім.

Соған қарағанда қонақжайлылық жақсы-ақ, бірақ көрпемізге қарай көсіліп, дастархан басындағы мәдениетімізді жетілдіре түссек жаман болмас еді деп ойлаймын. Салтанатты қонақ рәсімін еткізгенде әркімді өз теңімен, әмбесіне мәдениетті және қарауірін адамдарды бөлектеп, дастархан мәзірінде қойылған тағамдарды ата салтымыз деп шала-пұда жуылаған қолды сүңгітіп жіберіп, бақалардың алакөз болып отырып қалмау жағын ескерген жөн дер едім. Сенің сый-құрметіңе өзіңнің дастарханыңда отырғандай биік жүргізіп, үстемдік құратындар да табылады. Мұндай өркөкіректік мәдениетті адамға жатпайды. Сондай-ақ майда тілді, жалған сыпайы, өпкіріктен без, оларды мәрсіп, сөз алады да өздерінің текті жерден шыққанын, ата-бабасын айтып, әулетің келесі келмесін мақалап-мәтелеп жұртты ығыр етіп бітіреді. Сөз жарыстыру бәсекесі туады.

Құда-жекежатты сыйлау атам қазақтың қанына сіңген дәстүр, бірақ оның жөн-жосығын аурыс білген жөн-ау деп ойлаймын. "Өзің ауана-сың, кімге пір боласың" дегендей, пәтуасыз бірдеңелерді айтып, көлгірсудің қажеті жоқ, отырған дастарханға лайық әңгіме болса, соның өзі шақырылған адамдарды риза етері сөзсіз. "Дәстүрдің озығы бар, тозығы бар" дегендей, озығынан үйреніп, тозығынан жиренетін кез де болды.

КЕЙБІР ОЙ ТОЛҒАМАДЫМ

Аланың берген қысқа ғұмырын санады, тиімді пайдалана білгенде өмір қызықты да мазмұнды және ұрпағыңа үлгі егер бірдеңе қалдырады деп ойлайсың. Өне сол үшін менің бүтінгі зейнеткерлікке шыққанға дейінгі уақыттыңның көбі оқу, үйрену үстінде өтті. Әйтпегенде мен өмірден лезде шеттеп, өзім істеген жұмыста кенжелеп қалатындайым ешкімге дау туғызбайтын нерсе еді. Ал, мен өзімнің бос уақыттарымады бағынша тиімді пайдаланып, өзім білмейтін жайларды оқып-үйренуге жұмсадым. Әсіресе оқу-ағарту саласындағы іс-тәжірибені оқып, өзімнің жұмысыма пайдалана білдім. Сонымен бірге көркем әдебиеттен де қол үзгемін жоқ, олар менің рухани байлығымады арттырып, кейбір жақсы кейпкерлерге еліктеп, жұмыс істегенімде шынайы. Соның нәтижесінде ел құрметіне бөленіп, мектебімнің үлгі-тірек пунктіне айналғанын мақтаныппен айта аламын.

Сондай-ақ, бос уақыттарымады музыкамен айналысып, бала-шағамды да өнерге жақындау өсуіне кеңіл бөлдім. Соның арқасында республикаға белгілі жанұя ансамблі болғанын да жоғарыда айттып өттім. Жанұямының Одаққа үлгі тұтылып Москвадағы ұлы педагог А.С.Макаренко музейінде, ШҚМУ-нің музейінде экспонат болуы неге тұрады.

Енді ұрым бұтағыма өнеге болсын деп өзімнің өлеңімді ұрпағыма арнағым келеді. Мүмкін мұның ұйқасы немесе айтылатын ой жарынан кемшіл соғып жатуы мүмкін, бірақ өз көңіліме ұнаған соң сырт қалдырмадым.

Бұл сөзім алтын емес болса да жез,
Естілер еске алатын болар бір кез.
Ұрпағым үлгі тұтар ата мұра
Қалған деп әкемізден осы бір сөз.
Беріңнің ізгілікті білімің бар,
Білімді дүниенің тілін ұтар.

Әрқашан жақсылыққа құлштар болсаң,
Жамандаық өз-өзінен қашып-бұғар.
Дүние міне бүтін бүлініп тұр,
Әркім-ақ болашаққа үніліп тұр.

Жақсылық, ізгілікпен қатар келер
Жасыма, жабырқама түңіліп құр.
Балаларым байлығым, армандарым,
Ізбасар боп артыма қалғандарым.

Ер жетіңдер есейіп ел көзінде
Жақсы, жаман не екен саралағын.
Алдымен бірлік керек ұқсаң мұны,
Кешіріңдер кетсе де ердің құны.

Қара бастың қамымен күн өткізбей
Ойласаңдар болғаны елдің мұңын.
Мақсатқа жету үшін талап керек,
Парасат пен білімнің орны бөлек.

Адам ісін Аллаға аян болып
Халқым деп соқса екен абзал жүрек.
Өмірде көп болады қатер-хауіп,
Олардан құтыларсың ретін тауып.

Халқың үшін ізгілік іс істерсің
Пайда бермес орынсыз ойын-сауық.
Қысқа ғұмырға аз ғана шоу жасап, ойым-
дағыны ұрпақтарыма үлгі-өнеге деген ниетпен аз-

дап жазып шықтым. Менің көзім анық жеткен
нәрсе, жанұяда өзара сүйіспеншілік болғанда ғана
бақытқа бөлене алады. Жанұяның бақыты оның
шаршап-шаадықпайтын зор еңбегімен жасаады.
Неке адам баласының өсіп-өрбуін қамтамасыз ету-

ге тиіс.

Бүгіңгі жанұйым-мақтаным, ар ожданым!
Барлығым да байлығым

Жанұя құрғалы была 1998 жылы 50 жылға
тап қамды (46 жыл). Осы жылдар ішінде бізде өз
кіндігімізден 4 ұл, 6 қыз өсіріп, оқытып, тәрбиелеп
азаматтық қатарға қостық.

Өмірлік серігім Нағима екеуіміздің де негізгі
мақсат мұдәміз мына қысқа өмірді мағыналы,
сенді, абыройлы өткізу барысында дені сау білімді
мүмкіндігінше жан-жақты жетілген ұрпақ өсіру
болды. 50жылдық семьялық тірлікте бала өсіру,
тәрбиелеумен қатар жүрген еңбек өмір тынысы-
мызда да ашысы мен тұшысы, ыстығымен суығы
әттеңенайлық өкінішті сәттерін де бастан кешірдік.
Он баланың бәрі біркелкі өз семьямызда 10 қласты
бітіріп жоғарғы оқу орындарын іштей оқып
жоғарғы білім алуға жетісті. Сегізі жанұя құрып өз
алдына тіршілік етуге жетісті.

Қыздарым:

1-ші Ермек, 1954 ж. туған еңбек стажы 27 ж.,
құрылыс техникумында оқытушы. Жұбайы Тур-
сын Қусманұлы совхоз директоры, соңынан об-
лыстық жекешелендіру комитетінде бөлім бастығы.

2-ші Сара, 1956 ж. туған, еңбек стажы 25 ж.
Орыс тілі маманы ШҚТУда редактор. Оның жола-
сы Амиров Төлеухан жоғарғы білімді музыкант,
ұстаз-кәсіпкер.

3-ші Мәншүк, 1961 ж. туған, еңбек стажы 17
ж. ШҚМУда оқытушы Педагогика ғылымының
кандидаты. Серігі Қусаинов Габит ШҚМУда
оқытушы, ғылым кандидаты, докторлық диссерта-
ция қорғау үстінде.

Кезінде, мектеп директоры болып жүрген кез-де 10 ж. біліммен менің қарауымда мұғалім болып істеп тәжірибе жинақтап соңынан педагог болып сырттай ұздік бітіріп, оған оқытушы болып кеткен. 4-ші Шынар, 1969 ж. туған. Ұстаз-тәрбиеші. Жұбайы механизатор-шофер.

5-ші Жанар, 1972 ж. туған., ұстаз, қаладық 36 мектепте оқытушы жұбайы Дархан-кәсіпкер.

6-ші Салтанат, 1975 ж. туған, ШҚМУ-ды бітірген жоғарғы білімді, бүгінгі заман аялымына орай түрік кафеесінде еңбек етеді.

Ұлдарым:

1-ші Ұадың үлкені Аман, 1958 ж. туған, еңбек стажы 17 ж., Тарбағатай аудандық оқу бөлімінің меңгерушісі. Қазақстан халық ағарту ісінің ұздігі. Аудан әкімшілігінің кометия мүшесі. Жұбайы Әмина - ұстаз, жоғ білімді.

2-ші Тәкен, 1963 ж. туған, жоғ білімді мал дәрігері, кәсібі шағын кәсіпкер, еңбек стажы 12 ж. Жұбайы Зәуре - жоғ білімді ұстаз, қонысы Аматы.

3-ші Аманкелді, 1966 ж. туған, жоғ білімді, ішкі істер қызметкері. Жұбайы Аманжол - білімді, мекемесінде қызметкер.

4-ші Аманжол, 1978 ж. туған, ШҚМУ-дың 3 курсы бітіру үстінде. 28.11-99 ж. желтоқсан айы.

Бүгінге дейін басқаны былай қойғанда сегіз шаңырақ құрып ұлы дүбірлі той жасап 9-10-ші отаудың құрылуын тосып жүрміз, бар болғаны әзірге небәрі 26 немеренің тілеуін тілеп 10 жас нұяның бақытына сүйеніп келеміз, ылайым бәрі бәріне ынтымақ, береке бірлік, адамдық парасат ұласын.

Әкелерің мен Шешелерің

Асқар-Нағима

Адам өмір сүру кезеңдерінде оның көңіл күйін басқаратын іс қимыл әрекеті, өзгеріп, тұраңдп, түлеп отыруға тиіс. Сонда ғана бейжайлықтан, бір сарынадылықтан құтылып, өзіне өзін риза боларлықтай сезім туындап, екінші бір жақсылықтың бастамасына айналады. Бір сарындаы бірбеткей өмір жаныңды мезі етеді. Өзімнің 70 жылдық ғұмырымда осыған анық көз жеткіздім.

Өмірден ыстық-суық көзін ашқан.

Мен бір жан өмірімнің өзі дастан.

Күзгідей құбылмалы мінезім бар

Мейдің күл, мейдің сүйсін, мейдің жасқан, - дегендей адам өмірге келген уақытта қонақ бола жүріп, қоғамның, қоршаған ортаның өзгерісін сана сезіміне сіңіріп, жаңа ортаға бейімделе жүріп, өзіне жаңа талап қою арқылы оянуы қажет. Та-биғаттағы тіршілік өсімдік дүниесі сияқты көктейтін, толатын, солатын, құрайтын, түлейтін кездері болады екен. Мен де өмірдің күзін де өткізіп, алағы қатал қысқа дайындық үстінде сияқтымын ба, қалай? Әйтеуір ала емес, мұнартып қалып бара жатқан артқы жаққа жалтаң-жалтаң қарап қоямыз, өйткенмен өткеннің өкініші жоқ, бәрі ұрпағым үшін болғанына көңілімнің хошы көп, менің ғұмырым ұрпағыммен жалғасын табар деген сенімдемін.

Тұла бойы тұңғыш ұлым Аманның
40 жасқа келуіне

40-қа келсең қылышсың:
Тоқта, шаппа, аспа, саспа!...
Өзіңе-өзің кеңесіп,

Ақыл бергей, ойлана қара
Алды-артыңа!...

Базарға бақ сынап барсаң етер,
Оныда, өзіндіде, адама, Адаңба!
Базар деген бүтінгі өмірің...
Өмірің де өлшемі бар, мөлшері бар.

Ар мен Ождан шектесе
Арсыздық пен жауыздық шектемес...
Арамалық өмірде бәрі-бәрі адаңда.
Сен тек саспа, бәрі адаңда, адаңда

Өмірде сені өлімнен де...
Ешбір жан? құтқармас!
Құтқарар тек өз ақыл парасатың паранса?
Бәрі адаңда? сен тек саспа, тоқта, аспа!

Жаныңда қыйнар,
Жүрек сорлы? талқандалар.
Не бір ғажап істерде...мұның бәрі...
Зандылық тамаша? деп қара?...

Өмір ада, өксіме?, беріме күйік сыңға?
Қасқайып қарсы тұр, тос бақытыңды
талпына?!

Сен байқа бүтінде 4 құбылаң тегіс тұр.
Бақыттысың шүкірлік!

Асып тасып, бақытыңды басқа
тепсең күшірлік?

Әне сарбаздарың күтіп тұр,
Табармекен жанға сая мекен деп? ...
Сен байқа, аспа, саспа, шаппа!

Өскемен қаласы облыстық
ауруханада емделіп
жатқан кезде жаздым.

АСҚАР ӘКЕМЕ

Мейіріммен шапағаттың сырлары,
Өзіңізден көрініп-ақ тұрады.
Балаңыздың жүректелі дебізі
Әкеменен тілдескенде қозғады.

Ылімді күйіган ұрпақ санасына,
Жаны ашып әр-бір елдің баласына
Тарбағатай елінің қарт ұстазы,
Сіздей болаар Алаштың данасыда.

Кішіге қамқор болып қарасасың
Қарттар аз жастар менен санасатын
Жол сілтеп кеңес айтар сіздей жанадар
Қазактың түсіндірген парасатын.

Құт болсын келер жаңа жылдарыңыз
Жарық көрсін жазып жатқан жинағыңыз
Ақ сақады сар тісті әже-ата боп
Ұзімесін осы үйден тойларыңыз.

19.12.97 Ірі тілекпен ұлыңыз
Қамзін Асан Ғалымбек ұлы.

Бұған дейін мен көрмеген орта бойлы дем-
бөлше толық келген, мөлшері 30-ға таяған
кішіпейіл азамат есіктен кіре "Ассалау маралайұм"
деп бас иіп кеудесіне оң қолын сала ілтипат
өмірден азы-келті көргені бар болар" деп түйдім.
Кішіде болса үкен ұлым Аман ертіп келген
соң жасына қарамай-ақ: "Жоғарылат, төрлет",
деп беек боламыз.

Сөйтсем (Ойшілік) Комсомола кеңшарындағы
орта мектеп директоры екен. "Япырмай біз осы
жастарға бийктеп қарап сенбеушілік көбейіп кетті-
ау, жастардың да ішінде парасат иесі болатындары
көп-ау. Заман ағымы олардың көбін ерік-жігер
ұстамдылығы жағын салындаға айналадырып келеді-
ау деп қалдым".

Өскемен
Молодежный кенті
1998 ж.

Асқар Исіләмұлы Батпақбайтегі

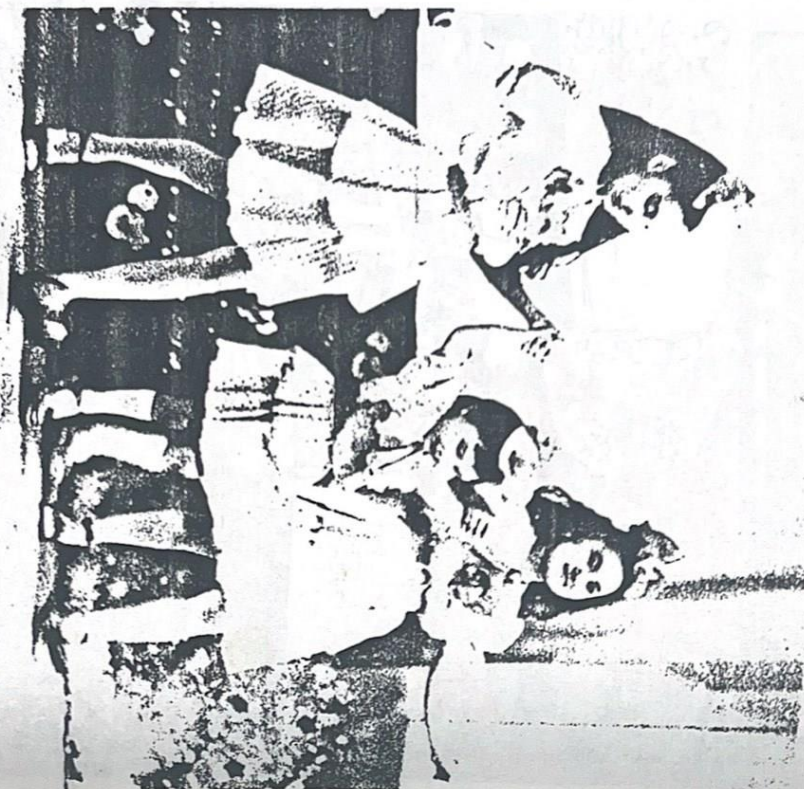
Өткенге де болашаққа да
Бүтінгіге де бір жақты
Қарап нұсқынба?!

ЖАНҰЯЛЫҚ,
АЛЫБОМНАН

Өткен өмір естеліктері

Мазмұны

1. Алғы сөз.....	3
2. Сайраған ізім жатыр жер бетінде.....	4
3. Жеті атасын білмеген жетесіз.....	10
4. Тарбағатайға қалай келдік?.....	20
5. Боранда.....	38
6. Түс көрушіден емес жорушыдан.....	64
7. Күміс той-мен 60-қа келгенде.....	100
8. Өкінісіз өмір болама?.....	115
9. Салт дәстүр, әдет ғұрып жөнінде.....	117
10. Кейбір ой толғамдарым.....	123

Б		1
А		2
О		3
О		4
8		5
4		6
00		7
11		8
11		9
11		10

Ислямов
Асқар Батпақбайтегі

ӨТКЕН ӨМІР ЕСТЕЛІКТЕРІ
Ғұмырнама

Редакторы: Мүсілім Құмарбекұлы
Техникалық редакторы: Асқаров А.А.
Корректор: Ислямова С.А.

Теруге берілген күні 02.02.98	Офсеттік басылыс
Пішімі 60x84/16	Басуға қол қойылған күні 03.03.98
Шартты баспа табағы 8,72	Есептік баспа табағы 13,12
Тиражы 200 дана	№ 70 Заказ

Шығыс Қазақстан Инновациялық білім дамыту орталығы
492024, Өскемен қаласы, 30-шы гвардия дивизия көшесі